REPUBLIKA HRVATSKA



190

I L O K

1995

Novi suradnici:

Dr. Ivan Čizmić rođen je 1934. u Zadvarju. Klasičnu gimnaziju pohađa u Splitu, a na zagrebačkom Sveučilištu diplomira, najprije na Filozofskom fakultetu 1959., a potom i na Pravnom fakultetu 1963. Na istom sveučilištu na Filozofskom fakultetu doktorira 1973. Bavi se proučavanjem našega iseljeništva i s tog područja objavio je nekoliko knjiga. Objavljuje studije, članke i znanstvene rasprave u domaćim i inozemnim časopisima. Znanstveni je savjetnik u "Institutu za primijenjena društvena istraživanja" zagrebačkog Sveučilišta.

Mirko Hunjadi rođen je 1942. u Vinkovcima. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kroatistiku i psihologiju 1967. Od 1968. radi kao profesor na Gimnaziji i Centru za usmjereno obrazovanje u Belom Manastiru. U vrijeme ratne agresije vraća se u Vinkovce gdje je bio ravnatelj časopisa "Novosti" i glavni urednik Radio-postaje Vinkovci i "Vinkovačkog lista". Piše pjesme, prozne tekstove, književne i likovne prikaze. Objavio je nekoliko knjiga poezije i knjigu putopisa "Baranja". Član je Društva hrvatskih književnika.

Mato Batorović rođen je u Cerniku u Slavoniji 1947. Od 1971. do progonstva 1991. godine radi u Muzeju grada Iloka. U progonstvu je radio u Muzejskom dokumentacionom centru u Zagrebu, a sada radi u Kulturnom centru grada Iloka. Član je Poglavarstva grada Iloka. Bavi se prikupljanjem povijesne i kulturne građe o Iloku, te je objavio više publikacija i suradnik je u više monografskih djela o Iloku i vukovarskom kraju.

Slika na naslovnoj stranici:

Ilok: crkva sv. Ivana Kapistrana i Franjevački samostan

REPUBLIKA HRVATSKA

Tromjesečni časopis

God. XLV — PROSINAC 1995. — Br. 190

Ivo Korsky

IZBORI - I NAKON IZBORA *

1. Deklarativna a ne stvarna jednakopravnost stranaka

Dva dana prije izbora, nakon povratka s posljednjeg predizbornog skupa Hrvatske stranke prava u Velikoj Gorici, našao sam u prostorijama Hrvatske republikanske zajednice dopis **Koordinacije za inozemne promatrače na izborima '95** od 24. listopada 1995., upućen izvanparlamentarnim političkim strankama, u kojemu pozivaju između ostalih i nas na sastanak s izaslanstvom promatrača Parlamentarne skupštine Vijeća Europe pod vodstvom Lorda Finsberga.

Osjetio sam da se ne bismo trebali odazvati pozivu. Kao hrvatski nacionalisti ne možemo iznijeti svoje prigovore pred njih, jer bismo time pojačali promidžbu koja se širi u Europi protiv Republike Hrvatske. Poslati pak predstavnike s uputama da šute, značilo bi davati legitimitet postupcima u predizbornoj kampanji koje smo već tada negativno ocjenjivali. Ako imamo prigovora, radije ćemo ih iznijeti pred hrvatsku javnost a ne pred strance.

Čitajući kasnije vijest britanske novinske agencije *Reuter* o izvješću tih promatrača, vidjeli smo da neki drugi nisu bili tako diskretni. "Parlamentarni izbori u Hrvatskoj uglavnom su bili pošteni, ali Zagreb će morati promijeniti svoj izborni zakon ukoliko želi biti prihvaćen kao dio Europe," izjavili su ti promatrači. Prema navedenoj vijesti, Lord Finsberg, čelnik toga izaslanstva, izjavio je: "Koliko

* Izlaganje održano u Kulturno-informativnom centru u Zagrebu dne 7. studenog 1995.

možemo procijeniti, izbori su protekli u skladu s demokratskim pravilima, uz neke rezerve, a što se tiče glasovanja, može se smatrati da je bilo slobodno i pošteno." U nastavku se kaže da su promatrači bili zabrinuti povlaštenim pokrivanjem predizborne kampanje HDZ-a i brzinom kojom je bio određen datum izbora. Također je bila izražena zabrinutost glede vladinog dopuštenja da glasuje 365.000 Hrvata u dijaspori, od toga 300.000 u Bosni i Hercegovini, te ograničenja broja parlamentarnih mjesta za Srbe.

Prigovori stranih promatrača poklapaju se u bitnosti s onima koje su tijekom predizborne borbe mogli uočiti sami učesnici.

U prvom redu ubrzano raspisivanje izbora da bi se iskoristila euforija hrvatskog pučanstva zbog uspješno provedene vojničke operacije tijekom koje je oslobođeno 90 posto okupiranog državnog prostora. Zatim promjena izbornog zakona kojom je otežan ulazak u Sabor manjih stranaka povišenjem izbornog praga, dok je praktički bilo onemogućeno povezivanje idejno srodnih skupina, jer je prag za saveze (koalicije) povišen na 8 odnosno 11 posto, što je bez presedana u demokratskom svijetu. Ako su promjene u zakonu imale za cilj smanjivanje broja stranaka, možemo reći da je bio posve neprikladan način koji je izabrala vladina većina.

Ustanova "nositelja liste" koji ne mora biti kandidat, očigledno je skrojena da bi HDZ mogao staviti na glasački listić ime predsjednika Republike i njegovim autoritetom i snagom državnih sredstava stvoriti predizborni stroj koji nadmašuje sveukupna sredstva svih drugih stranaka zajedno. Tako je protiv oporbe, bez nekih izričitih zapreka i zabrana, stajao cjelokupni državni aparat, dakle ravnopravnost i jednake mogućnosti bile su samo deklarativne a ne stvarne.

Stoga sam u svojim predizbornim nastupima uvijek isticao:

"Izbori za zastupnički dom Sabora nisu plebiscit za predsjednika Republike, čiji je mandat u punoj snazi i koji mu nitko ne osporava. U Hrvatskoj kao i u stranom svijetu to je priznata činjenica i svaki Hrvat koji želi učvrstiti našu Republiku Hrvatsku priznaje predsjedniku pravo da nas predstavlja pred svijetom i predvodi u državnim poslovima u zajednici sa zakonodavnim tijelom, Saborom, a pod budnim okom nezavisnog sudstva. To je prava republika. To je naš ideal još od doba Ante Starčevića."

I tom prilikom sam javno pitao:

"Zašto se onda raspisuju preuranjeni izbori, nepotrebni izbori? Zašto se ne posvete sve naše snage osiguravanju naše države, oslobađanju još okupiranih područja u istočnoj Slavoniji i Baranji, te učvršćivanju i izgrađivanju prijateljskih političkih, prometnih i gospodarskih veza sa susjednom sestrinskom Republikom Bosnom i Hercegovinom s kojom je Republika Hrvatska sudbinski povezana zajedničkim narodnim podrijetlom i jer se obje nalaze na povijesnom

području Tomislavova, Krešimirova i Zvonimirova hrvatskog kraljevstva?

Nakon krvave četverogodišnje borbe, žrtava, gospodarskih gubitaka i stotina tisuća protjeranih i izbjeglica, pobjede Bljeska i Oluje ne bi smjele biti predmet za stranačko i osobno uzdizanje, nego tek časak predaha u borbi koja još uvijek nije dobivena. Ovaj predah treba posvetiti uspomeni naših palih junaka i spremanju za daljnju vojničku i diplomatsku borbu, a ne nepotrebnim izborima da bi se povećala vladina većina."

2. Obavješćivanje naroda a ne nasilni marketing

U očima nas, hrvatskih nacionalista, vjernih slobodarskom duhu dr. Ante Starčevića, i danas važi misao Oca Domovine koja glasi: "Mi smatramo najsvetijom dužnošću općinstvo po mogućnosti ubavješćivati vjerno o javnim stvarima bez obzira da li nam ovo ili ono godi.

Tko pozna samo jednu stranu stvari i kod toga ostaje ne mareći za druge strane, taj je iznenađivan i varan; a tko nastoji poznati što je moguće više različnih, možda protivnih strana, taj gleda da se za svaki slučaj pripravi."

Što bi rekao Ante Starčević da je imao prilike iz općinstva gledati savršen **marketing** na televiziji kojim je vladajuća stranka, osim svoga kao i svim ostalim strankama raspoloživog vremena, zapljusnula Hrvatsku prikazima Sabora HDZ-a, režiranog u geometrijskim, koreografskim figurama koje podsjećaju na one što smo mi najstariji gledali u kinu 1936., kad se taj način prvi put pojavio prigodom olimpijskih igara u Berlinu, da se nastavi u političkom životu tadašnje Njemačke. Učinkovitost i hipnotički utjecaj te promidžbe na "mase" (jer kod komunista nema organskog naroda) ubrzo su spoznali sovjetski vlastodršci, a za njima i talijanski fašisti kojima je bila bliska ova teatralnost. Mlađima su sigurno u uspomeni ostale kopije ovoga sustava, jer su bili podvrgnuti toj tehnici ispiranja mozgova tijekom 45 godina Titove Jugoslavije.

Ova nasilna promidžba doista nije Starčevićevo "ubavješćivanje" naroda, niti njegov savjet utemeljen na skromnosti istinskog intelektualca koji kaže: "Ja ne držim ni izdaleka do mojih nazora koliko vi, nego razmišljavam kako mogu, pa kažem istinu kako mogu. Tako treba da svi radimo. Kad se mnijenja prokrešu i izbistre, držimo se onoga, koje je najbolje i najpogodnije po sav narod. Tako ću biti ja s vama kao i vi sa mnom; svi ćemo biti jedinstveni za dobro domovine."

U buci režiranih, plaćenih televizijskih oglasa, koji se onda s malim promjenama besplatno ponavljaju u vijestima kao djelatnost predsjednika i državnih dužnosnika, birač već ne zna za što daje svoj glas i koga zapravo bira, da li predsjednika ili narodne zastupnike. U toj elektronskoj, a ne vojničkoj oluji nadmoćne državno-stranačke promidžbe, zar se može čuti savjet kao što je, na primjer, bio moj na skupovima na kojima sam govorio, a koji je glasio: "Saborske zastupnike treba birati razumom a ne u oduševljenju zbog jedne velike pobjede koja još nije konačna. Sabor je organ narodnog suvereniteta a ne zbor za pljeskanje vodstvu i za slavljenje vojničkih pobjeda koje su narodne a ne stranačke, te pripadaju narodu a ne zapovjednicima vojske. Ovi samo vrše svoju vojničku ili državničku dužnost i njihova jedina nagrada danas treba biti odlikovanje, a kasnije, nakon svršetka rata, sud odnosno priznanje povijesti."

Ovoj smutnji pojmova i hipnotičkom pritisku na birače pomagale su i druge činjenice.

Jedna objektivna i posve razumljiva činjenica bio je osjećaj birača da naša pobjeda još nije konačna ni u pogledu netom oslobođenih krajeva, dok je upitna u pogledu istočnog ruba Hrvatske koji još drže srpske neredovite vojničke postrojbe uz logističku pomoć Jugoslavenske armije i njenu spremnost da ih podupru svojim teškim naoružanjem u slučaju ratnog sukoba. U *Vjesniku* od 31. X. i 1. XI. 1995. Branko Podgornik je dobro formulirao to stanje: "Stoga se čini da je matica hrvatskih birača, kao i na izborima 1992. godine, ponovno odlučila da 'neće mijenjati konja koji dobiva usred nabujale rijeke'."

"Čini se, nastavlja Podgornik, da su hrvatski birači, davanjem snažne potpore HDZ-u, zapravo dali povjerenje politici predsjednika Tuđmana, koji je, po svim ispitivanjima javnog mnijenja, znatno popularniji od HDZ-a i koji je, očito, nemjerljivo pridonio izbornom uspjehu vladajuće stranke."

Druga, manje objektivna i svjesno pripravljena činjenica bila je izborna geometrija donijeta uoči izbora po "hitnom" postupku, koja je stvorila 28 velikih izbornih jedinica u kojima se bira po jedan zastupnik po jednostavnom, većinskom sustavu, bez drugoga kruga koji bi onemogućio slučajne, i manje slučajne, izborne pobjede, a koji način odgovara uglavnom najjačoj stranci. Ovaj je učinak pojačan veoma nekorektnom praksom, da se u tim izbornim jedinicama postavljaju kandidati iz redova djelatnih vojničkih zapovjednika i visokih upravnih dužnosnika koji ne moraju napustiti te svoje položaje kao što je to običaj u svim demokracijama u kojima vlada predsjednički sustav s oštrom podjelom vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast, a koji i nakon što su izabrani ostaju na svojim dosadašnjim položajima, dok u Sabor ulaze nepoznate osobe za koje narod nije glasovao.

Za čistoću izbora i lakši nadzor javnosti posebno je neprihvatljiv sustav posebne liste za dijasporu, koja nema ni određeno biračko tijelo, ni izgrađene i s domovinom povezane birače, pa se pretvara u pogodno sredstvo za vladajuću stranku kojoj pogoduje difuzno rodoljublje velikog dijela takvih birača. Ovi pak u ratnim prilikama osjećaju potrebu da podupru predsjednika bez ikakva obzira na stvarne potrebe domovinskih birača. U kategoriju takvih, od domovine više ili manje otuđenih birača, uključeno je starosjedilačko hrvatsko pučanstvo Bosne i Hercegovine koje ne živi u tuđini nego je duboko ukorijenjeno na svojoj djedovini, dijelom dublje ukorijenjeno od mnogih birača u novim predgradskim predjelima same Republike Hrvatske. Da su se priredili popisi hrvatskih državljana koji žive izvan Hrvatske, u stranim zemljama, i njihovi glasovi davali pojedinim državnim listama (ako nemaju svoje stalno boravište u Hrvatskoj), nepravilnost bi bila manja nego što nastaje stvaranjem ovog posebnog skupa "zastupnika iz dijaspore". Borba za većinu zadobila je ovime upravo groteskne oblike.

3. Dvotrećinska većina i pomak na lijevo

U predizbornom natjecanju, kao nositelj liste HDZ-a, predsjednik Republike je izrazio želju da bi njegova stranka u novom Zastupničkom domu dobila dvotrećinsku većinu. Potpuno je normalno da svaka vlada nastoji postignuti snažnu većinu, a takvu je većinu HDZ i postignuo, jer je uz 45 posto dobivenih glasova za svoju državnu listu, uz D'Hondtov sustav i posebno tijelo zastupnika iz dijaspore, dobio i većinu zastupnika u već spomenutim velikim izbornim jedinicama. Ali nastojanje da postigne dvotrećinsku većinu otkriva želju za neograničenom vlašću, što, uz iskorištavanje svih prednosti koje ima državna vlast, predstavlja ozbiljno ugrožavanje mlade i još nejake hrvatske demokracije.

U razgovoru s inteligentnijim osobama, koje su bile odlučile dati svoj glas HDZ-u želeći time učvrstiti državu - a bilo je i takvih idealista - čuo sam i glasove koji su zabrinuto isticali da bi ova predsjednikova želja mogla dovesti do stranačke samovolje u našoj državi. Bila je prava sreća što je takav strah vladao i kod stranački neopredijeljenih birača, koji se obično u posljednji čas odluče u korist postojećeg stanja, te je tako biračko tijelo frustriralo nastojanje vladajuće stranke. U već navedenom broju *Vjesnika* Maja Freundlich je napisala: "HDZ je, dakle, dobila povjerenje, i njezin je izborni rezultat bolji nego što je bio na prošlim izborima. Ali, nije dobila dvotrećinsku većinu. Nije dobila ponajprije zato što Hrvati žele u buduće svoju demokraciju čvrsto držati u svojim rukama i nikome ne prepustiti previše političkog prostora."

Za ugled Hrvatske u svijetu, koji je bio prilično ugrožen nasilnom promidžbom vladajuće stranke, ta zrelost biračkog tijela predstavlja možda najpozitivniji vid ovih izbora. Livia Klingl, u raščlambi ovih izbora u austrijskom dnevniku *Kurier*, sarkastično primjećuje da većina Hrvata smatra Tuđmana "ocem" koji je zemlju odveo u nezavisnost i energično postupao s neomiljenim Srbima, ali je i istaknula da ipak "ne žele svi da stari beogradski centralizam bude zamijenjen novim zagrebačkim, kao niti da maršala Tita zamijeni 'maršal Tuđman'." Stoga je zaključila: "Činjenica, da je HDZ dobio manje nego što je očekivao, pokazuje da su Hrvati demokratičniji od svoga predsjednika."

Mali porast u postotku glasova za vladinu stranku, stagnacija liberala i povoljni rezultati nehomogene koalicije pod vodstvom HSS-a, uz napredak ljevice i nazadak desnice, znak su da je biračko tijelo kao cjelina lagano skrenulo na lijevo. Euforija zbog pobjede nad Srbima nije dovela do jačanja militarizma, kao što je to bilo u Francuskoj nakon prvog svjetskog rata kad je na prvim poratnim izborima parlament zadobio boju"bleu horizon" (blijedoplavu boju tadašnje francuske vojničke odore), ali nije ni okrenula leđa stranci koja je u ratu vodila Hrvatsku do pobjede, kao što se dogodilo u Engleskoj nakon drugog svjetskog rata. Hrvatski je pomak bio umjeren i u biti je upozorio da hrvatsko biračko tijelo nije zadovoljno s vladinom unutarnjom politikom, ali da i nadalje podupire vladinu vanjsku i obrambenu politiku.

4. Briga za gospodarska i socijalna pitanja

Pomak na lijevo izražava želju birača da se više pozornosti treba posvetiti gospodarskim i socijalnim pitanjima, a sigurno i osudu što se stvara nova povlaštena klasa utemeljena na veoma loše koncipiranoj pretvorbi, denacionalizaciji i neplanskom otvaranju gospodarstva koje prenaglo prelazi iz stagnacije socijalističkog feudalizma u najniži oblik bezobzirnog kapitalizma, koji su Nijemci, u svojim gospodarskim knjigama, prozvali "Räuberkapitalismus", dakle razbojnički kapitalizam. U tome Hrvatska nije nikakav izuzetak. Kroz tu su fazu prošle tijekom XVIII. i XIX. stoljeća sve zemlje koje su iz feudalizma prelazile u tržišno gospodarstvo, a isti se slučaj ponavlja i u bivšim socijalističkim zemljama istočne Europe, pa i u strogo komunističkoj Kini u onim predjelima u kojima se, iz čisto gospodarskih razloga, radi povećavanja i moderniziranja privrede, uvodi bar djelomično slobodno tržišno gospodarstvo.

Pa kao što je razdoblje "razbojničkog kapitalizma" dovelo do pojave socijalizma, slična zastranjivanja danas u bivšim socijalističkim zemljama dovode do preporoda socijalizma. Ovo nije znak

da se društvo želi vratiti u dugogodišnju stagnaciju pravovjernog socijalizma, nego je upozorenje osiromašenih slojeva srednjega staleža i radničkog i seljačkog sloja da se preustrojavanje ne smije graditi isključivo na njihovim žrtvama. Takva je reakcija dovela do izbornih pobjeda bivših komunista u Mađarskoj, Poljskoj i Litvi, i pomogla je Socijaldemokratskoj partiji Hrvatske da dođe do znatnog izbornog uspjeha. Za razliku od drugih, manjih ljevičarskih stranaka u Hrvatskoj, SDP je odbacila nastojanje da oživi bivšu državu i prihvatila je hrvatsku državotvornu zamisao, zauzevši tako vodeće mjesto na hrvatskoj ljevici. Ovim izbornim uspjehom, socijalna pitanja u hrvatskom javnom životu službeno su stala uz bok do tada glavnoj brizi za ostvarenje državne slobode i nezavisnosti. Prirodnim razvitkom, gospodarska i socijalna pitanja postat će sve važnijim kad dođe do mira i do stabilizacije državnih granica te će daljnje jačanje ljevice biti neminovno ako i desno orijentirane snage ne budu posvetile veću brigu ovim pitanjima. U novim prilikama programi iz razdoblja hrvatske osloboditeljske borbe gube na aktualnosti i sama se osloboditeljska borba treba pretvoriti u normalnu, sustavnu i stručnu obrambenu djelatnost na vojničkom i diplomatskom području.

Zanimljivo je, međutim, da je upravo u krilu veoma dosljedne, antikomunističke i nacionalističke umjerene desnice, u programatskoj izjavi izdanoj još u emigraciji, u siječnju 1988. godine, tadašnja Hrvatska republikanska stranka, danas registrirana pod imenom Hrvatska republikanska zajednica, predvidjela opasnosti naglog, nesustavnog i neurednog prijelaza iz socijalističkog gospodarstva u slobodno tržišno natjecanje. Citirat ću samo završnu rečenicu šeste točke te izjave: "Ne bi se smjelo dopustiti stvaranje ni privatnih ni javnih monopola, a ekonomske i socijalne smjernice moraju zajamčiti da neobuzdana privatna pohlepa neće zamijeniti sadašnju (misli se na jugoslavensku komunističku) neefikasnost i neodgovorno rasipanje sredstava." Ni tada, ni kasnije kad smo to ponavljali, nismo naišli na razumijevanje na desnici, iako je upravo taj dio hrvatskog društva, svojom marljivošću, štedljivošću i pogledima na slobodno tržište najviše vezan na red i stegu u gospodarstvu i u društvenim odnosima.

5. Stanje na hrvatskoj desnici

Po nekoj čudnoj političkoj simetriji, obrnutoj od uobičajene simetrije da jačanju jednog krila (ljevice) odgovara jačanje njegovog suprotnog krila (desnice), a oba na račun obično snažnijeg centra, na ovim je izborima ojačao centar unatoč jačanju ljevice, no oslabila je desnica u svim svojim stranačkim oblicima, umjerenim i ekstremnim.

Hrvatska stranka prava pod vodstvom Ante Đapića je jedina stranka desnog krila koja je uspjela ući u Sabor prešavši jedva jedvice izborni prag.

U svojoj predizbornoj promidžbi HSP je stavljala naglasak na borbu za državu i za oslobođenje okupiranih krajeva, uz umjerenu kritiku nepravilnosti na gospodarskom, socijalnom i općepolitičkom polju. Bilo je i dobro izrečenih raščlambi o potrebi reorganizacije na polju sudstva i mirovinskog osiguranja, no ova se pitanja nisu dovoljno isticala, tako da nisu prodirala do prosječnog birača koji u njoj - a još manje u strankama ekstremne desnice — nije prepoznao zagovornicu nove sustavne gospodarske i socijalne politike u korist zapostavljenih slojeva hrvatskog društva.

Valja uzeti u obzir da je HSP imala iznimno težak položaj između sučeljenih izbornih blokova: tehnički premoćne vladine stranke i oporbene udruge koja je oštro napadala ne samo vladinu stranku nego i oporbenu HSP s argumentom da ova nije dovoljno oštra u kritici HDZ-a. Kako se HSP iz nacionalnih razloga suzdržavala u svakoj kritici vladine stranke koja se odnosila na vanjsku politiku i na obranu države, jer nije željela davati argumente neprijateljima hrvatske države, u očima stranački neopredijeljenih birača izgubila je na oštrini svog idejnog profila, što se naravno odrazilo u gubitku glasova od kojih su jedni, ekstremniji, vjerojatno otišli za ujedinjenu oporbu i manje ekstremnije stranke na desnici, a drugi, od onih koji su polagali veću važnost na obrani države, vjerojatno su otišli HDZ-u.

Možda HSP u svojoj predizbornoj borbi, naglaskom da ide sama, nije dovoljno iskoristila činjenicu da je na svojoj državnoj listi imala i dva člana Hrvatske republikanske zajednice, mr. Kazimira Katalinića i gosp. Gorana Antu Blažekovića, predsjednika i dopredsjednika te skupine, što je vjerojatno neutraliziralo pomoć koju joj je nastojala pružiti navedena stranka. Upravo ova skupina, kojoj i ja pripadam, a koja ima isti nacionalistički program i istovjetan starčevićanski ideološki temelj, uvijek je isticala, uz državotvorni, oslobodileljski cilj, i slobodarsko političko, gospodarsko i socijalno uređenje hrvatske države, što znači da je upravo u tom pogledu mogla proširiti i popuniti izbornu platformu HSP.

Usprkos ovim nedostacima, vjerujem da HSP ima u sebi mogućnost da se razvije u suvremenu, umjereno desnu stranku europskog tipa, ako se bude uspjela održati nezavisnom od vladajuće većinske stranke, koja nastoji razbiti ili podvrgnuti pod svoju vlast sve političke skupine umjerene desnice koje bi joj mogle oduzeti dio konzervativnih, slobodarskih nacionalista koji su se još 1990. priklonili HDZ-u iz nestranačkih, državotvornih pobuda i koji će se osjetiti

manje vezanim za taj u biti općenarodni dakle nestranački pokret kad budu sigurni da je osigurana daljnja opstojnost Hrvatske kao nezavisne države.

Očevidno je HSP, dakle jedina parlamentarna stranka na desnom krilu hrvatskog političkog spektra, osjetila tu potrebu proširivanja i produbljivanja svoga programa, te je nakon objavljivanja prvih, privremenih rezultata, kad je izgledalo da neće prijeći petpostotni prag, njezin čelnik Anto Đapić izjavio, prema već navedenom *Vjesniku:* "Vjerovali smo da će birači izabrati naš program, ali očito je da je prevagnulo nešto drugo. Brojne građane Hrvatske zanima nešto drugo - umjesto konačnog oslobođenja zemlje i rješavanja pitanja povratka Srba u Hrvatsku, prevagnule su zaštite ljudskih prava i pitanje medijskih sloboda."

6. Radikalne i marginalne pojave

Dugotrajni rat, utjecaji stranih sila i stalna promidžba filojugoslavenskih, većinom lijevih krugova protiv Republike Hrvatske, doveli su do radikalizacije u nekim desnim krugovima. Ta radikalizacija uglavnom se ograničava na formalno vraćanje u prošlost i na upotrebu prošlih simbola i oblika, čemu pogoduje prirodna nostalgija kod starijih i prkos kod mladih. Slične pojave postoje u svim narodima i obično nestaju bez težih posljedica. U hrvatskom slučaju ta radikalizacija nije ni dublja ni proširenija od sličnih pojava u drugim europskim zemljama, no dovodi do težih političkih posljedica, jer aktualizira neke ekstremne i od hrvatskog naroda neželjene, ili hrvatskom narodu nametnute pojave koje su nastale u drugom svjetskom ratu - što je uvijek nastojala proširiti Titova crna legenda protiv Nezavisne Države Hrvatske, a na koju se danas nadovezuju filojugoslavenski krugovi u svojoj ne posve prikrivenoj promidžbi protiv Republike Hrvatske. U ovim ekstremno desnim radikalnim pojavama najgore je što njihovi nosioci ne poznaju ni stvarnost tadašnje Hrvatske ni bit ustaške borbe do 1941. i obrane Nezavisne Države Hrvatske od vanjskih i unutarnjih neprijatelja, te se zadržavaju na nebitnim vanjskim oblicima, koje su prilike tada nametnule. Ne shvaćaju da ustaštvo nije bilo ni fašističko ni nacističko, nego da je bilo prvo revolucionarni a zatim vojnički oblik hrvatske osloboditeljske borbe, koji se je privremeno, iz taktičkih razloga, priklonio onoj ratujućoj strani koja je rušila "vèrsajski" poredak čije je čedo bila Jugoslavija. Ovo je razdoblje konačno prestalo 1945. i uz dužno poštivanje žrtava koje su pale u onom razdoblju borbe, tadašnji je

politički oblik sišao s hrvatske pozornice, na koju su došli novi oblici hrvatskog nacionalizma kao odraza hrvatske državotvorne i slobodarske misli.

Poželjno je stoga da se ovakve marginalne pojave danas ne uveličavaju i da se ekstremne ili nostalgične desne skupine shvate kao pojave koje su normalne, iako marginalne, u cijelom svijetu. Odjek na njihovo postojanje uglavnom ovisi o općim prilikama u jednoj državi i u ustaljenom slobodarskom sustavu njihov je utjecaj neznatan isto kao što je obično neznatan njihov uspjeh na izborima.

7. Pred velikim zadatkom

Nakon ovih izbora hrvatska država nalazi se pred velikim zadatkom: treba stvoriti novi, suvremeni slobodarski socijalni i gospodarski poredak. U izgrađivanju toga poretka morale bi sudjelovati sve idejne tradicije u hrvatskom narodu, svjesne da se povijest ne briše ali da može poslužiti kao kolektivno iskustvo kad se stvara budućnost. U našem slučaju ovaj je zadatak posebno težak, jer kao mali narod, i uz to teško ranjeni agresijom i etničkim čišćenjem, moramo svoj prijelaz iz diktature u slobodu izgrađivati pod stalnim, često neprijateljskim pogledima onih koji su u prošlosti sami prolazili kroz slična burna razdoblja, no koji se sada, nakon što su se riješili negativnih naslaga prošlosti, himbeno zgražaju kad drugi prolaze kroz slične muke.

No osim zlonamjernih ili neupućenih kritičara postoje u svijetu i ozbiljni promatrači koji hrvatsku stvarnost nastoje objektivno procijeniti. I zato ću završiti ovaj letimičan pregled s prosudbom Carla Gustafa Ströhma, objavljenom u dnevniku *Die Welt* uoči posljednjih izbora:

"Franjo Tuđman, kojeg neki zapadni mediji rado nazivaju diktatorom, ili čak šefom totalitarnog sustava, igra - premda ovo nisu predsjednički izbori - odlučujuću ulogu. On vlada političkom pozornicom u Hrvatskoj slično kao svojevremeno De Gaulle u Francuskoj ili Adenauer u Njemačkoj. No o njegovoj 'diktaturi' u Hrvatskoj ne može biti ni govora. To što su u današnjoj Hrvatskoj, slično kao u gotovo svim postkomunističkim zemljama (uključujući Poljsku ili Češku), još uvijek ukorijenjeni određeni komunistički načini ponašanja (i to u čitavom društvu, odozgo prema dolje), druga je stvar. Izbori ipak pokazuju da Hrvatska u najtežim okolnostima napreduje na putu prema demokraciji. I Hrvatska postaje sve više 'zapadnjačka'. Toj izmučenoj zemlji treba dati samo malo vremena."

Kazimir Katalinić

LECH WALESA I MI HRVATI

Nedjelja, 19. studenog 1995., je datum od povijesne važnosti. Toga je dana na slobodnim izborima poražen Lech Walesa, čovjek koji je uvelike zaslužan za pad komunizma. I to ne samo u Poljskoj, nego u čitavoj istočnoj Europi. A da ironija bude veća, porazio ga je jedan bivši komunistički ministar. Čovjek, koji je u svoje vrijeme predvodio poljski narod ne samo u borbi protiv komunizma, nego i protiv ovisnosti od Rusije, dakle koji je za poljske rodoljube bio pravi simbol otpora, poražen je od jednog od onih koji su, u doba dok se Walesa borio za nezavisnost i slobodu Poljske i poljskog naroda, bili hoćeš-nećeš u službi omraženog komunizma, ali i Rusije, dakle velesile koja je tlačila i ekonomski izrabljivala Poljsku.

Točno je, da je i Engleska nakon završetka rata okrenula leđa Churchillu, koji ju je uspješno vodio u otporu protiv njemačkih nacista, kao što su i Francuzi okrenuli leđa De Gaulleu, simbolu njihovog otpora njemačko-nacističkoj okupaciji. No ipak Churchilla ni De Gaullea nisu na izborima pobijedili predstavnici filonacističke politike, odnosno predstavnici one struje protiv koje su se tijekom rata borili Englezi i Francuzi, odnosno Churchill i De Gaulle.

Moramo imati u vidu i činjenicu, da je poljski narod poznat kao katolički, te da je današnji papa rodom Poljak, prijatelj Lecha Walese i također veoma zaslužan za pad komunizma u Poljskoj i u istočnoj Europi. Katolička crkva nije u tim izborima bila neutralna, nego je odlučno stala na stranu Walese pa je primas Poljske, kardinal Glemp, bio izjavio da se Poljaci trebaju opredijeliti za kršćanske vrijednosti koje zastupa Walesa, a ne za neopoganske stavove, koje predstavlja Kwasniewski.

Pa ipak je pobijedio Kwasniewski. Pobijedio je, unatoč prošlim zaslugama i kršćanskim principima Walese, unatoč prijateljstvu Walese s najpopularnijim Poljakom, papom Ivanom Pavlom II., unatoč pozivu poljske katoličke crkve da se dade glas Walesi. U biti, Kwasniewski nije pobijedio samo Walesu, nego i papu Ivana Pavla II., te katoličku crkvu u Poljskoj.

STRAH I NADA

Mislim da je korisno razmotriti što je dovelo do tog poraza Walese, odnosno do pobjede Kwasniewskog.

U stvari, Poljaci se nisu opredijelili za komunizam, niti se radi o pobjedi nekakvih komunističkih nostalgičara, nego ih je Kwasniewski uspio uvjeriti da ne postoji nikakva mogućnost ili opasnost da bi se

ponovno uspostavio komunistički režim, kojeg da ne želi ne samo on nego nitko. Njegova je izborna parola bila: "Izaberimo budućnost", odnosno "Opredijelimo se za budućnost". Kwasniewski je pružio glasačima viziju bolje budućnosti.

Nije zato čudo, što su za Kwasniewskog glasovali dobrim dijelom baš mlađi glasači, dakle oni koje ne zanima toliko prošlost, koju možda i nisu iskusili na vlastitim leđima, nego ih više zanima budućnost.

Drugi koji su glasovali za Kwasniewskog bili su oni koji su zapostavljeni i oštećeni postojećim ekonomskim reformama, kao i stanjem koje vlada u Poljskoj. Činjenica je, naime, da je u Poljskoj 15% nezaposlenih, kao i da barem 1 od svakih 8 Poljaka živi u bijedi.

Na čemu je pak temeljio svoju izbornu kampanju Lech Walesa? Na prošlosti, na opasnosti povratka komunizma. Na tom da bivši komunisti nemaju moralno pravo vladati u Poljskoj, jer su oni pravi krivci nevolja kroz koje danas prolazi Poljska.

Mogli bismo reći, da je Walesa temeljio svoju kampanju na prošlosti i na strahu, dok je Kwasniewski ulijevao svojem glasačkom tijelu nadu u bolju budućnost.

Između straha i nade, logično je da se čovjek opredjeljuje za nadu. Posebno to vrijedi za mlađe generacije kao i za one koji žive u bijedi. Njih nije zanimala prošlost, nego su tražili izlazak iz stanja u kome se nalaze.

I zato su dali svoj glas Kwasniewskom.

ZA KAKVU SMO HRVATSKU DRŽAVU?

Mislim da i mi Hrvati, a posebno mi, hrvatski nacionalisti, starčevićanci, možemo crpiti neko iskustvo iz ovih poljskih izbora.

U "Večernjem listu" od 25. studenog dr. Carl Gustaf Ströhm je napisao ova zanimljiva zapažanja: "Pad komunizma nije masi stanovništva u Poljskoj i drugim postkomunističkim zemljama donio ekonomsko olakšanje niti blagostanje, nego najprije siromaštvo, nesigurnost i nezaposlenost. (...) Budući da su komunisti "socijalno pitanje" zloupotrebljavali kao instrument vlasti, u antikomunista je prilikom preuzimanja vlasti bilo tendencije da socijalne probleme ignoriraju."

Rekao bih da se i među nama Hrvatima događa nešto slično, a tome treba dodati i činjenicu da se još uvijek u praksi nalazimo u ratu, pa da zato smatramo kako je najvažnije (a za neke i jedino važno) obraniti i sačuvati državu.

I u doba Jugoslavije postojalo je među hrvatskim političkim emigrantima, dakle među onim Hrvatima koji su se mogli slobodno

izražavati, mišljenje da uopće nema smisla misliti na to kakva će biti buduća hrvatska država, nego da je jedino važno srušiti Jugoslaviju i uspostaviti nezavisnu hrvatsku državu. Dakako, nismo svi mislili na taj način. Naročito nismo tako mislili mi republikanci, koji smo smatrali da naš cilj treba, dakako biti uspostava potpuno nezavisne hrvatske države, ali takove u kojoj će vladati puna osobna sloboda, kao i socijalna pravda.

Kada sam u siječnju 1974., dakle prije više od dvadeset godina, posjetio SAD i Kanadu, s ciljem da predvodim delegaciju Hrvatske republikanske stranke na osnivačkom sastanku Hrvatskog narodnog vijeća, održao sam u raznim tamošnjim mjestima političko predavanje, objavljeno zatim u časopisu "Republika Hrvatska". Tamo sam, između ostalog, istaknuo:

"I mi republikanci smatramo, da je ostvarenje hrvatske države prvi i glavni cilj hrvatske političke borbe, te prihvaćamo bilo kakvu, pa i neslobodarsku hrvatsku državu, kao bolje rješenje od bilo kakve Jugoslavije, koja je uvijek bila i kao takova uvijek će ostati samo tamnica hrvatskog naroda i hrvatskog čovjeka. No istovremeno smatramo, da je potrebno imati i određenu predodžbu o tom, kakva će biti ta hrvatska država. Mi smatramo, da bi trebala biti slobodarski uređena, te socijalno pravedna. (...)

Znamo iz iskustva, kako iz tuđeg tako i hrvatskog, da nije svejedno kakva će biti hrvatska država. Ne samo da to nije svejedno što se tiče Hrvata-pojedinca, nego to nije svejedno ni što se tiče Hrvata kao naroda. Jer stabilnost neke države uvelike ovisi o njenom unutarnjem uređenju, a naročito u prvim godinama njene opstojnosti. Nama ne može biti svejedno, hoće li hrvatski građani biti oduševljeni hrvatskom državom ili će osjećati tu državu kao svoju osobnu nesreću. Mi republikanci želimo, da čim veći broj stanovnika hrvatske države bude sretan, jer smatramo da će u tom slučaju hrvatska država biti sigurna, jaka i neslomiva, te faktor mira i reda na ovom osjetljivom području Europe."[1]

---

[1] Kazimir Katalinić: "Uloga emigracije u oslobodilačkoj borbi", **Republika Hrvatska**, br. 98, srpanj 1974., str. 9-11

SOCIJALNA PRAVDA

Kada sam se vratio iz emigracije u oslobođenu Hrvatsku, vidio sam da niti hrvatski nacionalisti u domovini ne posvećuju dovoljnu pažnju socijalnom pitanju, pitanju socijalne pravde, nego da se i u domovini ponavlja ono što smo doživljavali u emigraciji. Hrvatski nacionalisti kao da zaziru od socijalne problematike i tako prepuštaju borbu za ostvarenje socijalne pravde hrvatskoj ljevici. Zato sam na prvom redovitom Saboru Hrvatske republikanske zajednice, održanom dne 12. lipnja 1993. u Zagrebu, dio svog referata posvetio baš tom pitanju.

"Nikada ne smijemo smetnuti s uma i potrebu socijalne pravde", rekao sam tada. "Hrvatska je u veoma teškom ekonomskom stanju, a u takvom stanju najteže prolaze upravo ekonomski najslabiji. Prevladava pak mišljenje da borba za ostvarenje socijalne pravde spada u domenu klasične ljevice, što međutim nije točno. Vidimo da u nekim zapadnoeuropskim zemljama komunisti ponovno podižu barjak socijalne pravde, a slično se događa čak i u današnjoj Rusiji. Nije nemoguće pretpostaviti da ćemo i u Hrvatskoj naskoro doživjeti da se ljevica, koja se je tijekom ovog obrambenog rata uvelike uspjela osloboditi hipoteke jugoslavenstva, proglasi braniteljem socijalno ugroženih, slabih i nemoćnih. Ljudsko je pamćenje vrlo krhko i većina će zaboraviti da je upravo ljevica godinama vladala na ovim prostorima i da je ona pravi, iako ne i jedini, krivac za stanje u kojem se danas nalazi ekonomija ne samo Hrvatske nego i svih zemalja gdje je ona bila na vlasti, i to ne samo u istočnim nego i u zapadnim zemljama."

"Što se tiče takozvane hrvatske desnice" nastavio sam, "ona nije jednaka" klasičnoj desnici u zapadnoj Europi ili u Americi, jer je njena bitna oznaka da okuplja ljude koji nisu bili komunisti i koji su bili protivnici Jugoslavije. U biti se radi o nacionalistima, o rodoljubima, a ne o klasičnoj desnici u pogledu socijalno-ekonomske problematike. No ne vidim da bi naša desnica shvatila da ne smije zastavu socijalne pravde prepustiti ljevici."[2]

---

[2] Kazimir Katalinić: "Zastupati vlastite ciljeve", **Republika Hrvatska**, br. 181, listopad 1993., str. 69-70

BRIGA OKO KONKRETNOG ČOVJEKA

Za razliku od Poljske i od tolikih drugih zemalja koje su se oslobodile sovjetske tiranije, a koje se uglavnom više ne trebaju bojati, barem ne za sada, ruske opasnosti, Hrvatska se još uvijek bori za svoju opstojnost i još je uvijek okupiran jedan dio njenog područja. Dok traje ovakvo stanje, težište zanimanja bit će na nacionalnoj problematici, na borbi za očuvanje države. No što se više budemo približavali miru i što će snažnija biti Hrvatska, sve će se više prebacivati težište s nacionalne na unutarnju problematiku.

Meni se čini da su nedavni izbori bili zadnji izbori za Zastupnički dom u kojima je odlučujuću ulogu odigrao oslobodilački rat, odnosno uspješno završene vojne operacije kojima je oslobođen veliki dio našeg okupiranog područja. Kada budu Hrvati ponovno izabirali svoje narodne zastupnike za Zastupnički dom, tamo za nekoliko godina, problematika će biti bitno drugačija.

Hoće li i ti izbori dočekati nespremne hrvatske nacionaliste-starčevićance? Hoćemo li kroz to vrijeme zaboraviti na hrvatskog čovjeka te se nastaviti baviti samo visokom, državnom politikom? Hoćemo li prepustiti brigu oko konkretnog čovjeka hrvatskoj ljevici, ili drugim, nenacionalističkim, nestarčevićanskim strankama, dok ćemo mi nastaviti mahati zastavama i grmiti rodoljubne parole, te više gledati u prošlost negoli u sadašnjost, a da se o budućnosti i ne govori? Ili ćemo ipak i konačno shvatiti da moderno starčevićanstvo treba počivati na trima bitnim postavkama: očuvanju vlastite nezavisne države, slobodarskom uređenju te države te brizi o konkretnom čovjeku, što uključuje i socijalnu pravdu.

PROŠLOST I BUDUĆNOST

Prvi članak koji je prof. Ivan Oršanić objavio u prvom broju našeg časopisa "Republika Hrvatska" 1951. godine zvao se je "Povijest se ne briše".

No premda bi iz naslova moglo izgledati da se radi o članku posvećenom povijesti i prošlosti, u stvari članak raspravlja o budućnosti, dok mu razmatranje povijesti služi tek kao polazište i kao argument pri planiranju bolje budućnosti.

Mi hrvatski nacionalisti-starčevićanci ne smijemo nijekati prošlost, niti je se smijemo odricati. No ne smijemo se u nju začahuriti, već nam ona treba prvenstveno služiti kao vrelo iskustva, kako bi naš rad u sadašnjosti vodio prema boljoj budućnosti.

Naš pogled i naš rad treba biti usmjeren prema budućnosti, ukoliko želimo vremenom postati važan, pa i odlučujući čimbenik hrvatskog političkog i državnog života.

Mirko Hunjadi

BARANJA JE POSEBNA HRVATSKA VRIJEDNOST

Baranja je onaj dragocjeni kutak domovine na krajnjem sjeveroistoku Hrvatske, u trokutu što ga čine rijeke Dunav i Drava i granica s Mađarskom, koju je najbolji suvremeni hrvatski putopisac, Matko Peić, na svršetku svoje knjige LJUBAV NA PUTU kojom je putopisno obuhvatio cijelu Hrvatsku prije rata, portretirao ovim riječima: "Baranja je najcrnja naša pokrajina. Da me krivo ne razumijete. Kad kažem: najcrnja, onda ne mislim pod crnim nešto tužno, nego upravo obratno: pod crnim razumijevam jedan poseban vid snage i života! Nema u Hrvatskoj tako tamne zemlje, tako mrke vode i tako zagasitih nebesa kao u Baranji! Ali iz te tamne zemlje sijeva žito zlatom kakvo se ne viđa svagdje. Ali iz te mrke vode svijetle ribe i vodozemci kakve nemamo svaki dan pred okom. Ali preko tih zagasitih nebesa blistaju nad glavom ptice kakve možemo samo sanjati! ...

... Baranja! Kraj tako jak da mu je dovoljno dva, tri jablana, tri, četiri gavrana, da satre čovjeka."

Putopisac vitalist sugerira nam, dakle, snagu zemlje koja može ljepotom satrti čovjeka jer je u baranjskom krajoliku, na površini od 1.147 km^2, bila izrazito visoka koncentracija prirodnih vrijednosti, pa možemo tvrditi da je u tome pogledu europska rijetkost, subregija u sutoku Dunava i Drave s potencijalima "obećane zemlje". Plodna, kultivirana zemlja u ravnici, vinorodni i voćem bogat brežuljak Banske kose (243 m) na potezu dugom 22 kilometra od najvećeg baranjskog mjesta, grada Belog Manastira, do najljepšeg naselja s iznimnim turističkim mogućnostima, Batine na Dunavu, te čuveni prirodni rezervat Kopački rit, najveće prirodno mrijestilište ribe na Dunavu i boravište 270 vrsta ptica - tvore prirodnu cjelinu u kojoj je do kolovoza 1991. živjelo 54.160 žitelja. Hrvati su dotad većina - 41,7%, Srba je bilo 25,5%, Mađara 16,5%, a brutalnom agresijom prosrpske jugovojske, četničkom okupacijom provedeno je terorom etničko čišćenje tako da je izmijenjena demografska struktura jer su upravo Hrvati i Mađari morali napustiti svoje domove, ostaviti imovinu pljačkašima, otići u progonstvo, poglavito u slobodnu Hrvatsku i susjednu Mađarsku.

Baranja je postala najcrnja naša pokrajina, upravo u onome značenju koje je otklonio vrsni putopisac Matko Peić. Zamuknule su tambura i violina u baranjskim selima a razlegao se balkanski novokomponirani cerek harmonike, polja su opustjela, šume su nemilosrdno isječene, divljač je nemilice ubijana, ribu je uništavao eksploziv, a ptice su se razletjele, razbježale pred barbarskom pucnjavom. Pravi, puni život u Baranji je zamro. Ono malo Hrvata i Mađara, mahom starih, što su poput talaca ostali na pradjedovskim ognjištima, izloženo je teroru i patnji. Novouseljeni Srbi otimaju i prijete njihovim životima i preostaloj, skromnoj imovini, pokušavaju dovršiti etničko čišćenje i trajno zaposjesti područje u kojemu nikada neće osjećati da su kod kuće.

I neutralnu promatraču ovih tragičnih zbivanja nameće se pitanje zašto Srbi žele osvojiti Baranju i istočnu Slavoniju, a za takvo što nemaju nikakva utemeljena opravdanja ni u povijesti ni u suvremenoj situaciji? Skraćeni odgovor na ovo pitanje glasi: **Srbi žele Baranju jer je vrijednost** *par exellence;* gospodarska, geopolitička, prirodna ... Zauzimanjem Baranje i istočne Slavonije oni pokušavaju odvojiti Hrvatsku od Dunava i na Dunavu uspostaviti svoju kontrolu u svakom pogledu, steći važnu prednost u odnosu na susjedne države. Druga im je namjera odsjeći teritorijalni dodir Hrvatske kao matične države s Hrvatima u Vojvodini. Formalno to zasnivaju na rješenjima nakon raspada Austro-ugarske monarhije 1918. i Trianonskom ugovoru 1920., a za to nema povijesnog uporišta. Sedamdeset godina zajedničkog života nakon I. svjetskog rata, s prekidom u vrijeme Hortyeve aneksije Baranje u II. svjetskom ratu, svjedoči o sustavnom izrabljivanju Baranje i Baranjaca u korist beogradskih režima. S istim razlozima i motivima i sadašnji Miloševićev režim nastoji Baranju zadržati pod svojom kontrolom. Srbi su potpuno svjesni iznimnih vrijednosti ovoga područja koje ima dva tisućljeća razvijene tradicije civilizirana života i iznimne gospodarske prirodne pretpostavke za suvremenu poljoprivrednu proizvodnju, prehrambenu industriju i turizam.

Tranzitne i strategijske vrijednosti baranjskog područja nekoć su visoko vrednovane u rimskom carstvu kada je uz Dunav na limesu bilo nekoliko vojnih utvrda i dunavskih luka do kojih je vodila cesta od Hadrijanova dravskog mosta (DONATIANAE, AL BANUM, AD NOVAS, AD MILITARE), a i Turci su na svojim pohodima prema Beču i Pešti prolazili i vraćali se kroz Baranju. Pretpostavljamo da su na svom putu u Moravsku ovuda prošli i solunska braća Konstantin (Ćiril) i Metod, a znamo po "jeruzalemskim putopisima" da su ovuda išli i hodočasnici iz Eu-

rope na Levant. Usput, na te se podatke oslanjamo danas kad se priprema proslava 800. obljetnice Osijeka, koji je kao rimska Mursa bio urbana cjelina prema kojoj je Baranja, a i sada je, bila prirodno usmjerena. Ali kroz Baranju se nije samo prolazilo, kao što bismo mogli zaključiti prema brojnim putopisima koji su najčešći oblik književnog pristupa Baranji, već je za Baranju sve do svršetka treće četvrtine ovoga stoljeća karakteristična svojevrsna prometna izolacija, posebno onih sela nastanjenih Hrvatima (Šokcima). To je, dakako, utjecalo na način njihova života i oblike kulturnog izražavanja. U tim uvjetima, kao u enklavi, sačuvala se tradicionalna izvorna nošnja, glazba, pjesma, jezik i običaji narodnog života, gotovo kao u živome muzeju. Sada je ta baština izložena namjernom, smišljenom uništavanju na okupiranom području, ali Baranjci i u progonstvu nastoje održati te vrijednosti djelovanjem svojih institucija i kulturno-umjetničkih društava. Primjer za to je i upravo ovoga ljeta organizirano gostovanje KUD-a "Sloga" iz baranjskog sela Draža u Zakopanima u Poljskoj. Na Festivalu EBU (Unije europskih radiotelevizija) Baranjci su bili predstavnici Hrvatske radiotelevizije, a sudjelovali su izvedbama svojih izvornih pjesama, plesova, običaja, dakako u izvornim nošnjama.

Kada se pokušava spoznati kulturološka podloga, baranjski hrvatski identitet i mentalitet, procesi i paradoksi kulturne povijesti, moraju se utvrditi događaji koji su odsudno utjecali na stvaranje bitnih oznaka toga identiteta.

Rimski limes na Dunavu ovdje ne znači samo postojanje vojnih utvrda, putova, mostova, luka nego i kultiviranje tla, uzgoj vinove loze i gradnju kuća za odmor (vila) na lokalitetima poput MONSA AUREUSA. U srednjem vijeku uz prodor Slavena, Avara, Mađara, širi se kršćanstvo, nastaju samostani, u Pečuhu se formira biskupija, prodire latinitet pri čemu ključnu ulogu imaju Hrvati koji sudjeluju u dva književno-kulturna, umjetničko-znanstvena kruga: na dvoru kralja Matije Korvina i dvoru Ivana Zapolje. Središnja književna osobnost je pjesnik Janus Pannonius/Ivan Česmički (Ivan Kestenački). Možemo, dakle, zaključiti da je do prodora reformacije (kalvinizma) Baranja u hrvatsko-mađarskom katoličkom duhovnom ozračju. Sljedeća povijesna etapa obilježena je prodorom i vladavinom Turaka u razdoblju između Mohačke bitke 1526. i Velikog oslobodilačkog rata, pod zapovjedništvom princa Eugena Savojskog, kojim su Turci 1687. zauvijek potisnuti iz ovih krajeva. U sklopu toga perioda za hrvatsku povijest iznimno je

značajna Sigetska bitka 1566., kao trajna potvrda hrvatskog viteštva i slobodarstva, naše obrane europskih vrijednosti i civilizacijskih dostignuća.

Za suvremenu situaciju ovdje je važno spomenuti da je dolazak i naseljavanje Srba u Baranju vezano uz prodor Turaka i migracije s juga na sjever u ugarski i hrvatski ispražnjeni, slabo naseljeni prostor nakon izgona Turaka. Nakon Karlovačkog mira 1699. slijedi uređenje ovih zemalja (i Baranje) prema instrukcijama Bečkog dvora. U sklopu ukupnog preustrojstva oslobođenih područja, a kao nagradu za vojne uspjehe, princ Eugen Savojski dobija posjede u Baranji iz kojih će nastati "Belje" i s vremenom postati jedan od najnaprednijih veleposjeda. U svojoj tri stoljeća dugoj povijesti prednjačit će u tehnologiji poljoprivredne proizvodnje, dostizati i svjetske prinose (cca 100 mtc/ha pšenice). Uz napredak "Belja" vezane su i promjene u životu baranjskog stanovništva, posebno vidljivo u beljskim naseljima tzv. pustarama, koje su ustrojene kao radne i životne multietničke društvene mikro-cjeline. Europski, zapadnjački način rada i života unosili su poglavito Nijemci useljeni ubrzo nakon administrativnog preustrojstva u početku 17. st. Austro-ugarski društveni, državni i gospodarski ustroj ostavio je trajne tragove u Baranji, a nakon I. svjetskog rata Baranja i "Belje" dolaze pod upravu Beograda, ulaze u razdoblje gotovo sedamdesetgodišnjeg izrabljivanja. Nakon II. svjetskog rata nacionalizacijom, agrarnom reformom i kolonizacijom taj se proces snažnije nastavlja sustavnim doseljavanjem srpskog stanovništva iz tzv. pasivnih krajeva, Banije, Korduna, ljudi bez znanja i navika za obradu zemlje koji su nakon devastacije baranjskih sela ulazili u strukture administrativne, partijske vlasti i umjetno, ideološkim terorom, održavali latentnu prosrpsku jugounitarističku politiku uz pomoć stalnih gostiju bogatih beljskih lovišta, beogradskih generala. Kada je toj politici bezočnog izrabljivanja Baranje pružen otpor u okviru "hrvatskog proljeća" 1971., insceniran je tzv. "baranjski slučaj", a protagonisti prohrvatske orijentacije izloženi su perfidnim progonima. Već tada je bilo jasno da je na pomolu obračun s nepoćudnim Hrvatima i čekala se prigoda za to. Događaji iz 1991. pokazali su pravo lice velikosrpske politike. Među domaće Srbe, seljake, upušteni su huškači poput Paroškog i Šešelja, a generali su im potporu dali upućujući u Baranju tenkove. Ostalo se zna. Okupacija, teror, pljačka ...

Nakon četiri duge godine progonstva baranjski Hrvati i Mađari strpljivo očekuju rješenje svoje sudbine: povratak, milom ili silom.

Nakon četiri duge godine progonstva baranjski Hrvati i Mađari strpljivo očekuju rješenje svoje sudbine: povratak, milom ili silom. Nakon "Bljeska" i "Oluje" više ništa nije isto osim činjenice da su Baranja, istočna Slavinija i hrvatski Srijem okupirani, a pregovori u tijeku (Dayton, Zagreb/Osijek/Erdut).

I ovaj tekst nastaje u vrijeme kad je Temeljni sporazum o ist. Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu obostrano potpisan, ali još nisu utvrđeni uvjeti i akteri njegove provedbe. Je li potpis g. Šarinića nakon svih iskustava s potpisanim, a od Srba neispunjenim dogovorima još jedna (svjesna ili iznuđena) zabluda hrvatske politike ili su to otškrinuta vrata za povratak bez žrtava? Bez poznavanja svih relevantnih okolnosti nije moguć izravan odgovor, ali ga je moguće naslutiti ako se u obzir uzme temeljna motivacija i mentalni velikosrpski sklop koji pokušava ostvariti svoje namjere i oružjem i pregovaračkim manevrima. Bitan je njihov temeljni motiv: Baranja je posebna hrvatska vrijednost u svakom pogledu, a valja je oteti protivno svim logičnim argumentima. Treba, dakle, skinuti krinku s Janusova lica. Pred snagom osnovne okupatorove namjere, otvorene oružjem a skrivane pregovorima, stoji uzaludnost najbolje namjere mirne reintegracije s hrvatske pregovaračke strane. Kabinetska, diplomatska konstrukcija slomit će se u pokušaju praktične provedbe, jer jedino sigurno jamstvo za njeno ostvarenje može biti hrvatska puška na desnoj obali Dunava, i povratak hrvatskih policajaca na poziciju s koje su u kolovozu 1991. morali otići, u Beli Manastir. Za njima će poći i prognani Baranjci. Bez toga, bojim se, neće.

Mato Batorović

IZLOŽENA TOČKA HRVATSTVA U ILOKU

Predstaviti važnost Iloka u njegovom prostoru nije jednostavno, pošto je Ilok središte mnogih djelatnosti, a za hrvatstvo je i ishodište za područje Srijema. Lijepo je to izrekao 29. srpnja 1906. godine, tada još student, naš poznati numizmatičar IVAN RENGJEO (1884 - 1962) pozdravljajući u Iloku "Hrvatski Sokol" iz Mitrovice: "Naša omladina, puna ideala, bratski i patriotski shvaća posjet Sokolova s ugrožene točke hrvatstva u Mitrovici u izloženu točku hrvatstva u Iloku."

Stanovništvo 1991. godine

U najistočnijem dijelu Republike Hrvatske, u Županiji Vukovarsko - Srijemskoj nalazi se Ilok, koji s mjestima Bapska, Mohovo i Šarengrad, čini upravno-teritorijalnu cjelinu, površine 128,89 km^2. Broj stanovnika po popisu 1991. godine u mjestu Ilok je 6.775, od toga je 4.279 Hrvata što čini 63,0%, 490 Srba ili 7,2%, te 2.028 ostalih, što čini 29,8%, od kojih je najviše Slovaka 1.157, što je nešto manje od 20%. U Bapskoj je bilo 1.624 stanovnika, Hrvata 1.434 ili 89,8%, 31 Srbin ili 1,9%, te ostali. Mohovo je imalo 344 stanovnika, 218 ili 36,4% Hrvata, 115 ili 33,4% Srba i ostali. U Šarengradu je bilo 1.000 stanovnika, 911 ili 90,6% Hrvata, 47 ili 4,7 Srbi i ostali. Područje grada ima 9.748 stanovnika, od čega je 6.848 Hrvata, što čini 70,30% ukupnog broja stanovništva.

Gospodarstvo 1991. godine

Stanovništvo se bavi poljodjelstvom, najviše vinogradarstvom i uzgojem hmelja. Godine 1991. u Iloku djeluju privredna poduzeća: Tvornica trikotaže "Iteks", Pogon "Borovo", Trgovačko i poljoprivredno poduzeće "Agrokomerc", Komunalno i građevinsko poduzeće "Razvitak", VUPIK s pogonima u Iloku, Bapskoj, Mohovu i Šarengradu, Lovno šumsko gospodarstvo "Jelen", Turističko i ugostiteljsko poduzeće "Ilokturist", "Unikum" u Bapskoj. Zaposlenih u privredi bilo je 2.336 osoba. Privatne i uslužne djelatnosti zapošljavale su 330 radnika, dok je u ustanovama i drugim službama radilo 370 osoba, što je ukupno 3.036 zaposlenih.

Prosvjeta 1991. godine

U Iloku su 1991. godine ostale obnovljene i moderno opremljene srednje škole: Gimnazija, Tekstilna i Poljoprivredna škola, koja nastavlja tradiciju Vinogradarske škole, osnovane 1899. godine. U novim zdanjima smještene su osnovne škole u Bapskoj i Šarengradu, dok je iločka osnovna škola obnovljena i suvremeno opremljena.

Progonstvo Iloka 1991. godine

Poslije 2. svibnja 1991. godine, kada su u Borovu selu hrvatski policajci mučki ubijeni, nastaje sve napetija situacija i na iločkom području. Organizira se obrana grada i okolnih mjesta. Jugovojska okružuje Ilok, izvodi avionska granatiranja vojarne hrvatske vojske. U večernjim satima 8. srpnja Jugovojska napada ophodnju hrvatske policije kod mosta, kada je poginuo policajac Goran Štipak iz Šarengrada, a bilo je i ranjenih policajaca. Tada je vojnik Zoltan Hadrava uništio prvi tenk u ovome domovinskom ratu. U jutarnjim satima 27. srpnja gađan je Franjevački samostan i toranj crkve Sv. Ivana Kapistrana. Događaju se češće provokacije, uhićenja civila, suđenja, nitko se ne usudi ići u svoja polja i vinograde.

Dne 25. kolovoza napadnut je Vukovar. Ilok je odsječen od slobodnog dijela Republike Hrvatske. Slijede napadi na Sotin, uništavanje Tovarnika, Lovasa, Bapske, Šarengrada, stanovništvo bježi u Ilok. Grad je pun prognanika, stanovništvo se udvostručilo. Strah i nesigurnost vladaju među pučanstvom. Gradske vlasti organiziraju život sveg stanovništva, ali nesigurnost je sve veća. Uspijeva se dogovoriti s Jugovojskom izlazak nesrpskog stanovništva koje želi iz Iloka. 17. listopada 1991. godine oko 8.000 osoba napušta grad. Cijeli Ilok postaje jedna nepregledna kolona, sva prijevozna sredstva su na ulicama i mile prema mostu, gdje se nalazi kontrolna točka za izlazak. Ostaju najvećim dijelom stari i nemoćni. Do sada su mnogi ubijeni ili su umrli.

Stanje 1995. godine

U svom izvješću 21. listopada 1995. godine, gradonačelnik Iloka dipl. inž. Stipan Kraljević navodi slijedeće podatke: "Kroz ove četiri godne protjerano je u 92. g. oko 500, u 93. g. 250, u 94. g. 150 i do danas u 95. g. 300 stanovnika. Ukupno 1.200. Kroz srpske logore prošlo je oko 110 osoba. U okupiranom Iloku i u progonstvu imamo ubilježenih oko 450 umrlih Hrvata, a mnogi su umrli zbog tuge i

psihološkog stresa. Danas na okupiranom području grada Iloka nalazi se još oko 2.800 stanovnika, od toga oko 950 Slovaka, 700 Hrvata, 600 Srba, te 550 ostalih.

Najveći gubici su ubijeni, poginuli ili nestali, ukupno 70 osoba, od toga je 27 pripadnika HV-a, a 43 su civilne žrtve. Tijekom domovinskog rata veći broj je ranjenih osoba s trajnim posljedicama."

Jedini svećenik na okupiranom prostoru nalazi se u Iloku, franjevac o. Marko Malović.

Kroz povijest

Ilok i susjedna mjesta bogati su kulturnim naslijeđem, o čemu nam svjedoče nalazi od predpovijesti, preko rimske utvrde Cucciuma, seobe naroda, srednjeg vijeka, sve do naših dana.

U srednjem vijeku grad je utvrđen, izgrađene su mnoge crkve i samostani. Najpoznatiji gospodar grada je Nikola Iločki (1410 - 1477), koji je kralj Bosne od 1471. do 1477. godine. Od 1526. do 1688. godine, gradom gospodare Turci, a 1697. godine car Leopold ga s većim dijelom Srijema poklanja talijanskoj obitelji knezova Odescalchi.

Ilok središte područja

Ilok je središte ovoga dijela Srijema u raznim povijesnim razdobljima: u 18. stoljeću sjedište je podžupana Županije srijemske. Kotarsko je mjesto s upravnim vlastima i kotarskim sudom. Ilok je sajamsko i trgovačko središte kraja. Poslije 1945. godine s novim granicama, Ilok gubi svoje prirodno zaleđe i postaje općina sa svega nekoliko sela. Godine 1962. prestaje biti i općinsko središte.

Kulturni i društveni značaj

U gradu se krajem prošlog stoljeća osnivaju banke i više gospodarskih društava. Djelovale su tiskare, izlazile novine, objavljivane su knjige.

Grad je bogat kulturnom tradicijom, te je uvijek djelovalo više društava. Od 1865. godine djeluje knjižnica i čitaonica, koja u naše vrijeme ima oko 12.000 knjiga. Knjižnica djeluje i u Bapskoj.

Muzej grada Iloka osnovan je 1952. godine i bogat je sačuvanom kulturnom baštinom.

Prirodne ljepote i kulturno bogatstvo pogoduju razvoju turizma, lovstva i ribolova.

Značajni Iločani

U Iloku je umro Sv. IVAN KAPISTRAN (1386 - 1456), koji je s kršćanskom vojskom i vojskovođom Ivanom Hunjadijem obranio Beograd od Turaka 1456. godine.

Ilok je dao više značajnih ljudi hrvatskoj kulturi i javnom životu Hrvatske: najpoznatiji su književnik, kazališni djelatnik, jezikoslovac i polonist JULIJE BENEŠIĆ (1883 - 1957) i numizmatičar Ivan Rengjeo (1884 - 1962).

Stranački život

Stranački život u Iloku slabo je istražen i poznat. U Muzeju grada Iloka prikupili smo nešto originalne građe o stranačkom životu u Iloku i okolnim mjestima, koju u ona vremena nismo smjeli glasno ni spominjati. Treba usmjeriti istraživački rad na ovu tematiku. Donosim ovdje neke izborne rezultate za Srijemsku županiju, kako bi se vidjelo djelovanje stranaka.

U iločkim novinama "Iločanin" nalazimo vijest da je 8. listopada 1906. godine u Iloku osnovan Klub Hrvatske pučke napredne stranke. Za predsjednika je izabran Stjepan Šamšalović. Tom prigodom bio je u Iloku narodni zastupnik dr. Ivan Lorković. O Srijemu i Iloku govorio je gradonačelnik dr. Franjo Benešić: "...Sriem je najbogatiji predjel Hrvatske, a kraj svega toga opaža se da je taj kraj vrlo daleko od onoga, što bi imao i mogao da bude. Sriem nije postigao svoje svrhe ni u ekonomskom ni u financijalnom ni u kulturnom ni u nacionalnom pogledu, a sve radi toga, jer ga se iz Zagreba napuštalo i zaboravljalo. Da je tome tako najbolji je dokaz što se mi upravo čudimo dolasku jednog narodnog zastupnika k nama, narodnog zastupnika iz Zagreba, koji dolazi, da se na mjestu informira o prilikama našim. Mi ni ne znamo pravo da iskažemo svoju radost nad tom pojavom jer smo joj nenavikli. Nama se već činilo da nas u Zagrebu hoće upravo da otuđe. Što je posljedica toga? Mi smo se morali stisnuti u svome kutu, a hrvatska misao ne napreduje, jer ne nalazi potpore i poticaja iz svog žarišta. Naše ekonomsko središte nije Zagreb, u Zagrebu slabo teže, da to i postanu. Zar je onda čudo, da hrvatstvo ima u Sriemu tako malo ugleda?! Zagreb treba da nam se približi, da nas privuče k sebi, pa će onda Sriem biti riznica hrvatska. Drugi narodi vode ratove, da osvoje bogate krajeve i pokrajine, a mi svoje najbogatije predjele prepuštamo samima sebi i tuđincima, da nam u vlastitoj domovini i gospodare i prave neprilika. Prava politika ne gleda samo na more nego i na zaleđe. Bez bogatog zaleđa ne može biti ni more bogato. Čuvajmo i jačajmo što imamo..."

Hrvatska seljačka stranka imala je u Iloku najjači utjecaj. U brošuri o Iloku iz 1957. godine čitamo: "Hrvatska Seljačka Republikanska Stranka bila je u Iloku vrlo jaka, jer su istoj pripadali veliki dio Hrvata, kojih je tada bilo oko 70 posto stanovništva, a i jedan manji dio Slovaka - seljaka. Ova stranka bila je rukovođena u Iloku od grupe ljudi, koji su pripadali jačim posjednicima i seljacima i to Dr. Franjo Benešić, Antun Mikić, Ađić Josip Živulić, Mirko Čobanković, Ivan Pletikapić, Stjepan Gernaj, Ivan Harambašić, Mirko (ispravno je Marinko) Karlović i dr. Ova stranka je imala jak utjecaj u Iloku, a naročito je na općinskim izborima uvijek dobivala većinu glasova, te su općinski načelnici gotovo svi bili njeni pripadnici, kao i većina odbornika."

Hrvatska zajednica nastala je 1919. godine ujedinjenjem Starčevićeve Stranke prava i Napredne demokratske stranke kojima se pridružila grupa Hrvatsko kolo iz Osijeka. Na sastanku Srijemske župe Hrvatske zajednice u Vukovaru 26. rujna 1920. godine su i predstavnici Iloka. Imamo podatke da je predstavnik Hrvatske zajednice za Srijem mitrovački župnik dr. Franjo Rački održao predizborne skupštine u Kukujevcima, Iloku, Tovarniku i Lovasu. Na izborima 28. studenog 1920. godine za Ustavotvornu skupštinu, Srijemska županija birala je 14 zastupnika. U Srijemskoj županiji glasovalo je 56.234 izbornika. Radikali su dobili 25.658, Hrvatska pučka seljačka stranka 9.882, komunisti 5.575, Hrvatska zajednica 4.333, demokrati 3.979, Hrvatska pučka stranka 2.975 i socijalisti 2.757 glasova.

Kako bi zaštitile hrvatske interese, hrvatske su se stranke ujedinile 1921. godine u HRVATSKI BLOK u koji ulaze: Hrvatska republikanska seljačka stranka, Hrvatska zajednica i Hrvatska stranka prava. U Iloku je također djelovao Hrvatski blok.

Parlamentarni izbori u Kraljevini SHS 18. ožujka 1923. godine pokazali su da je Srijem još uvijek hrvatski. Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka dobila je 32.010 glasova, radikali 27.189, demokrati 6.810, socijalisti 4.927, Njemačka stranka 4.005, Srpska stranka 3.621, Zemljoradnička stranka 1.961, klerikalna stranka 1.247, Protić 1.126, invalidi 986 i radnička stranka 189 glasova.

Godine 1927. Stjepan Radić obilazi Srijem, gdje održava mnoge skupštine. Početkom srpnja je u Sotinu, Tovarniku, Ilači, Đeletovcima, Slakovcima, Otoku i Privlaci. Polovicom kolovoza održava veličanstvene skupštine u Iloku, Petrovaradinu, Novom Slankamenu, Rumi i Subotici.

U kotaru Šid i Ilok 1927. godine, kandidat je bio Živan Kuveždić, seljak iz Ilače, predsjednik kotarske organizacije šidskog HSS-a.

Zamjenik mu je bio Antun Mikić, posjednik iz Iloka, jedan od prvih pristaša HSS-a u iločkom kotaru.

Hrvatske žrtve

Na iločkom groblju dobar je broj spomenika iločkih mladića koji su u Prvom svjetskom ratu (1914 - 1918) svoje kosti posijali na raznim frontama diljem Europe braneći Hrvatsku. Nismo nikada istražili te žrtve. I to nam je dužnost učiniti kada se vratimo na svoja ognjišta.

Za Bapsku je o. Antun Bošnjaković, isusovac, Bapčanin, po župskoj knjizi "Stanje duše" načinio popis žrtava što iznosi 34 osobe. Župnik je zapisao u navedenu knjigu "nestao", "izgubljen", "pao u ratu", "u ratu".

Ima i pisanih podataka kako su Iločani bili "tobože" srpskom vojskom 1918. godine uvjeravani o ljepoti življenja u zajednici s "braćom" Srbima u jednoj državi.

No između dva rata žandari su tu "ljubav" utjerivali silom, pa je bilo i ljudskih žrtava. Zbog kažnjavanja Iloka, što na izborima nisu prolazile državne liste i srpske stranke, nego redovito HSS, zatvorena je 1929. godine gimnazija u Iloku.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata mnogi iločki Hrvati dali su svoje živote za slobodu Hrvatske, a još veći broj je "nestao" u "oslobođenoj" zemlji. U noći 7. na 8. prosinca 1944. godine, četiri dana po ulasku partizana u Ilok, ubijena su 42 Hrvata. Samo zato što su bili Hrvati.

Žrtve iskazane u brojkama: Ilok 172, Bapska 117 i Šarengrad 69 osoba. Nažalost, to nisu konačne brojke.

Nastankom "Hrvatskog proljeća" zapretani hrvatski duh u Iloku i okolici opet se razžario. Ogranak Matice hrvatske osnovan je travnja 1971. godine. Gušenje hrvatskog duha i tada je Ilok skupo platio. Ponajviše intelektualci, koji su skidani s rukovodećih mjesta ostajali bez posla, te su morali otići iz Iloka.

U godini 1990. kada se u Hrvatskoj događaju nove društveno političke promjene, osnovane su podružnice - odbori Hrvatske demokratske zajednice (u Šarengradu, među prvima u Hrvatskoj, 30. prosinca 1989. godine), zaživila je Hrvatska kršćanska demokratska stranka, a u Bapskoj i Hrvatska seljačka stranka. Nažalost, ratnim prilikama uvjetovano višestranačje je za taj prostor zamrlo.

Želja nam je da Ilok oživi svojim starosjedilačkim stanovništvom, Hrvatima i da postane svjetionik hrvatstva za cijeli Srijem.

Stanislav Pejković
Ivan Čizmić

"NAŠA IZJAVA" AMERIČKIH HRVATA IZ 1916. O JUGOSLAVENSKOJ ZABLUDI

Uvod

Iako su hrvatski iseljenici u SAD-u bili mala iseljenička skupina, bili su stalno nazočni u hrvatskome političkom životu, ali i u politici svoje nove domovine. Uglavnom su to politički emigranti koji su prije dolaska u SAD djelovali u Austro-Ugarskoj, a potom im se pridružuju mnogi, većinom mlađi, iseljenici (salooneri, šifkartaši i drugi) koji su se tek u Americi počeli zanimati za politiku. Tako se među iseljenicima stvorila posebna skupina ljudi koji su već potkraj XIX. stoljeća počeli određivati politički smjer Hrvata u Americi i nuditi im politički program. Premda su većinom bili pravaši, u iseljeništvu nisu djelovali stranački jer su znali da je baš nesređeni višestranački život u Hrvatskoj osnovni razlog slabosti i neuspjeha hrvatske politike. Stoga ih je vodila misao: "Mi moramo narod podučavati da smo narod, da kao takovi imademo prava na svoju vlastitu državu, u kojoj ćemo jedino mi biti gospodari."[1]

Iseljenici su već na početku stoljeća počeli upotrebljavati izraz *starokrajska* politika, nu sve do prvoga svjetskog rata nisu imali službeni ni do kraja razrađen politički program nego su tek prigodice iskazivali svoje političke zahtjeve glede političkih prilika u Hrvatskoj.

Poslije *čikaškog sabora* 1915. dolazi do podjele među hrvatskim iseljenicima. Naime, na tom je saboru pobijedila jugoslavenska opcija i donesena je *čikaška rezolucija* koja nije zajamčila nikakav samostalan razvoj hrvatskom narodu. Stoga pristaše Stranke prava, među kojima je najistaknutiji bio svećenik Davorin Krmpotić[2] prelaze u oporbu prema jugoslavenskom pokretu. Davorin Krmpotić tiska brošuru "Moja ispovijest narodu" u kojoj napada čikaški sabor i ideju jugoslavenskog ujedinjenja. Brošura je ostavila dubok dojam među iseljenicima i naišla je na oštru reakciju među pristašama stvaranja Jugoslavije. Osobito je oštro reagirala skupina svećenika na čelu s don Nikom Grškovićem.

---

[1] *"Hrvatski glasnik"*, 7. siječnja 1914.

[2] **Davorin Krmpotić**, hrvatski svećenik, zbog svoje pravaške orijentacije sukobljuje se s austrougarskom vlašću te emigrira u SAD gdje je bio župnikom na hrvatskoj župi Sv. Ivana u Kansas Cityju.

Krmpotić u listopadu 1915. izdaje i drugu brošuru na engleskom jeziku: "Are Italy's Claims in Istria, Dalmatia and Islands justified" (Jesu li zahtjevi Italije na Istru, Dalmaciju i otoke opravdani). Iako je brošura bila namijenjena američkoj javnosti s prvenstvenim ciljem da ospori talijanska posezanja na Jadranu, u biti je imala izraziti antijugoslavenski karakter.

Iznošenjem statističkih podataka o broju stanovnika, napose uz jadransku obalu, Krmpotić je branio hrvatska prava na Jadranu, a brošuru je završio tvrdnjama kako će buduća Jugoslavija biti isto što i Velika Srbija i da je jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca nemoguće. *Hrvati ne smiju postati žrtve iluzija,* upozoravao je Krmpotić.

1916. pokazalo se da Krmpotić nije usamljen u svojim zahtjevima nego da uživa podršku skupine hrvatskih i slovenskih svećenika.

Tako na početku veljače iste godine dolazi do objavljivanja "Naše izjave" potpisane od 15 hrvatskih i slovenskih svećenika, i komentara "K našoj izjavi".[3]

U njima se iznosi stanovište hrvatskog i slovenskog svećenstva u Americi gledom na jugoslavensku, ili bolje reći velikosrpsku promidžbu u Americi. Sama izjava poziva se na program Stranke prava od 1894. u kojem se zahtijevalo sjedinjenje hrvatskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji, Rijeci, Međimurju, Bosni i Hercegovni te u Istri u okviru habsburške monarhije. Program je priznavao zajedničke poslove cijele Monarhije, koje bi kraljevina Hrvatska rješavala ravnopravno s kraljevinom Ugarskom i ostalim zemljama.[4] Hrvatski narod, na temelju programa Stranke prava, ne smije priznavati supremaciju ni Mađara ni Austrijanaca, nego će se zalagati za punu ravnopravnost.

Jugoslavenski orijentirani tisak reagirao je vrlo oštro na "Našu izjavu" nazivajući posprdno njezine potpisnike "izjavašima". Nu na njihove optužbe da "izjavaši" traže rješenje hrvatskog pitanja unutar Austro-Ugarske, Davorin Krmpotić je odgovarao: "U onoj izreci ne spominje se ime ni jednog vladara (...) Povijest i pravo hrvatske države priznaje hrvatsku krunu kano vanjski znak prava i vlasti jedne države, zato spominje ona izjava, da se to pravo odrazuje u kruni hrvatskih vladara, bili oni koji mu drago. Jer je od nastanka Hrvatske tako bilo pak sve do sada (...) dok Hrvati ne stvore republiku, koja ne pozna ni krune ni žezla".[5]

[3] *"Naša izjava"* i *"K našoj izjavi",* stanovište hrvatskog i slovenskog svećenstva u Americi gledom na jugoslavensku, bolje veliko-srpsku propagandu u Americi, tisak Narodnog lista, New York, 1916.

[4] Šidak, Gross, Karaman, Šepić *"Povijest hrvatskog naroda"* 1860 - 1914, Zagreb, 1968. 146 str.

[5] *Zajedničar,* 22. III. 1916. br. 2

"NAŠA IZJAVA"
I
"K NAŠOJ IZJAVI".

Stanovište hrvatskog i slovenačkog svećenstva u Americi gledom na jugoslavensku, bolje veliko-srpsku propagandu u Americi

— o —

PREDGOVOR

Odkada je rat u Evropi započeo, nije hrvatsko svećenstvo izjavilo nigdje otvoreno svoje stanovište gledom na jugoslavensku, bolje veliko-srpsku propagandu, koja je u ovoj zemlji medju Hrvatima operirala punom parom, da prikaže svojim gospodarem i najamnikom, e su Hrvati voljni i željni, da se odreknu Hrvatskog imena i povjesti, te da su voljni postati Jugoslaveni, bolje Srbi i podanici dinastije Karagjorgjevića. (...)

To je prisililo pod izjavu podpisane Hrvate i Slovence svećenike u Americi, da izadju sa "Našom Izjavom", i kašnje "K našoj izjavi".

— o —

NAŠA IZJAVA.

Na prvom mjestu kano Hrvati i sinovi domovine Hrvatske i bratskih slovenačkih zemalja naglasujemo i ovim utvrdjujemo ovdje naše političko stanovište prema našoj domovini u ova ratna vremena, koja nose u sebi vidljive i nevidljive jošte posljedice.

Mi stojimo na narodnim, državnim, povjesnim i pisanim pravima države Hrvatske i njezinoga naroda, koja se sadržavaju medju ostalim u krunidbenim zavjernicama hrvatskih vladara sve od god. 1490., i dalje sve do današnjega doba; zatim u izbornoj diplomi od god. 1527., te u pragmatičkoj sankciji od god. 1712. U kratko: mi stojimo na programu stranke prava od god. 1894., koga je u svojim spisima i govorima odavno razvio i dokazao apostol hrvatstva Dr. Ante Starčević, i koga na trsatskoj skupštini prihvatiše braća Slovenci. (...)

Znademo, da hrvatska država od Triglava do Drine, od Dunava do Jadrana, nije nikada od postanka svoga g. 924., prestala, pa niti u najcrnijim vremenima u dalekoj prošlosti ni u bližoj sadašnjosti od god. 1790. do danas. Ona je ostala kao država i kao narod, a takova će i ostati. Vjerni sinovi njezini neće pazariti sa njezinim pravima.

Znademo, da su službena Austrija i Magjarija, Turska i Italija, kojima je pomagala i Velika Englezka, kroz vjekove navaljivale i krnjile sveta

prava i slobodu hrvatskoga naroda. Prošlost Hrvata i Slovenaca odsudila je, odsudjuje neprestano i danas jošte živući narod sve krivice i oskvrnjivanja prava njegovih javnom odsudom i borbom za ista, zato uz sve ove nepravde i krivice ovaj narod ne traži osloboditelja niti ih očekuje izvana, nego iz samoga sebe, jer vjeruje u sebe da imade jakosti i samopouzdanja u radu i ustrajnosti u borbi za slobodu, koju vodi kroz stoljeća, koju će cijeniti i štovati, jer će ju sam izvojštiti. Oni, koji dvoje o sposobnosti naroda, da bi se sam oslobodio, niječu njegov opstanak. Narodi, kojima drugi dadu slobodu, postaju njihovi malodobnici.

Postupak magjarske nasilne politike i austrijsko odobravanje ove politike odsudjujemo najoštrije, i u ime čovječnosti i prava jednoga naroda na opstanak i slobodan razvitak tražimo i tražiti ćemo, da Hrvatima ostanu njihove zemlje i more, njihova prava; sve krivice da se isprave, jer sadanja prolita hrvatska i slovenačka krv na bojnim poljanama Europe vapi za osvetom Bogu osvetniku svake krivice.

Tvrdimo ovdje, da je takozvani srpski elemenat, koji žive i koji se je rodio u državi Hrvatskoj, kroz zadnjih pedeset godina, ili bolje odkada je stupio na političko polje u Hrvatskoj, uvijek i vjerno stajao na strani i u službi neprijatelja Hrvatske, osobito Magjara, Austrije i Talijana. U pitanju Slavenstva uopće, Jugoslavenstva napose, vode nas misli izražene u spisima hrvatskih političara, patriota životom i radom, vrlih pokojnika Eugena Kvaternika i Ante Starčevića, te žalostno iskustvo koga je doživio u ovom pitanju veliki vladika Strossmajer od vremena osnutka Jugoslavenske akademije pak do god. 1885., kada je htio pohoditi Srbiju kano biskup svojih ovaca, koje živiše u Srbiji, no srpska vlada mu je pisala, da ne jamči za njegov život ako u pohode dodje. Fanatizam Srba, koji je njihovo osobito obilježje, bijaše prije jak, jer "Srbi svi i svuda", a sada je još jači; u njemu bi se morali po njihovoj nauci utopiti svi narodi na Balkanu. Mi ne idemo ni u Srbe, ni u Jugoslavene, ni u Srbo-Hrvate, nego ostajemo Hrvati, braća ostalim Slavenima, ali svaki u svojoj kući, i na svojoj zemlji i u opsegu svojih prava, jer smo se tako razvijali i povjest svoju stvarali od početka naseljenja pradjedova naših u sadanju domovinu našu. (...)

Slobodna i ujedinjena Hrvatska u uredjivanju svojih medjunarodnih pravnih i političkih odnošaja ugovarati će i sklapati će ugovore i zakone po načelu: "regnum regno non praescribit leges". Država državi ne propisuje zakona.

Dosadanje rezolucije počamši sa onom na sastanku u Chicagu od 10. ožujka 1915. ne spominju nikakovih garancija, koje samostalan narod kano uvjete svojoj samostalnosti traži, nego naprotiv držimo, da one ruše temelj hrvatskoga individualnoga i državnoga opstanka, Hrvatsku lišavaju njezine prošlosti, njezinih prava, narodnoga imena i njezinoga državnoga značaja.

Autoritativne izjave do sada nema od nijedne strane, da će u "Jugoslaviji" ostati samostalna Hrvatska, nego naprotiv izaslanici jedne strane, koja imade autoritet da to izjavi, izjavljivaše se na sastancima i u

njihovim govorima, za monarhičnu veliku Srbiju. U jedinstvenoj državi "Jugoslaviji" ili točnije Velikoj Srbiji nećemo da se gubi država hrvatskoga naroda, koja je barem tri vijeka starija od države Srba. Vjerni Bogu, narodu i domovini svojoj, te onomu, na koga je narod prenesao svoje suvereno pravo vladati, koje se odrazuje u kruni hrvatskih vladara.

Na koncu u ovom nejasnom položaju, koji se nalazi u ovim našim stranama, gdje mi iseljenici živemo, nama neka bude luči vodilicom patriotizam i riječi prokušanih boraca za narodna prava gg. Dra. Matka Laginje iz Istrije, zastupnika Stjepana Zagorca iz Hrvatske, don Ive Prodana iz Dalmacije, biskupa Šarića iz Bosne, te Dra. I. Kreka iz Kranjske.

Svršio se rat kako mu drago, mi se ne odričemo, već ćemo tražiti hrvatsku samostalnu državu sa svim njezinim pravima, koja imade suvereni narod.

Rev. Dr. E. Kajić,
Rev. Pet. Čančarević (opozvao)
Rev. B. Bekavac,
Rev. Ivan Raab,
Rev. Ambroz Širca,
Rev. D. Krmpotić,
Rev. A. Žuvić,
Rev. Leon Josip Medić,
Rev. Anton Sojar,
Rev. Francis Podgoršek,
Rev. I. Petrišak,
Rev. Mihael Tušek,
Rev. Fr. Rancinger,
Rev. M. Hranilović,
Rev. Valentin Mihelić.

——o——

Gornja "Izjava" je podpuno jasna, nu, pošto je naravno, da se u takovim izjavama ili rezolucijama gleda biti što kraćim, pokazala se potreba, da se "Našoj Izjavi" dodade njeki komentar ili tumač. Tim više bila je to potreba, što protivnički listovi nas objedjuju, da mi ne želimo slobode; da hoćemo ropstvo i slično. Pod naslovom "K Našoj Izjavi" donosimo takovi komentar, u kojem neprijateljima političke samostalnosti naše Hrvatske domovine i trgovcima, njezinih prava dokazujemo, kako će izgledati sloboda naše drage domovine, koju naši politički protivnici očekuju od Četvornoga Sporazuma (Entente).

——o——

K NAŠOJ IZJAVI.

Hrvatski i slovenski svećenici podpisani na "Našoj Izjavi", izdali su tu "Izjavu" skroz **spontano** bez ikakvih debata, sastanaka, poticanja, mamljenja, obećavanja ili prijetnja. Predložilo se pismeno, u kojemu smislu treba da izdamo izjavu i svi jednoglasno rekoše, da je takova izjava nuždna i da je svaki osjećao nuždu i dužnost slične izjave. Poznati izmamljivač političkih izjava, Don Niko Gršković, znade ponajbolje, da se

od hrvatskih svećenika ne izmamljuju tako lahko **jugoslavenske** bolje **slavosrpske** izjave. To ga je poučio naš chicažki sastanak, na koji je došao sa svim svojim aparatima i spremama, kojemu su prisustvovali svi oni, na koje je on mogao računati, pa je ipak otišao duga nosa. Doista je bilo žalostno i tragično za toga trgovca političkih izjava, kada morade otići sa sastanka bez željno željkovane izjave, za koju već bio siguran i za koju je već bio sastavio kabelogram na londonski komite, što je glasio: Svi hrvatski svećenici su za **jugoslaviju.** To je moja zasluga. Molim da se uvaži, pa da bude što obilnija nagrada itd.

Jest, reći će kogod, al Gršković je ipak izmamio izjavu i s njom se pohvalio. Na ovaj prigovor mora se svakako odgovoriti. Gršković i njegova dva trabanta gg. Relić i Medin su najprije iznijeli čisto **slavosrpsku** rezoluciju, u kojoj traže **ujedinjenje** troimenoga naroda (srpskoga, hrvatskoga i slovenačkog) u **jednu jedinstvenu** državu — Jugoslaviju, dakako pod žezlom Karagjorgjevića.

Kad je ta rezolucija s indignacijom odbijena, da se oslabi utisak blamaže, trebalo je ma što poduzeti, jer inače s bogom ugled Don Nike pred cijelim Srpstvom i Slavosrpstvom; do vraga dinari, rublji pa i lire, kano i obećane časti u "njihovom kraljevstvu" — Jugoslaviji. I Don Niko se dade na posao, da nas "uhvati u riječi".

Donio drugu rezoluciju tako kapcioznu, da je mislio i u sebi uskliknuo: "eureka"! Ali i opet razočaranje, jer se rezolucija kljaštrila sve dotle, dok nije iz nje odstranjen svaki trag i miris Slavosrpštine.

U usvojenoj rezoluciji mi tražimo: 1. podpunu slobodu vjere; 2. ekonomsko oslobodjenje i 3. **ujedinjenje hrvatskoga naroda.**

Po sebi se razumije, da nismo mislili na onaku vjersku slobodu, koju imadu katolici u Rusiji, Francuzkoj ili Srbiji. Taku vjersku slobodu si mogu željeti naši katolički Slavosrbi, ali nikada pravi Hrvati katolici. Mi znamo, da je u Austro-Ugarskoj Monarkiji podpuna sloboda vjerska, ali nije **podpune slobode u upravi** crkve, a osobito baš katoličke, u koju se država mješa. Samo takovu slobodu smo razumjeli u toj rezoluciji i nju zahtjevamo.

Ekonomičku t.j. Financijalnu i gospodarstvenu slobodu traže svi pošteni i rodoljubni Hrvati, a osobito podpuno financijalno oslobodjenje od Magjarske, u koje nas je bacila nesretna nagodba sa Magjarskom.

To je program, odnosno esencijalni dio programa stranke prava, na koji mi prisižemo; dočim glavni korifeji naših Slavosrba rekrutiraju se iz koalicije, koja je magjarofilska i koja taj sistem naše financijalne podredjenosti brani i podržaje. Zato Don Gršković nije s tim učinio nikakve usluge Potočnjaku magjaronu-koalicionašu i njegovoj prodajničkoj družbi.

Pod **ujedinjenjem hrvatskoga naroda** rekli smo izrično i mislili **ujedinjenje** svih hrvatskih i slovenačkih zemalja u jednu nezavisnu i slobodnu **državu,** koja će si sama gospodariti, kojoj neće biti gospodarom ni Austrija, ni Magjarska, pa makar imala s njima zajedničkoga vladara (personalnu uniju). Eto, to je čisti program hrvatske stranke prava.

Eto, to je naš ideal, to znači ona naša izjava sastavljena na chikažkom sastanku. Na ovu rezoluciju je pristao i Gršković i njegova družba, osim Rev. Relića, kojemu je bilo prevruće na sastanku pa se izgubio prije vremena.

Rev. Gršković se pohvalio u svojoj novini, kako nas je naveo, da se zamjerimo Austriji i veselo si tro ruke, a ne vidi sjerotinja, da se on blamirao prama svojim gospodarima. Da se mi ne bojimo zamjeriti Austro-Ugarskoj, predbaciti joj i najstrožije odsuditi njezine griehe počinjene na hrvatskom narodu, to mu je najrječitiji dokaz "Naša Izjava".

ZAŠTO SMO IZDALI "NAŠU IZJAVU"?

Lovac i trgovac političkih izjava i rezolucija Don Niko Gršković i družina — tutti quanti — Slavosrbi neprestance nas trpali u slavosrpsku torbu, da nas, kad dodje tomu vrijeme, iztresu pred kralja Petra, a traže onda nagradu; da cijeli svijet vidi, da su se Hrvati odrekli svoje političke eksistencije i svakoga prava na nju, te se zadovoljuju s time da smiju pod dinastijom Karagjorgjevića zvati se **Jugoslaveni.** Tako su to zamislili "Srbi svi i svuda"; tako se imala ostvariti srpska "zavetna misao". U tu svrhu se drže skupštine, stvaraju rezolucije, plaćaju mnogobrojne novine pisane ćirilicom i latinicom. Sve to vode i provode prodani Slavosrbi i Srbi.

Skupe po 200—300 ljudi (većinom svagdje Srbi) i onda se deru kao cirkuski pelivani: evo vidite ljudi, čujte narodi, počujte Alirci, sav hrvatski narod se odriče svoje političke individualnosti i eksistencije i prelazi u jugoslavenstvo i jugoslavensku državu pod dinastijom Petra Mrkonjića. Takove se izjave dobro rentiraju kristalizirajuć se u zlatne rublje i dinare, a bogme i u lire.

To je njima svejedno! Eksistencija je majke Hrvatske dobro unovčena. Dobije li još kogod mitru i prefekturu u kojemu "Srezu" velike Srbije (n. pr. Boduliji), onda je trud nagradjen. Dušo moja, šta hoćeš više! (...)

Ne traže i ne tražiše izdajice svoje domovine, da jim Srbi poštuju prava i integritet domovine, da ne tiču u njezinu samostalnost. Ne, oni ne smjedoše o tomu ni pisnuti, jer znaju kakva bi jih plaća čekala od "braće" Srba (naime onaka, kakva i bugarske rodoljube u Macedoniji), kad bi "vrag odnio Austriju" (to je njihov obljubljeni izraz) a hrvatske zemlje došle pod Srbiju. Ne, oni to ne traže, nego se odriču slobode i samostalnosti svoje domovine za Judinu plaću. (...)

Mi smo u "Našoj Izjavi" to stanovište zauzeli u slučaju pobjede Aliiraca, onima riječima: **"Svršio rat kako mu drago, mi se ne odričemo, već ćemo tražiti hrvatsku samostalnu državu sa svim njezinim pravima, koja imade suvereni narod". (...)**

"Jugoslavenski odbor u Londonu" neće dopustiti, da Talijani dobiju ma jednu stopu naših zemalja", pišu i govore bez prestanka naši Slavosrbi; a sami znaju, da taj **jugoslovenski odbor** nevrijedi absolutno

ništa, da on nema upliva na vlade entente ni koliko zadnji fakin na londonskoj ulici. (...)

Vaša Jugoslavenska — bolje velikosrpska — politika jest politika **mrcinaša** i vi leaderi te politike ovdje i u Londonu jeste **pravi mrcinaši.** Činilo Vam se da je Austro-Ugarska Monarkija a dosljedno i u njoj i naša mila domovina Hrvatska mrcina, na koju će se, na sada, spustiti srpski i talijanski orlovi strvinaši, da joj raznesu izmučeno tijelo. Da vam zapane koji komad toga tijela, Vi ste se s njima skupa sletili na tu umišljenu strvinu. Vama dovikuje hrvatski narod, koji se bori kano div proti svojima mrcinašima, dovikujemo mi i Hrvatska sa sv. Pismom: "jao vama psima (vodjama), koji skupa s vucima trčite i razdirate stado moje". **Jao vama mrcinaši!**

Vi znate, da Srbi nemisle iskreno s nama; vi znate, da nam svojataju sve naše zemlje i niječu nam isto ime naše; vi znate, da Srbi u svojim nastavnim (školskim) knjigama to čine. Vi to niste nikada pobili, a ni kušali oprovrći, jer je to oprovrći nemoguće. Izmedju hiljada evo vam jedan dokaz srpskoga šovinizma. Srpski profesor B. Karić, izdao je **"Zemljopis za IV. razr. osnovnih škola", štampom kraljevske državne srpske štamparije u Beogradu.** Sada čujte samo njekoliko mjesta iz te **školske** srpske knjige:

Odmah na prvoj strani u sadržaju čitamo, **da su srpske zemlje:** Kraljevina Srbija, **Bosna i Hercegovina,** Stara Srbija, **Makedonija,** Crna Gora, **Dalmacija, Istra, Hrvatska i Slavonija, Bačka i Banat".**

No kud i kamo je taj školski zemljopis zanimljiviji u pojedinim odjelima, gdje je govor o našim hrvatskim zemljama, koje **prikazuje kao čisto srpske zemlje.** Da se vidi, kuda je pohlepnost Srba težila, mi ćemo doslovno citirati, kako se nalazi u toj školskoj knjizi.

BOSNA I HERCEGOVINA.

"Bosna i Hercegovina su dve srpske zemlje; nahode se u severozapadnom kutu balkanskoga poluostrva **i sa svih strana okružene su samim srpskim zemljama.** Naroda ima u Bosni i Hercegovini na 1,320.000 duša, **a to je sve sam Srbin,** osem nešto malo cigana, Izraljaca (Jahudija) i doseljenih Nijemaca. Jezik, koji tamošnji Srbi, a naročito Hercegovci govore jest jezik, kakav čitamo u našim divnim narodnim pesmama, dakle najčistiji i najlepši južni govor srpski. Zapadni se govori u samo nekim krajevima prama granici Hrvatske. No Bosanci i Hercegovci i **ako su pravi Srbi, na žalost nisu jedne vere (!).** Istina, pravoslavnih imade najviše, 572.000, ali imade i muhamedanaca i katolika.

DALMACIJA

Govoreć o Dalmaciji u toj knjizi, "koja služi mladoj srpčadi za nauku i izobrazbu" piše se o Dalmaciji ovo:

"Naroda u Dalmaciji imade na 480.000 duša **i to je sve sam Srbin.** Imade 20.000 Talijana, koji žive po varošima. **Velik deo Srba zove se Hrvatima.** Jedna je samo petina naroda pravoslavni, a ostalo su sve katolici . . . Dalmacija je kraljevina, ali kralja nema, već joj car austro-ugarski postavlja namesnika".

Govoreć o Dubrovniku posvećuje mu najveću pažnju, pa veli: **"Dubrovnik je najstarija srpska varoš,** jer joj ima ne malo 1000 godina. Vodila je živu trgovinu **po svim srpskim zemljama:** Mnogo je slavnih naučnika i književnika srpskih (Pesnici: Gundulić, Gjorgjić, Palmotić. Naučnik Bošković, itd.) rogjeno i živelo u Dubrovniku . . ."

ISTRA

"U Istri imade 300.000 duša. **Od toga broja dolazi 100.000 na Srbe,** 43.000 na Slovence, koji su veoma srodni Srbima i 90.000 na Talijane. Bez malo svi su Istrani katolici, nešto samo preko hiljadu duša vere su pravoslavne. Značajno je to, što se u krčkoj eparhiji **služba božja služi srpskim jezikom.** Sve osnovne škole su talijanske, pa je stoga škola tamošnjim Srbima davala vrlo malo znanja. No danas je mnogo bolje, jer imade **do stotinu srpskih škola, u kojima se govori srpskim jezikom.**

HRVATSKA I SLAVONIJA.

U Hrvatskoj i Slavoniji osem nešta Nemaca i Madžara **sve su to sami Srbi, koji se u severo-zapadnoj Hrvatskoj zovu Hrvatima.** U Sremu narod govori čistim istočnim **govorom srpskim.** U ostaloj Hrvatskoj srpski je narod raznolik: Prema Štajerskoj i Kranjskoj su Kajkavci, a u Primorju Čakavci. **No književni je jezik južni i istočni govor srpski.** Po veri u severo-zapadnoj Hrvatskoj imade katolika, ali idući na jug i istok sve ih je manje, tako **da ih u Liki nema nikako,** jer su tamo sve samo pravoslavni". Govoreć **o Fruškoj gori,** veli: **"Da je to sveta srpska gora, jer da u njoj imade šesnaest srpskih manastira".**

Sve to je popraćeno s ad hoc priregjenim zemljopisnim kartama, samo da se mladeži čim jače utuvi u glavu velikosrpstvo.

I tako smo u kratko iscrpili, kako se o pojedinim zemljama, čisto hrvatskim zemljama uči u srbijanskim školama. No svakako je najkarakterističniji zaglavak cijele knjige pod naslovom:

UKUPNI PREGLED SRPSKIH ZEMALJA.

Ne možemo, a da iz ovog odsjeka, koji je doista najzanimljiviji, i koji nam najjasnije odaje velikosrpske težnje ne citiramo ponešto više, nego to u gornjim odsjecima.

"U svim tim zemljama, koje smo nabrojili **žive srpski narod, pa smo te zemlje nazvali srpske zemlje. Severnu granicu tih srpskih zemalja čini reka Moriš do svoga ušća u Tisu, a onda ide suva severna granica Bačke, sad nastaje ići Dunavom do ušća Drave pa**

Dravom do izlaska u Štajersku, odavle Kranjskom do Trsta, pa preko raznih visova do izvora Kupe. Zapadna pak granica teče od Trsta do ušća Drinskog . . . Srpska zemlja u ovim granicama prostrana je ko Italija i velika ko kraljevina pet puta . . . U zemljama srpskim, koje se prostiru kraj Jadranskog mora: Istra zapadna Hrvatska, Dalmacija gorske kose idu uporedu s morskom obalom . . . Prostrane ravnice u srpskoj zemlji jesu: Podravina, Posavina i Podunavlje . . . Reke, koje teku srpskom zemljom stacu se u tri mora: Jadransko, Belo i Crno more . . . Jedni od najglavnijih raskrsnica drumskih u srpskoj zemlji jesu: Zagreb, Mostar, Rijeka, Šibenik, Spljet, Dubrovnik i Kotor . . .

U srpskoj zemlji, u granicama, kojima smo ju ranije obuhvatali, ima naroda 8,760.000 duša, dakle četiri i pol puta toliko, koliko u kraljevini. No u srpskim zemljama ne žive sve sami Srbi, već imade u njoj i prilično velik broj i drugih naroda, a naročito Nemaca, Madžara, Vlaha, Arnauta i Talijana.

(Svega samo ne Hrvata!)

Velika većina katoličkih Srba u severnoj Dalmaciji, Hrvatskoj i Istri zove se Hrvati mesto Srbi. Ali to ne treba nikoga da buni e da pomisli, da su oni neki drugi narod, jer je njihov materinji i narodni jezik pravi srpski jezik. Tako se i muhamedanci u Bosni zovu Turcima. Ali to nisu nikakovi Turci, već pravi Srbi. Da su oni pravi Srbi, a ne Turci vidi se otuda, da turski niti ne govore niti znaju, već govore pravim lepim srpskim jezikom, koji su govorili i predci njihovi, dok su još bili hrišćani . . ."

Dakle ne priznaju nam niti naše **hrvatsko** ime, već nam kažu, da se tako i Muhamedanci zovu Turcima kano i katolici **Hrvatima,** t. j. kako Muhamedanci nisu Turci, tako ni katolici u svim **srpskim** zemljama nisu Hrvati nego zgoljni Srbi. Hrvatu nema mjesta u hrvatskim zemljama. Cigani, Židovi, Talijani i Nijemci obstoje i živu, ali Hrvati ne. Ex uno disce omnex. Take su manje više sve srpske školske knjige.

Možete li ovo pobiti, mrcinaši?

Mi vam možemo poslužiti sa stotinama srpskih pisaca i školskih naukovnih knjiga. Zašto nikada vi strvinaši, neopomenuste te svoje prijatelje radi te nečuvene bezobraznosti, radi najgadnijih i najdrzovitijih insulta? Zar Vam krv nevrije kad čitate i čujete ovo? Zašto šutite mrcinaši? Vi šutite, jer govoriti nesmijete, jer kad bi progovorili, onda ne bi imali mrcinaškoga udjela na tijelu naše domovine i hrvatskoga naroda — ne bi bilo nagrada.

"Srbi su se promjenili sada", odgovarate vi. Na temelju čega to tvrdite? Recite nam, tko vam to jamči?

Sve do rata su Srbi tako pisali i govorili a sada se preko noći popravili i odrekli svoga šovinizma i priznali Hrvatima pravo na njihove zemlje i na njihovo ime! Samo budala to može vjerovati. Quod gratis assertur, gratis negatur, kažu filozofi. Vi tvrdite svoje ludorije bez dokaza, a to mogu

vam samo ludjaci vjerovati. Mi branimo naše stanovište sa nepobitnim dokazima i činjenicama.

Dopustimo za čas, da se ostvari **Jugoslavija,** pa pogledajmo, kako će ta Jugoslavija izgledati!

Mislim, da će svaka budala znati, da **Jugoslavija** znači zemlje na jugu, u kojima stanuju Slaveni. Medju tim Slavenima nalaze se: Bugari, Hrvati, Srbi i Sloveni. Svjesni Bugari niti nemisle o jugoslavenskoj **jedinstvenoj** državi, ona je za njiha najveća ludorija na svijetu. Vaša će **Jugoslavija** obuhvaćati Srbe, Hrvate i Slovence. Dakle tri imena. Kojim će se od tih tri imena zvati narod, koji će sačinjavati Jugoslaviju? Hoće li Srbi žrtvovati svoje ime za volju Hrvatima i Slovencima? To Vam mogu samo budale vjerovati. **"U Jugoslaviji"** biti će sva tri imena zadržana, tvrdite vi. Ali kako će se zvati **jezik** toga **jedinstvenoga troimenoga** naroda, kako ga vi zovete? Hoće li to biti **jugoslavenski** jezik? Nonsense! Kraj svih ludorija koje ste rekli i napisali, ipak nećete uztvrditi, da će se zvati **jugoslavenski jezik.** Kako će se dakle zvati taj jezik pred cijelim svijetom? Da bude svima pravo, morao bi se zvati: **srpsko-hrvatsko-slovenski jezik . (. . .)**

Recimo, da je sve ovo filologiziranje nuzgredna stvar, pa podjimo dalje promatrati Jugoslaviju sa političkoga gledišta.

Kako će izgledati Hrvatska u **Jugoslaviji?** Odmah u početku mi priznajemo, da smo **genetički** isti narod sa Srbima i Slovencima, ali **politički** niti smo bili niti hoćemo da budemo sa Srbima jedan te isti narod, zato smo uztvrdili u "Našoj Izjavi": "Mi ne idemo ni u Srbe, ni u Jugoslavene, ni u Srbo-Hrvate, nego ostajemo Hrvati, braća ostalim Slavenima, ali svaki u svojoj kući i na svojoj zemlji i u opsegu svojih prava, jer smo se tako razvijali i povjest svoju stvarali od početka naseljenja pradjedova naših u sadanju domovinu našu".

Ostvarenje Jugoslavije može se samo zamisliti u slučaju pobjede Aliraca (četvornoga sporazuma), a onda kako će izgledati Hrvatska u Jugoslaviji?

Srbija dobiva: Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju (u koliko neće pripasti Talijanima) i Srijem. Italija dobiva: Istru i sve hrvatske otoke i preostali dio gornje Dalmacije (u koliko neće pripasti Srbima), ona dobiva i neograničeno gospodari hrvatskim morem, tom žilom kucavicom našega života i naše budućnosti. To znači od njekih 110.000 četvornih kilometara, dobre tri četvrtine izgubiti će Hrvatska, na koju će se sletiti kao na strvinu braća Srbi i njihovi saveznici Talijani. Tako ogoljena i oglodana Hrvatska imati će čast, da bude **pokrajina** u Jugoslaviji, pod dinastijom Karagjorgjevića. Hoće li se ta reliquia reliquiarum (ostatak ostataka) smjeti zvati Hrvatskom? Sudeć po onomu, što su dosada o nama jednodušno i službeno učili Srbi, moramo i o tomu podpuno zdvojiti, jer kako znamo, oni priznaju i Cincare u **jugoslavenskim** (t.j. **srpskim**) zemljama, ali Hrvate **ne.**

Djeca i budale mogu vjerovati laskanjima njekih Srba. To je samo zamka, da od hrvatskoga naroda izmame političke izjave, kojima se

odriču svoje samostalne eksistencije, svojih historičkih i narodnostnih prava i bacaju se u zagrljaj Srbima. Udica se zove **Jugoslavija,** u kojoj će tobože biti jedinstveni troimeni narod ravnopravan. Ta Jugoslavija nije ništa drugo, nego **Velika Srbija.** Kaže talijanska poslovica: "che ti accarezza piu di quell' che suole, o ti ha ingannato or ingannar ti vuole". Tko ti se laska više nego obično ili te je prevario, ili te hoće prevariti. — Ta se poslovica ovdje ispunjuje.

Srbi nemaju nikakva prava na Bosnu. Sami su priznali, da nemaju historičkoga prava na Bosnu i Hercegovinu, ali se pozivaju na narodnostni princip. Nu ni načelo narodnosti neda jim toga prava. Po službenoj statistici, koja je sigurno više bila njima u prilog (hvala kratkovidnoj i protuhrvatskoj politici kojekakovih magjarskih Kalaja i Buriana), nego Hrvatima, oni su sačinjavali 43 po sto pučanstva; dok Hrvati katoličke i muhamedanske vjere sačinjavaju 50 po sto pučanstva, a ostalo su druge narodnosti, izmedju kojih je najviše španjolskih jevreja (oko 4 po sto cijelokupnoga pučanstva). Srbi svojataju sebi Muhamedance onako isto bezobrazno, kako nama Hrvatima niječu i isto naše ime i u samoj užoj Hrvatskoj; — nu, bosanski Muhamedanci nisu nikada bili niti će biti Srbi, oni se sada do jednoga priznaju Hrvatima. Isto tako i bosanski jevreji drže se samo s Hrvatima. Dakle ni po narodnosti oni nemaju prava na Bosnu i Hercegovinu, ma koliko to trubili i lagali pred cijelim svijetom. A šta istom, da rečemo o njihovom prisvajanju Dalmacije i Srijema? To je drzovitost, kojoj nema primjera na svijetu. Nu, kada su po njihovu učenju sve hrvatske zemlje srpske, u kojima ima Cigana, ali ne Hrvata, onda su dosljedni sami sebi i u toj tražbini. Zar Vas nije sram, mrcinaši, zar vi niste izdajice svojega naroda i svoje domovine?

Svi **mrcinaši** nisu u stanju nam dokazati, da će naša hrvatska domovina bolje izgledati u Jugoslaviji, koju bi stvorila pobjeda **Aliraca.** (...)

Pošto smo podpuno uvjereni, da će Hrvatska izgledati u vašoj Jugoslaviji onako, kako sam gore opisao, t. j. da će biti naše **političko samoubojstvo,** morali smo u "Našoj Izjavi" najodlučnije odsuditi tu zamku postavljenu hrvatskom narodu. Mi vam se zahvaljujemo na **srpskim i talijanskim** osloboditeljima uz tu cijenu. Mi hoćemo **"Hrvatsku Hrvatima!"** Mi tražimo onaku Hrvatsku, kakovu traži program stranke prava od g. 1894., koji su program usvojili i braća Slovenci; mi tražimo ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u okviru Austro-Ugarske Monarkije; mi tražimo financijalno oslobodjenje od Ugarske; mi tražimo da budemo regnum aequale (jednako slobodna država) u Monarkiji, kano i Magjarska.

"Regnum Regno non praescribit leges", doviknuli su naši stari Magjarima, to jim i mi dovikujemo. Za to ćemo se boriti i ne sumnjamo, da će svijesni hrvatski narod to svojom **vlastitom snagom** postići, Naša su prava i pravice okrnjene i gažene, pa smo i zato u "Našoj Izjavi" digli muževno i neustrašivo naš glas. Mi nismo takovi optimiste, da se

nadamo, da će nam rat u slučaju pobjede centralnih vlasti ostvariti podpuno program stranke prava; mi znamo, da hrvatski narod čeka jošte golema i žilava borba; ali čvrsto se uzdamo, da će naš žilavi narod postići svoja prava, to čvrsto naše uhvanje se osniva na opornoj sili hrvatskoga naroda, koju nisu mogli slomiti mnogo jači neprijatelji kroz 9 stoljeća.

Neka se bratski srpski narod mane megalomanskoga šovinizma i sizanja za našim zemljama, neka prestane jednom za uvjeke nijekati naše ime, neka ostaje u svojim granicama, pak ćemo se tek onda sporazumiti. (...)

Sve te okolnosti, a ponajpače drzoviti srpski šovinizam čine Jugoslaviju skroz i skroz nemogućnom i apsurdnom. Srbi su, dosljedno svojemu šovinizmu i nijekanju Hrvatstva, na sve moguće načine i svagdje radili proti Hrvatstvu. U Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini kano i u Dalmaciji bili su uvjek glavno orudje proti svakom hrvatskom pokretu u rukama protuhrvatskih vlada.

To znademo svi. Tko nezna za bratstvo jedne moćne magjarske stranke i Srba u kraljevini, koje je išlo za tim, da Srbi pomoćju Magjara dobiju Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju, a Magjari pomoćju Srba neograničeno zagospodare ostalim hrvatskim zemljama?

Dakle nema vraga ni sotone, s kojim se Srbijanci ne rote proti Hrvatima?

Pok. Ante Starčević je tu braću izvrsno poznavao, pa si je uzeo bio za životnu zadaću borbu proti **Slavosrpstvu,** on je neobičnom bistrinom svoga uma uvidio, da su naši Jugoslaveni **Slavosrbi,** da to **Slavosrpstvo vodi** do podpunoga političkoga samoubojstva hrvatskoga naroda. Sva ta njegova gigantična borba proti slavosrpstva, a za političku samostalnost Hrvata, izrazuje se u onoj njegovoj: **Hrvatska Hrvatima."**

Naši mrcinaši t. j. jugoslovenski apoštoli, računajuć na glupost svojih čitatelja, htjeli bi sada dokazati čak i to, da je Starčević bio za Jugoslaviju. To oni hoće da dokažu iz njegove borbe proti nepravdama, koje je počinjala austro-ugarska monarhija proti Hrvatima; oni trgaju pojedine, obično nesuvisle, rečenice iz njegovih spisah i govora, da sipaju lug u oči hrvatskomu narodu, da "obsjene prostotu", rekao bi Veliki pokojnik.

Više nego Austriju mrzio je on Slavosrbe. Da je sada pokojnik na životu, pa da čuje tu nečuvenu drzovitost današnjih Slavosrba, šta mislite da bi rekao? Rekao bi bez sumnje: **"to je slavoserbski",** jer je njemu Slavosrbstvo bilo inkarnacija drzovitosti i bezobraznosti.

Zar zbilja se ne stidite, vi strvinaši domovine tvrditi, da je Starčević bio za vašu Jugoslaviju. To je isto tako drzovito i bezobrazno, kao i to, što Srbi tvrde **i u školama svojim** uče, da u hrvatskim zemljama živu i Cigani, ali ne Hrvati.

Strossmajer je slijedio srce svoje, te je radio za zbliženje Jugoslavena, nu Starčević je politički uvidjavniji uvidio, da to vodi

političkom samoubojstvu njegove domovine i njegova naroda, vidio je i znao, da su Srbi najveći neprijatelji Hrvatske.

Strossmajer je u zadnjim godinama svoga života priznao svoju političku pogrešku i odobrio Starčevićevu nauku. (...)

Srbska beogradska propaganda je tako daleko zavela pravoslavni živalj u hrvatskim zemljama, da je ovaj svaki čas bio spreman na masacre svega, što se zove hrvatsko. Život medju pravoslavnim i Hrvatima katoličke i muhamedanske vjere u Bosni i Hercegovini postao je — hvala beogradskoj propagandi — upravo nesnosan. Prije tri godine su me uvjerili ljudi u Bosni ob onomu, što nisam mogao absolutno vjerovati odavle iz tudjine, da je naime beogradska propaganda pripravljala u Bosni pravoslavne na pokolj Hrvata Muhamedanaca i katolika. Jednom riječju: toj propagandi uspjelo, da je od ogromne većine naših pravoslavnih stvorila same veleizdajnike.

Koliko ima danas pravoslavnih u hrvatskim zemljama, koji nisu pripravni svaki čas izdati Srbiji svoju hrvatsku domovinu?

Prije pet godina u Bihaću u Bosni dogodio se ovaj slučaj: u gostioni sjedilo i veselilo se jedno hrvatsko družtvo sastojeći se od muhamedanaca i katolika, pjevali su "Živila Hrvatska i njezina prava", za drugim stolom sjedila dva **viša sudska činovnika** pravoslavne vjere (Srbi), pa jim odpjevaše ovako: "Živila Hrvatska i njezina prava, zabila joj Srbija k . . . . i dva j . . .". (Neka mi oproste čitatelji, ovo nije moja prostota, nego njihova, t. j. one srpske gospode, a dogodjaj je tako eklatantan dokaz srpske snosljivosti, da ga nemogu prišutiti). Jedan odlični mladi beg trgne revolver, da ga saspe u zube gadnom stvoru, ali ga spriječiše drugi članovi hrvatskoga družtva.

Trebalo bi, da naši Slavosrpski Jugoslaveni proglase ovako (po srpski) travestiranu "Živila Hrvatska", za **jugoslavensku** davoriju, inače neće ugoditi Srbima. Tako su se Srbi u kraljevini Srbiji kroz generacije i generacije službeno (u svojim **školama**) odgajali a taj odgoj prenijela je srbijanska propaganda medju pravoslavne u hrvatskim zemljama. Tako si je Srbija stvorila od bugarskoga i hrvatskog naroda najveće neprijatelje, radeći jim o glavi, a naša poslovica kaže: "pri glavi i oca po glavi".

Tako sada Hrvati uvidjaju više nego ikada dosada, da spas svoje individualne političke eksistencije traže u okviru Austro-Ugarske Monarkije. Eto, to je razlog "Našoj Izjavi".

Mi ne laskamo Austro-Ugarskoj, nego odsudjujemo onako isto, kano i pok. Ante Starčević, sva bezzakonja počinjena na hrvatskom narodu i tražimo, da se poprave. Vjerujemo u snagu hrvatskoga naroda, kojom će on to postići: vjerujemo, da će Pravda Božja uništiti tu državu, ako bude i nadalje počinjala slične grijehe na svojemu najvjernijemu narodu. Uvjereni smo, da bi Hrvati dandanas kamokud bolje stajali, da nije bilo naših Srba, koji su kroz zadnjih 50 do 60 godina bili glavno orudje svih

vlada proti svakom hrvatskom pokretu.

Hrvati bi, radi silnih nepravda što ih je počinila Austro-Ugarska proti njima, služeći se najviše Srbima i Talijanima, mogli sada zlorado se smijati, gledajuć kako joj se osvećuju njezini grijesi počinjeni na hrvatskom narodu, **kad se ne bi i o njihovoj koži radilo.** (...)

Mi tražimo za Hrvate, što jih ide po naravnom i Božjem zakonu. Zato za te vaše krokodilske suze i parashevalne propovjedi ja neznam drugoga izraza nego onaj Starčevića: **"slavosrpština".**

(Da čitatelji podpuno shvate moć ovoga Starčevićeva omiljeloga izraza, moram jim reći, da je on **Slavosrbima** krstio one, koji su išli za uništenjem hrvatske individualne političke eksistencije u korist Srbima, koje je on držao za najveće zločince svoga naroda. Imenicu **"slavosrpština"** il prislov **"slavosrpski"** rabio je, da označi tu gamad ili — kako to on veli "pasminu" i njezino djelovanje. On nije mogao u nijednom jeziku naći dosti jakoga izraza, pa ga sam iznašao. On doista prenosi taj izraz i na druge, kada hoće da jih što jedrije ošine. Čitam u novinama naših Slavosrba, da S. nije ni mislio na Slavosrbe, kad jih ovako zove, a ne vide, jad jih ne vidio, da je tu sliku Starčević od njiha uzeo, iz njihove duše izvadio i tom se slikom služio, da i druge njima slične prozove "Slavosrbima" i njihova djela i značaj "slavosrpštinom". A kako bi jih blagopok. Starčević tek onda zvao i okrstio, **kad bi bio znao, da će mu ta gamad i istom Talijanu domovinu prodavati?)**

Tendenciju i svrhu "Naše Izjave" ste dobro pogodili i još bolje osvjetlili, kako se vidi iz vaših bjesomučnih napadaja, ma da joj po slavosrpski izvrćete smisao. I mi smo zadovoljni sa njezinim uspjehom.

Da, "Naša Izjava" je ustuk vašim izjavama, u kojima ste prodavali Hrvatsku Srbima i Talijanima. Vi ste se odrekli samostalnosti svoje domovine, prava na samostalnu eksistenciju i prelazite u vašu ludu "Jugoslaviju" u kojoj će Hrvatska izgledati onako, kako smo vam rekli u "Izjavi" i u ovim člancima. (...)

To je neumoljiva logika, gospodo mrcinaši, koju vi sa svima vašim prostotama pobiti nemožete, a vi ćete se onda ceriti nad razkomadanim udima vaše vlastite majke i **krv njezina će pasti na vaše glave.**

Mi smo izdali "Našu Izjavu", da prosvjedujemo pred cijelim svijetom, proti vašoj sotonskoj nakani. To smo bili dužni Bogu, hrvatskom narodu i svojoj savjesti. Mi se u "Izjavi" pozivljemo na sva naša prava historična i narodnosna; dočim se vi svega toga odričete. **Vi ste pravi matricidae — majko-ubojice.** Vi ćete i opet graknuti, kako će u **Jugoslaviji** biti spas i sloboda za sve jednaka; al ste sami uvjereni, da će Jugoslavija za Hrvate izgledati onako, kako smo vam ovdje rekli, jer vi dobro poznate šta hoće Srbi i Talijani — ti vaši ortaci — od naše domovine.

"Naša Izjava" nije nikakvi novi politički program; ona je program stranke prava poprimljen od svih Hrvata, u svima hrvatskim pokrajinama i od braće Slovenaca. To je program, kojega paklenski mrze Srbi i Slavosrbi u našoj dragoj i nesretnoj Hrvatskoj, te su osobito s pomoću

Magjara nastojali, da ga svim mogućim sredstvima osujete. A zašto? Jedino zato, jer se kosi sa srbskom **zavjetnom** misli, a ta srbska zavjetna misao **izključuje i isto hrvatsko** ime, a pogotovo samostalnost Hrvatske.

Neće biti na odmet ako ovdje spomenem nješto o jednom **slavosrpskom svešteničkom** sastanku u Chicagu. Na tomu sastanku ustao jedan mladi hrvatski svećenik, pa će reći od prilike ovako: gospodo, ja nemogu shvatiti zašto vi negovorite o **savezu** izmedju Hrvatske i Srbije radje, nego li o ujedinjenju u jednu **jedinstvenu** državu Karagjorgjevića? Pa šta mislite, šta odgovoriše Srbi i Slavosrbi — naši mrcinaši? Pogledaše se izpod oka i prezirno predjoše preko toga na dnevni red, a u svojim izvještajima ni jednim slovcem ne spomenuše toga.

Nije li to prava perfidija slavosrpska, zar može itko pametan predmnijevati, da je kod njiha bona fides? Neće Srbi da čuju o savezu slobodne, samostalne i cijelokupne Hrvatske sa Srbijom, jer bi to značilo raditi proti njihovoj **zavetnoj** misli, koja nepoznaje ni Hrvatske ni Hrvata.

Naši Slavosrbi formalno pobjesniše na "Našu Izjavu", a mi u tom neizmjerno uživamo. Sada zovu u pomoć državnu vlast, da nas proćera "za Dumbom", jer da smo pogazili gradjansku prisegu ovim državama i slično.

Sjajno, slavosrbski. "Eh, da je srpski nož, da jim sudi", misle si i uzdišu naši mrcinaši. Don Niko već prijeti, kako će nas "iztrijebiti" poput Bugara u "srbskoj" Macedoniji, ljutim nožem i hladnim olovom, dakako. (...)

Da umanjite važnost "Naše Izjave" svi se požuriste, da unisono istaknete, kako smo ju poslali u "Narodni List", premda ste znali, da smo "Našu Izjavu" otisnuli posebice i poslali i vašim listovima kano i "Narodnom Listu", a njeki ste ju i pretiskali. S tim ste samo pokazali, da vaša slavosrpština, uz sva druga gadna svojstva, zadržaje i — glupost.

U ostalom "Narodni List" je zauzeo skroz naše političko stanovište, pa nema na svijetu razloga, zašto se ne bi smjeli poslužiti njime. K tomu je "Narodni List" upravo radi svoga političkoga pravca najobljubljeniji i najrašireniji hrvatski list u Americi i mi smo mu zahvalni, što nam otvara svoje stupce.

"H r v a t s k a H r v a t i m a!"

K.

Vlado Pandžić

HRVATI I BOŠNJACI-MUSLIMANI U BiH U GODINI 1990. (IV)

(nastavak iz 189. broja *Republike Hrvatske*)

Od izbora do prve saborske (skupštinske) sjednice

Predviđenih mjesec dana od izbora (18. studenoga) do prve sjednice Hercegbosanskog sabora (Skupštine BiH) (20. prosinca) brzo je prolazilo, ali nije se moglo sa sigurnošću utvrditi tko će vladati u Bosni i Hercegovini. Nije bilo potpisanih koalicija iako je SDS i u "danima najvećeg slavlja" (divljanja potaknuta izbornim razočaranjem) uporno optuživao HDZ i SDA za urotu protiv "miroljubivog srpskog naroda". HDZ i SDA imale su dostatno zastupnika (natpolovičnu većinu) da bi u koaliciji mogle vladati, ali SDS je ultimativno prijetio da neće ni doći u Skupštinu te da će proglasiti "srpsku vlast" na "srpskoj zemlji". Nije se SDS zaustavljao samo na prijetnjama, nego je sve više pojačavao teror na područjima gdje je već praktično vladalo tzv. Srpsko nacionalno vijeće. Svakome je bilo potpuno jasno da SDS želi što prije izazvati takav nered i sukobe u Bosni i Hercegovini kako bi se potakla vojna intervencija (srpske tzv. JNA), poništili rezultati prvih demokratskih izbora, a Srbi nastavili vladati Bosnom i Hercegovinom. SDA i HDZ našli su se neprijeporno u položaju kada je trebalo birati: ili sa SDS-om dijeliti vlast ili ostati bez mogućnosti vladanja unatoč rezultatima izbora. Ipak, dogovorena je koalicija triju narodnih stranaka: SDA, HDZ i SDS. Trebalo bi tako odjelotvoriti odavno zamišljanu pravdu o "potpunoj ravnopravnosti triju naroda u BiH". S politikom SDS-a do toga je cilja nemoguće: neprekinuto je njihovo traženje raznovrsnih ustupaka (privilegija za Srbe). Za demokratski svijet nevjerojatna su njihova ucjenjivanja temeljena na višedesetljetnim "pravima" vladanja hrvatskim i muslimanskim narodom. Javno su pozivali "svoju vojsku" da bi im trebala pomoći ako ne ostvare "srpska nacionalna prava".

Tek dan-dva prije prve sjednice Skupštine BiH dao je SDS svoj konačni pristanak na sudjelovanje u novoj vladi BiH i dolazak na sjednicu. Uvjetovali su da im pripadne mjesto predsjednika Skupštine, dopredsjedničko u Vladi i zanimljive ministarske stolice, ali im posljednje nije u cijelosti moglo biti ispunjeno. Ipak, prihvatili su, a to je otkrilo da u njihovoj strategiji prijetnji i ucjena ima i nastojanja za postizanjem ciljeva starim podmuklim metodama, neodlučnosti u pokoravanju nesposlušnih Srbima, potrebe za odgodom ostvarenja "srpskih ciljeva" zbog nespremnosti ili bojazni od "svetskih pritisaka" (kako je to Karadžić obrazlagao godinu dana poslije). Dan prije Skupštine bilo je jasno: Musliman će biti predsjednik Predsjedništva BiH, Srbin predsjednik

Skupštine, a Hrvat predsjednik Vlade. Unatoč dogovoru o državnim tijelima, buran je i posljednji dan (i večer) prije sjednice Skupštine. SDS (s komunistima i reformistima zajedno) našao je novi razlog uvjetovanja početka rada Skupštine: sadržaj zastupničke izjave na početku mandata.

Nekoliko dana o tome su raspravljali stranački predstavnici i kad je postignut dogovor da to nije prisega (ni "zakletva"), ni "svečana izjava", nego samo "izjava" s novim sadržajem, neistovjetnim s onim u "Ustavu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine", SDS je u posljednjim predskupštinskim satima istakao nove ucjene uz pomoć (poraženih) komunista i reformista "sve po Ustavu", pa tako i "tekst svečane izjave":

"Izjavljujem da ću dužnost koja mi je povjerena vršiti savjesno i odgovorno, da ću se pridržavati ustava i zakona i da ću se zalagati i boriti za razvitak socijalističkog samoupravnog društva, za ostvarivanje vlasti radničke klase i svih radnih ljudi i za bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine."[1]

HDZ i SDA odbacivali su svaku pomisao da bi njihovi zastupnici mogli izreći (i potpisati) takvu izjavu koja je gotovo u cjelini suprotna njihovim političkim programima. SDS je iznenada počeo razmišljati o Ustavu iako već mjesecima protuustavno (sustavno) radi, razgrađuje, razara (u Ustavu precizirano) državu Bosnu i Hercegovinu. Ipak, tijekom dana SDS-ov predstavnik u razgovorima nakon "bodljikavih opomena" komunističkih predstavnika da je Srbima bilo "sigurno i dobro" u komunističkom vremenu, suglašuje se "uboden" da bi tekst "izjave" trebalo osloboditi svega što podsjeća na komunizam, "socijalističko samoupravno društvo" i "vlast radničke klase", te da bi želio napraviti redakturu teksta. To je i učinio i otišao na sastanak Kluba zastupnika SDS-a, na kojemu su i njegov stranački šef dr. Radovan Karadžić i gotovo svi zastupnici odbacili svaku mogućnost izricanja "izjave" u kojoj se Bosna i Hercegovina naziva državom.

U popodnevnim i večernjim satima 19. prosinca 1990. stvoreni su klubovi pobjedničkih narodnih stranaka (i drugih), a javnosti su objelodanjeni i prijedlozi za glavne državne dužnostnike. Zastupnici HDZ-a odlučili su da za dopredsjednika Skupštine BiH kandidiraju Mariofila Ljubića, za predsjednika Vlade Juru Pelivana, za dopredsjednika Građanskog vijeća Radoslava Dodiga, a za predsjednika Kluba zastupnika HDZ-a izabrali su dr. Vladu Pandžića i dopredsjednika dr. Vjekoslava Barača. SDA za predsjednika predsjedništva predlaže Aliju Izetbegovića, za glavnog tajnika Skupštine BiH predlaže Avdu Čamparu, za predsjednika Građanskog vijeća dr. Abdulaha Konjiciju i dopredsjednika Vijeća općina dr. Smaila Ahmetovića, a za predsjednika Kluba zastupnika SDA izabrali su dr. Naima Kadića i zamjenika Irfana Ajanovića. SDS predlaže za predsjednika Skuštine mr. Momčila Krajišnika,[2] za predsjednika Vijeća općina Petka Čančara, a izabrali su za predsjednika kluba zastupnika SDS-a dr. Vojislava Maksimovića i dopredsjednika dr. Aleksu Buhu. U izvješćima o svojim prijedlozima i klupskim izborima SDS nije postupio kao stranka u koaliciji sa SDA i HDZ, nego kao ljuti protivnik ističući "srpsku kadrovsku superiornost", mudrost, "srpstvo iz dna kace" i govorničko umijeće svojih izabranika. Time su navijestili, HDZ-u i SDA žestoku skupštinsku borbu, rat do "demokratske verifikacije" srpskih privilegija i prava vladanja Bosnom i Hercegovinom.

Pokliči iz SDS-a - odmah su na početku zbližili Klubove zastupnika HDZ-a i SDA. SDS je prihvatio koaliciju u Vladi, ali i izabrao u Skupštini (Hercegbosanskom novostvorenom saboru) obvezatno nemilosrdno suprotstavljanje HDZ-u i SDA. U skladu je to s njihovim velikosrpskim programom: stvaranju Velike Srbije zapreka su Hrvati i Muslimani.

Prva sjednica: bez "izjave" ili bez Skupštine

Za svako vijeće (dom) predviđena je posebna uvodna sjednica na kojoj bi bila izvršena provjera zastupničkih mandata, davanje izjava i izbor predsjednika, dopredsjednika, tajnika i njegova zamjenika. Početak je u devet sati. Očekuju se SDS-ove i komunističke ucjene. Iz Kluba zastupnika SDA najvaljuju da će se prikladno suprotstavljati (pred kamerama i mnoštvom novinara) novim srpskim izazovima. Usklađuje se strategija klubova zastupnika HDZ-a i SDA za očekivanu raspravu sa SDS-om, komunistima te reformistima.

Verifikacija mandata u Građanskom vijeću protječe uz komunističke i SDS-ove (V. Kuprešanin) pokušaje da preotmu jedan mandat HDZ-u u Banja Luci. Neuspješno za komuniste. HDZ-u je pripalo zastupničko mjesto. Tijekom rasprave došlo je do polemike između zastupnika SDA (dr. Ekrem Ajanović) i reformista (dr. Dragan Kalinić). Reformisti su u Tešnju tijekom izbora i poslije premlaćivali članove SDA.

Prihvaćanje teksta "izjave" izaziva veliku pozornost. Mnogi pomišljaju da bi mogao uslijediti prekid tek započete sjednice i raspad Skupštine i prije nego što je stvorena. Evo predloženog teksta:

"Izjavljujem da ću povjerenu dužnost obavljati savjesno, držati se Ustava i zakona, zalagati se za demokraciju, ravnopravnost naroda i

---

[1] **Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine s ustavnim amandmanima I - LVIII,** Sarajevo, 1989, str. 235.

[2] **M. Krajišnik,** rođen 1945. u Sarajevu, optužen je i suđen s Karadžićem zbog teškog kriminala. Istodobno su u zatvoru (dva puta po pola godine). Konačna presuda nije im izrečena jer su postali 1990. srpski (velikosrpski) politički vođe u BiH.

narodnosti i ljudska prava i slobode, te da ću u svim prilikama štititi integritet Bosne i Hercegovine kao države u demokratskoj i slobodnoj Jugoslaviji."[3]

Spominjanje Jugoslavije ne sviđa se ni zastupnicima HDZ-a, a niti nekim zastupnicima SDA. Na Klubu zastupnika HDZ-a odlučeno je da se izjava prihvati i potpiše jer do ciljeva se dolazi i "zaobilaženjem zapreka". HDZ i SDA - unaprijed je poznato - prihvaćaju tekst "izjave". Za demokraciju su, ravnopravnost naroda, ljudska prava i za zaštitu integriteta države Bosne i Hercegovine, a u tim trenutcima ne preciziraju Jugoslaviju kao državu, ni kao konfederaciju, ni federaciju. Nasuprot njima SDS zanima prvenstveno država Jugoslavija ("Srboslavija") i protiv su državnosti (države) Bosne i Hercegovine. Prema očekivanju zastupnici SDS-a počinju blago, a onda žestoko:

"Dobili smo tekst ove izjave, koji ne odgovara tekstu kakav piše u Ustavu. Pošto ovaj tekst počinje kao i tekst koji piše u Ustavu, da svečano izjavljujemo da ćemo dužnost obavljati savjesno, pridržavati se Ustava i zakona itd., mislim da ne bismo mogli preuzeti na sebe da se ne ponašamo u skladu sa Ustavom..." (M. Trbojević, SDS)[4]

"U potpunosti podržavam stav druga Trbojevića, jer je evidentno da ponuđeni tekst svečane izjave nije u skladu sa ustavnom formulacijom. Jasno nam je u potpunosti zašto su predlagači ovakve izjave izvršili određene preformulacije, ali smo mišljenja da ova prva, konstituirajuća sjednica Skupštine ne bi trebala da počne ujedno i sa kršenjem još uvijek važećeg Ustava Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ..." (M. Lazović, SKBiH - SDP)[5]

[3] Tekst je bio tiskan i podijeljen zastupnicima.

[4] Navod prema knjizi **Stenografske bilješke utemeljiteljske sjednice,** Skupština BiH, Sarajevo, 1990, str. 18.

Uz prvi navod i isprika štovanim čitateljima zato što nisu navodi sa srpskog jezika prevedeni na hrvatski jezik. U očekivanju da "srpski orginal" neće ostati nerazumljiv, nego još prepoznatljiviji, "originalniji", izravno su preuzete stenografske bilješke. Inače, strogo je stajalište autora ovoga članka da u prijevodu treba donositi navode nečijih riječi izrečenih na stranom jeziku, jednako s engleskog, slovenskog, srpskog, njemačkog itd.

[5] Isto, str. 18.

Miro Lazović, treba posebno istaknuti, u nadolazećem vremenu odbio je kao Srbin velikosrpsku politiku, zalagao se za cjelovitu državu BiH i postao predsjednik Skupštine R BiH.

"Imao bih primjedbu na tekst izjave koju bismo eventualno trebali potpisati u posljednjem dijelu rečenice gdje se govori da će u svim prilikama štititi integritet Bosne i Hercegovine kao države u sastavu demokratske i slobodne Jugoslavije. Ovdje se po prvi put susrećemo sa pojmom države, iako smo govorili, evo, maloprije, o Republičkoj izbornoj komisiji ..." (P. Milovanović, SDS)[6]

Raspravu nastoje ublažiti, sačuvati "izjavu", odgoditi možda "davanje izjave" i postići stranačku suglasnost (M. Sedlarević, SDA; dr. I. Šarac, HDZ),[7] ali slijedi ultimatum:"Amandmanom 71. je propisano da nakon izvršene verifikacije mandata, poslanici daju svečanu izjavu. Dakle, tu nema dilema da to moramo učiniti nakon verifikacije. Inače, daljeg rada nema!" (M. Trbojević, SDS)[8]

M. Trbojević, u ime SDS-a, zahtijeva izjavu kakva se nalazi u Ustavu ili "daljeg rada nema". Slijede čvrsti odgovori dr. E. Ajanovića da je Bosna i Hercegovina država i dr. M. Mujadžića da "bi bilo krajnje licemjerje i kršenje (...) moralnih principa" ako bi morao potpisati izjavu kakva je u Ustavu, "ali što se tiče državnosti Bosne i Hercegovine, izlaganje gospodina Trbojevića ide na negiranje državnosti Bosne i Hercegovine", a "Državnost Bosne i Hercegovine nije od jučer, Bosna i Hercegovina je bila država i onda kad Jugoslavija to nije i Bosna i Hercegovina će biti država i onda ako Jugoslavija ne bude".[9]

Politički programi bivaju sve jasniji. P. Milovanović (SDS) otvoreno prijeti. Zanimljivo je navesti neke njegove rečenice:

"Nisam ništa rekao što se tiče te sintagme 'Socijalističke Republike', nego sam pledirao za pojam 'Republike', umjesto pojam 'države'. A što mi ovdje imamo? Mi ovdje imamo, ustvari, u ovom posljednjem redu naštampane izjave da se preferira Bosna i Hercegovina kao država, a Jugoslavija samo kao demokratska i slobodna, bez određenja države Jugoslavije kao države. Molim vas, to je veoma bitno da ne bi neko nekad poslije na ovom istom mjestu rekao da bi uz pojam države, Bosne i Hercegovine, kao što je napisano sada, rekao da se podrazumijeva da bi trebalo da stoji i 'suverena'. Ja to, a nadam se i mnogi od nas ovdje, neće potpisati, jer, jednostavno, mi ne možemo potpisati nešto što je protiv naših političkih uvjerenja, i još više, opredjeljenja."[10]

[6] Isto, str. 19.

[7] Isto, str. 19.

[8] Isto, str. 20.

[9] Isto, str. 20.-21.

[10] Isto, str. 21.

Milovanović je otkrio da Srbe boli i što je u postojeći Ustav BiH već upisano da je Bosna i Hercegovina država.[11] Rasprava se rasplamsala. Dvije su strane pred televizijskim gledateljstvom sve udaljenije: SDS (s komunistima i reformistima koji bi barem učinili neke ustupke) i na drugoj strani (za predloženi tekst izjave): SDA, HDZ i dvozastupnički MBO. Tekst "izjave" poslužio je kao zrcalo političkih programa. Nakon trosatne rasprave - napravljen je prekid kako bi mogli porazgovarati predsjednici klubova i predsjednici parlamentarnih stranaka.[12]

U Vijeću općina nije bilo takve ultimativnosti za povlačenje predložene izjave kao u Građanskom vijeću iako je bilo prijedloga o neprihvaćanju teksta izjave, ali je i jedan od dvoje-troje SDS-ovih zastupnika (Lj. Bosiljčić) koji se nisu uvijek uklapali u stranačku strategiju, predložio prihvaćanje predloženog teksta izjave, pa ga je to Vijeće i prihvatilo. Predsjedavajući (N. Selak) odgodio je potpisivanje izjave dok ne dođe do suglasnosti u Građanskom vijeću. Žešća će se rasprava u tom vijeću voditi nakon odmora i to: o tiskanju izjave na ćirilici i obvezatnom prijevodu na hrvatski jezik. Na prvoj sjednici toga vijeća nije ostvarena tako dobra suradnja između zastupnika SDA i HDZ-a kao u Građanskom vijeću i cjelovitoj Skupštini. Vijeće općina imalo je manje posla, lakšu problematiku.

Razgovor predsjednika klubova i stranaka vrlo je težak: histeričnim glasovima Karadžić i Maksimović optužuju HDZ i SDA da ruše Ustav SR BiH i tako ciljaju na Jugoslaviju. Nakon što su im se neki stari komunistički vlastodršci ponudili za pomagače, obrušavaju se na "socijalističku i komunističku izdaju srpskog naroda", te da više nitko neće govoriti u ime Srba - osim njih, narodnih predstavnika. I opet ultimatum: napustit će Skupštinu (odmah) ako neće u izjavi uz riječ Jugoslavija stajati da je država kakvom je "priznaje vasceli svet sem HDZ-a i SDA", te da riječi "država Jugoslavija" stoje ispred "Bosne i Hercegovine". Kratke izdvojene konzultacije predstavnika SDA i HDZ-a, dok se sjedalo za stol, Karadžić je popratio, uz Maksimovićevu

[11] Prvi put u Ustavu iz 1974.

[12] Na sastancima predsjednika klubova zastupnika i stranaka trebalo je pripremati lakša rješavanja problema u Skupštini, ali bili su obično višesatni, iznimo teški, mučni. Na njima je - nepokazano javnosti - nesputano iskazivana mračna dubina velikosrpske (agresivne, agresorske) politike. Koliko su puta Karadžić, Maksimović i Krajišnik, teško je danas precizirati, rekli hrvatskim i muslimanskim predstavnicima: "Ako nećete kako mi želimo, onda ćemo da prepustimo našim vojnicima da obave posao." Trebalo se snaći, opstati, ali ne poniziti se pred umišljenim "tigrom" u kavezu. Težak posao. Svaki trenutak održanja rađao je nove nade: u spas, u slobodu. Ako su dvojica pred opasnošću, dobro se zna kako će uvećati svoje nade.

"duhovitost", riječima o ponovnoj bliskoj vezi stare antisrpske braće zaljubljenih u Drinu, te da najveća slava čeka Srbina koji će ih razdvojiti i usmjeriti jedne protiv drugih. Uslijedila je polemika, prekid i odlazak na razgovor u klubove zastupnika. Zastupnici HDZ-a odlučili su da se u tekst unese samo riječ "država" ispred "Jugoslavije" uz zaključak da će taj ustupak omogućiti svrhovite koračaje.[13] I zastupnici SDA prihvatili su istu dopunu. Slijedi ponovno sastanak predsjednika klubova i stranaka - i neočekivano Karadžićevo prihvaćanje uz napomenu da neće više nikada popuštati "ni milimetar". Povratak na sjednice vijeća, malo dodatnih polemika — pa tiskanje posebnih tekstova na ćirilici i prijevod na hrvatski jezik, i nakon mučnih sati "svečana izjava" pa je s radom mogla početi Skupština, zajednička sjednica obaju vijeća. SDS nije uspio spriječiti Skupštinu, ali su ubacivanje riječi "država" proglasili u svojim sredstvima priopćivanja velikim uspjehom u čuvanju Jugoslavije.

Zajednička skupštinska utemeljiteljska sjednica - nova SDS-ova ucjena

Za političko predstavljanje odnosa uokvirenih našom temom u povijesnom okruženju — vrlo su zanimljiva zbivanja na zajedničkoj utemeljiteljskoj sjednici Hercegbosanskog sabora (Skupštine BiH) koja je održana isti dan (20. prosinca 1990.). Prije sjednice Klub zastupnika SDA obavješćuje Klub zastupnika HDZ-a da će se SDS suprotstaviti izboru njihova kandidata Avde Čampare za glavnog tajnika pa očekuju HDZ-ovu potporu. Međusobno potpomaganje zastupnika HDZ-a i SDA (narodnih hrvatskih i muslimanskih zastupnika) začinjalo se vrlo spontano, samo od sebe očekivano, prirodno; ostvarivalo se kao stara nezaobilazna obveza kojoj svi osjećaju duboke korijene, ponajprije u zajedništvu jednih uz druge pred istom opasnošću.

SDS kreće u svom stilu unatoč urednim međustranačkim dogovorima da oko izbora dužnostnika ne bi smjelo biti suprotstavljanja, ali ne može za glavnog tajnika biti izabran Avdo Čampara koji je prije dvije godine tijekom rasprave (pred kamerama) o slučaju "Agrokomerc" viknuo srpskom udbaškom šefu za BiH D. Zgonjaninu, činitelju mnogobrojnih zala Hrvatima i Muslimanima, da govori neistine (Razgovjetno: "Lažeš!"). I bio smijenjen s dužnosti, proganjan... Maksimović, predsjednik Kluba zastupnika SDS-a, izjavljuje da za Čamparu nije bilo

[13] Žrtvovanje načela, protivno vlastitim osjećajima, ali priginjanje obvezi pred narodom za traženje najsvrhovitijega (i najmanje bolna) puta u zadobivanju mogućnosti uklanjanja toga mraka.

međustranačkog dogovora i da treba odbaciti prijedlog o njegovu izboru. Opet neistina, ali srpski je to način vođenja politike: "da prevari, da laže, a da okom ne trepne" (komentirao je "kao duhovito" iz klupe Maksimović svoju "istinu" zastupnicima HDZ-a i SDA koji su mu se čudili). Slijedi žestoka polemika koju usmjeruje novoizabrani predsjednik Skupštine M. Krajišnik. Skupština tek počela, ali "ako se po zori dan poznaje", bit će najuzbudljiviji parlament u Europi. Zastupnici SDS-a iz klupa sikću (i držat će se toga običaja stalno) protiv Čampare: "Napao je Srbina. Ima da mu se osvetimo."; "Uvrijedio Srbe, a htio bi da bude generalni sekretar Skupštine."; "Balijski ustaša iz Gacka"[14] itd. Jedan zastupnik SDA (dr. E. Ajanović) dok govori, izrazito gestikulira, bez loše nakane, ali to je poticaj zastupniku SDS-a (dr. M. Vojinoviću) da pokaže svoju zlu ćud: "Zamolio bih svog uvaženog kolegu dr. Ajanovića iz Tešnja, pošto se prvi put susrećemo u parlamentu, da se sa ove pozornice ne obraćamo jedni drugima uzdignutim prstom, a pogotovo nama poslanicima Srpske demokratske stranke."[15] Dobio je za te riječi silan pljesak svojih stranačkih kolega. Pljeskom su nagrađivani i zastupnici SDA koji su s ponosom govorili o Čampari i uzvraćali zastupnicima SDS-a. Dobra pomoć došla je i iz HDZ-a. I konačno: A. Čampara je izabran za glavnog tajnika Skupštine unatoč protivljenju zastupnika SDS-a i komunista. Još jedna podmukla velikosrpska igra nije uspjela. Ciljajući na jednog čovjeka, ciljaju u sve koji nisu Srbi.

U raščlambi stanja svrhovite su znakovite ilustracije. Nametnu se sami mnogi zaključci uz pitanja: Gdje? Kako? Kuda? Kamo? Što činiti pred ludom odlučnošću crnih velikosrpskih oblaka koji žele potisnuti svaku svjetlost, iskorijeniti svaku nadu? Razum (i sudbina) pripominje - hrvatskom i muslimanskom narodu - da budu zajedno. U grmljavini i mraku samu se teže snaći.

---

[14] Izbor iz zapisa V. Pandžića: U Hercegbosanskom saboru i oko njega (1990.-1992.).
[15] Stenografske bilješke..., str. 78.

Ante Sironić

DR. BOŽO MILANOVIĆ
(1890 - 1980)

Duhovni i hrvatski predvodnici

Na istarskom, našem najvećem poluotoku, bilo je mnogo duhovnih osoba koje su vodile, predvodile Božji narod. Ta kršna, visoravanska i ravnička zemlja, na međi triju kultura — Istoka, Sjevera i Zapada, u svoje duhovne vođe imala je povjerenje, jer je bila s njima povezana u dobru i zlu. Pod negdašnjom Austrijom, a pogotovo još više pod negdašnjom Italijom, u svakom pogledu.

Te duhovne osobe su naši istarski svećenici. Oni, rođeni ovdje, i izašavši, nazovimo tako, iz "malog puka", za taj puk prije svega su radili i danas rade duhovnim vezom. U prijašnja vremena u nestašici svjetovne inteligencije zbog posebnih prilika, bolje rekavši neprilika, radili su ti svećenici i u narodnjačkom i prosvjetnom pogledu. Od Učkine kule, do Dragonje, preko kamenog savudrijskog svjetionika, do rta Kamenjaka (Pula), spajaju se niti u zajedništvo. U starije doba glagoljaštvom, kasnije slavetom, diže se molitva kao miomirisni kâd pred Onoga, koji vlada i upravlja svime i svima. Ti svećenici, uspjehom, sad više sad manje, negdje osrednji negdje opet sposobniji, tu bliži, a tamo podalji, ali ipak najbliži hrvatskom puku u Istri, odigrali su povijesnu ulogu u pozitivnom zahvatu. Znamo i svjesni smo, da se povijest ne piše iz svježih još neosušenih stranica. No, čelični čekić koji sve stavlja pod vremenski udar, svakome će dati svoje mjesto, kroz gusto rešetanje zbivanja i događanja. Mi ljudi nismo savršeni, jer savršen je samo JEDAN - BOG, koga priznajemo i ispovijedamo u poniznosti svoje duše. No, spomenuti čekić vremena, udarit će našim istarskim svećenicima taktove u veselom duru za njihov povijesni, duhovni i narodnjački rad. U to smo uvjereni, ali ne samo mi, nego i svaki objektivni promatrač, koji ima samo malo inteligentnog mozga u glavi. U tu grupu, u taj skup, u to društvo spada i mons. dr. Božo Milanović, koji je bio prvak tih Božjih i narodnih hrvatskih predvodnika.

Sigurne staze u labirintu

B. Milanović je rođen 1890. g. u Kringi (srednja Istra). Hrvatsku gimnaziju pohađa u Pazinu, bogoslovske nauke u Gorici i 1914. g.

zapjeva mladu misu u rodnoj župi. Kao kapelan služi u Pićnu te bi poslan u Beč u Augustineum gdje i položi neke stroge ispite. Iza I. svjetskog rata vraća se kući, te neko vrijeme radi i vodi rodnu župu Kringu. Odatle se sklanja u Trst pred udarom fašista te duhovnim radom nastavlja životnu gradnju, a iza rata 1945. definitivno seli u Pazin, gdje ostaje i radi. To su u kratkim potezima Milanovićeve vanjske životne staze. One su isprepletene svim mogućim sudarima, zbivanjima, kataklizmama, zatvorima (8 puta bio je zatvaran). Ne jedanput u životnim opasnostima i zatočeništvu (2 godine internacije u Italiji), bjegovima i sklanjanjima kroz sela i gradove, samostane i župne kuće, od onih seoskih "kažuna" do velegradske buke i vrtložnosti. Kroz ta desetljeća, ti životni koraci bili bi dobra podloga za materijal jednog romana s protagonistom uvijek Božjeg svećenika i narodnjačkog borca za Crkvu i svoj narod.

Od onog tihog pastoralnog rada, preko pisanja u listovima, u uređivanjima listova i mnogovrsnih knjiga duhovnog i narodnog sadržaja, kod vijećanja i pregovaranja, Milanović je tu. Od Trsta, Pazina, Zagreba i Pariza, do presudnog izlaganja naše hrvatske problematike pred Međunarodnom komisijom četiriju velikih sila za razgraničenje u Pazinu, Milanović je znao što hoće. Uvijek se je borio za boljitak Crkve i našeg hrvatskog narodnog bića i samoniklosti na istarskom poluotoku. Milanovićev rad, koji teče desetljećima u Pazinu, govori o ispravnosti gornjih navoda za pravičnu našu stvarnost. To su potvrdile i crkvene i svjetovne osobe, da su ti potezi, često teški, povučeni nakon dugih savjetovanja i razmišljanja, bili na visini. Milanovića su zapazili već kao bogoslova. Radi u akademskom društvu "Dobrila", u hrvatskom katoličkom pokretu drži predavanja, a Matko Brajša Rašan zapisa 1912. g.: "U Kringi ugleda Božje svjetlo mladi bogoslov Božo Milanović od kojeg imademo u novije doba jedan električni izum s nedavno dobivenim patentom. On svojim intenzivnim radom i proučavanjem obećaje proslaviti sebe, zemlju i narod svoj" (Spom. knjiga 100 g. rođenja biskupa Dobrile).

Godinu prije njegova zlatnog misničkog jubileja (50. godišnjice misništva), Bogoslovski zagrebački fakultet mu je podijelio počasni doktorat, a za samu zgodu zlatnog jubileja primio je svečar od pape čast protonotara. Dva velika priznanja koja je zaslužio. Umre u Pazinu 28. XII. 1980., gdje je i pokopan.

Odgojitelj i učitelj

Svaki učitelj mora biti prije svega i odgojitelj. Nije li tako, tu se brzo osjeti nedostatke. To je shvatio B. Milanović. Radeći u živom organizmu Crkve mislio je i realizirao rad i odgoj duhovnih zvanja. On, u Crkvi "sitni kotač", bez položaja (vječni kapelan), bez većih sredstava, pa i bez jačih mogućnosti, uspio je u jedno teško doba, između dva rata, odgojiti i usmjeriti generacije hrvatskih sjemeništaraca - svećenika. Kad to promatramo, upravo nas zapanjuje. Nije bio ni biskup, ni rektor, ni prefekt u zavodu, ali opet svojim duhovnim radom i mudrošću postavio je na noge mnoge mladomisnike koji mu postaju bliži suradnici. "Mi ne možemo propasti, ako u svakoj župi budemo imali svećenika", reče nekom zgodom. Tu je njegova velika zasluga, te mnogi rekoše: da nije bilo njega, ja ne bih bio što jesam. To reče i nadbiskup J. Pavlišić. Gledamo li s duhovnog kuta, tu leži njegova posebna životna zasluga. A što da kažemo o događajima tog smjera iza rata. Svečano je otvoreno pazinsko Biskupsko sjemenište 11. XI. 1945. g., kroz koje je prošlo na stotine Hrvata, Slovenaca i Albanaca katolika, mnoštvo đaka iz više naših biskupija. Svakako imao je u tome Milanović najveći doprinos. To su koraci povijesnih trenutaka. Sve je to bilo u doba ne romantičnog spoja, već u vrijeme naglih preokreta i upadnih, udarnih protivljenja! Primjer pred rat: 1939. g. imala je današnja istarska biskupija 64 đaka srednjoškolca s 12 bogoslova. To je u velike zasluga B. Milanovića.

Novine i izdanja

Izdavačka djelatnost - novine i knjige - prolazile su u Istri svoj "križni put", ali ipak sve do rata u tim smjerovima se radi, sad jače, sad slabije, radi zapreka talijanskog fašizma. Tjednik "Pučki prijatelj" doživljava udare i lomove, razbijanje tiskare, a novo - osnovano književno društvo "Sv. Mohora" daje se na izdavačku djelatnost te je u 15 godina izdavačkog rada (1924-1939) raspačalo u Istri oko 300 tisuća svezaka, računajući ovdje i molitvenike. Na prvom mjestu je narodna istarska "Danica", koja izlazi i danas. Uz svoje suradnike Milanović to vodi. Što više on i piše. Popunjuje u novim i mnogim izdanjima poznati Dobrilin molitvenik "Oče, budi volja Tvoja", a sam napisa, sastavi mali dječji molitvenik "Oče naš", koji postaje pojam i u narodnom

pogledu. Iz njega djeca uče i čitati hrvatski. Kao rektor Sjemeništa u Pazinu izdaje zaokruženu filozofiju, predavanja tiskana ciklostilom u 8 svezaka (1957-1959). No, značajnije su mu dvije knjige (tisak) "Hrvatski narodni preporod u Istri", I. i II. dio. Prva obrađuje preporod do smrti biskupa Dobrile (1882), a druga nastavlja do 1947. U drugom svesku zadnjih 25 str. kronički je zapisan II. svjetski rat, pripojenje Istre matici zemlji i poratni događaji. Pod Milanovićevim vodstvom izlazio je i list "Gore Srca" u Rijeci, koji je kasnije prešao u Zagreb. To je bilo iza ovog rata. Značajne su mu i "Moje uspomene" (1976), gdje je iznio tijek svojevrsnih životnih koraka, životnih zbivanja.

Osoba u sintezi

Božo Milanović ima i što pokazati kroz devet desetljeća svog života. Priznaju mu to prijatelji, i koji nisu prijatelji, tj. koji su podalje. Svakako ulazi u garnituru i trijemove velikih Hrvata - Istrana. Ono što je u prošlom stoljeću bio biskup Dobrila, to je on u ovom. Okorjeli je i tvrdi "Ulàh!". Ide polako, tihim, nečujnim koracima, ali uvijek dobro i promišljeno. Ne istrčava se, ali drži stečeni položaj u koji se ukopava i natrag se ne vraća, niti bježi. Stoga nije čudo da je bio fizički maltretiran, da je sjedio u zatvorima i više puta u zatočeništvu. No, prošavši sva zbivanja, reče njegov biskup dr. D. Nežić: "Ostao je uvijek ispravni svećenik Crkve Božje". Zanimljiv je to lik i značajan. Govori tiho, bez govorničkih figura, bez zanesenjaštva, ali opet tvrd je to govor poput istarskog kamena. Nosi bogatstvo poput velikih žitorodnih polja u zlatnom klasju, a finoću istarske malvazije i krvnog terana. Povlači se u sebe i razmišlja u tišini svog točnog dnevnog reda, da kasnije zabuči poput susjedne mu pazinske Fojbe. Nestane ga, ili zatvorom ili poduljim progonstvom, ali malo kasnije pojavi se opet na površini poput rijeke ponornice.

Da, takav je bio životni put Bože Milanovića, koji je uveliko doprinio da se Istra spoji s maticom zemljom, s Hrvatskom.

Joja Ricov

KOPITOM POGANE TITONIJE

Dunja Hebrang: *Šum crnih limuzina,* Naklada autorova, 1993.

Upravo, kako izustih. Skladan u naslovljena poglavlja, ovaj lirički ritmiziran, prozan a duhom poetski, svezak pjesnikinje Hebrang guta se filmiziranim sekvencama kadrova: *Šum crnih limuzina, Sunce od žute gline, Nek uzmu vaše prezime, Smrt i kamen Golog otoka, Himna i crvene marame, Slavni zatvori jugoslavenskog socijalističkog raja, Zatvor na Savskoj cesti, Stjecište jave i sna . . .* Freskalan friz proskribiranih, i gestom odgurnutih jer nepoželjnih, žrtava svezakinutih i poniženih - roman nadasve političke, po totalitarnome receptu, sustavno, i sveopće društvene diskriminacije vremena koje pamtimo, koje još ovog jutra, glavom i svim što imamo, izbezumljeni plaćamo.

Više no raščlamben, kritičko-stilistički i ocjeniteljski pristup, bit će ovo riječju samom spisateljice, od poglavlja u poglavlje, predstavljanje i prikaz djela. Bit ću dakle prst na stranicama, koji kazuje i listā.

Povijesno razdoblje?

Više ili manje ova, još uvijek u protjecanju, druga polovina stoljeća.

Žanr?

Romansirana autobiografija.

Sadržaj?

Usud s refleksima, ambijentalnim i drugim, jedne nedužne žrtve ubojičkoga a svedopirućeg, policijskog ustroja SFRJ.

Konferansijerskim naznakama u ulozi međutekstualne spone, ravno, in medias res.

Crna slutnja obruča:

"Cijelog mjeseca travnja 1948, otkad se kuća naglo ispraznila i otkad nitko nije navraćao ni na pet minuta razgovora, Andrija je ostao šutljiv, zabrinut i sam sa svojim mislima ..."

Kućni pritvor - uhićenje Hebranga:

"U zatočeništvu su. Dugo otac nikuda nije izlazio iz kuće sve do tog jutra kad je izašla rano u vrt, čim je ustala. Gaga je došla za njom, bilo je još cvjetnog peluda u zraku, i dok su zastajkivale i šetale, šum crnih limuzina prekinuo im je riječi ... "

Rastanak:

"— 'Kamo ideš?'
Htio ju je smiriti i kao da govori istinu, reče:
— Idem na konferenciju, brzo ću se vratiti.
Istog trena čula je iza sebe krik i glas dadilje Gage.
— Na kakvu konferenciju! Hapsite ga! Hapsite svog najboljeg druga!
Vikala je Gaga sve jače, oficiri su je odgurnuli, opkolili su oca.
... Kolona je krenula, polako pa sve brže, svi crni automobili krenuli su, micali se sve brže i nestali. U crno se obuklo jutro, samrtna crna strava zaustavila je dječje krike. A sve njih crni sjaj limuzina odbacio je u najcrnji vijek. (...)
Sanjala je samo jedan san, otputovati, otputovati iz ove klopke, nekuda, bilo kuda. Otputovati, sjesti na vlak i otići u daljinu, daleko, voziti bez cilja i smjera."
Kuhinja?
"Kuhinja je središte svijeta. Okrenuta prozorom na sporednu ulicu, skriva državnu tajnu broj jedan: djecu kriomice uhapšenog Andrije Hebranga."
Tetina briga za dojenče - drugog spisateljičina brata:
" — Dodaj mi onaj sapun da operem pelene, ovaj ručnik, onu plahtu moram iskuhati, dijete se opet prehladilo, ima hunjavicu s visokom temperaturom, skuhaj mu čaj, donesi litru mlijeka, skuhaj juhu za djecu, požuri, vidiš da su gladna, operi, pokrpaj ove hlače...
Oblaci pare dižu se u kuhinji, tete peru veš golim rukama, grubi sapun za pranje izgrizao je Ilonki sve prste, rascvjetali se vršci njenih prstiju od silnog pranja. Cvjetaju ispucale rane na njenim rukama ...
Djeca, ta djeca sjećaju je na brata, na Andriju."
Slika:
"Kao mačke držale su se noktima za golu kost života."
Autoportretni croquis:
"Odlazila je Darja u dvorište, među djevojčice i stršila među njima kao čaplja, odjenuta u hlače od modrog samta. Donijela ih je na sebi iz Beograda."
Ozračje Zagreba pod čizmom Brozovih "osloboditelja":
"Te su godine ostale u svemiru zakovane općim strahom. Lebdio je u zraku, osjećao se u večernjem povjetarcu. Strah. Teški, podmukli, mračni strah. Uvukao se pod kožu, ni sama ne zna kako, ne zna kada. Ljudi su se micali oko nje kao šutljive tužne lutke, razgovori su postajali sve kraći, rečenice sve kraće, glasovi su se stišavali do šapata."
Okuženi:

"Nijemo je nebo, ljudi šute kao crna zemlja. Zaobilazili su ih, mjerili ih ispod oka, podmuklo. Oni su kužni, njih četvero ima opasnu bolest koju je propisala, kao trajnu dijagnozu bez lijeka, državna služba bezbjednosti, tajna doušnička mreža vojne policije, kosovaca i udbaša, lažna narodna milicija, stvarno leglo spletkara. UDB-a, udbaši, udbašice, to su tajne šifre ove vlasti. Kao na riječ smrt, na te riječi zamirao je šapat, zamirao je smijeh."
Školstvo u šapi tajne ("neprikosnovene"!) Brozove policije:
" — Darja ne može s tim prezimenom u školu. Nikako. Mora promijeniti prezime! (...)
Krajoris kadra u oku:
"Svilene niti neba plele su mjesece u godišnja doba. Ljeta su bila sunčana, jeseni donosile su vlagu i mijesile blato po ulicama, kiše su ispirale ljetnu prašinu s puteva, u blizini kuće prostirale su se livade i skupljale zastore od magle u vlažnim večerima. Taj tren nesputanosti što ga otkrivaju široki predjeli polja, ostao im je u kosi i u dahu."
Autorica otkriva "specijalitet" pravnog sustava Titonije:
"U zagrebačkom zatvoru na Savskoj cesti oslobodili su ih kazne. U istom času administrativno su ih osudili na 'društveno koristan rad'."
Razobličuje informacijsku blokadu masmedija, poglavito ulogu supernadzirana jugo-radija:
"Dugo godina prenosio je državne govore iz ove tuđe zemlje. Iz zemlje koja ih je bacila u kanal pored puta, da pokorno slušaju prijenose govora, štafeta, marševa i masovnih mitinga masovne histerije godišnjih državnih proslava."
Fiksira smišljen dokolični predah blagdanskih popodneva, s oštroumnom opservacijom:
"Radio prijenosi nogometnih utakmica izbrisali su sve državne marševe, izbrisali su prijeteće govore, zasjenili povorke, parade, iskićene tribine, ugasili su glanc uniformi i epoleta i razvedrili svu sivu čamotinju. Sunčano popodne i nogometna utakmica. U nedjeljno popodne, u predahu, kad ni psi u predgrađu ne laju."
Prokazuje, makar i mnogo godina kasnije, upamćenu prosvjetnu hulju, režimlijskog provoditelja diskriminacije i u školskoj klupi:
"Masno, debelo lice opuštenog podbratka, lice utopljeno u vlastitom salu, sa sitnim zlim očima i slinavim ustima iz kojih se cijedio zlobni smijeh. S visine svoje katedre, s povišenog mjesta na kojem je sjedio tako da je nadvisivao sve đake u razredu, motrio ju je i izbacivao riječi kao pljuvačke:

— Ti i tvoji nekad ste bili gore (i pokazuje rukom prema 'gore', prema stropu), a sada ste tu, dolje, skinuli su vas, ha... ha... sada ste dolje. Jeli ste kavijar, ha... ha... kavijar! Dobro su vam pokazali, baš su vam dobro pokazali, izvrsno! (...)

Mogao je te svoje zle riječi progutati, ali plaćenik partijske kaste iskalio je svoj nečisti, otvoreni jal i mračnu pohlepu usred razreda."

Podneblje Titostravije:

"Svi su znali čega se boje. Partijskih kazni, noćne posjete ljudi u kožnim kaputima. Nestanka bez traga."

Sužnje "na slobodi":

"Smeđe kartonske kutije svakog mjeseca putovale su iz zagrebačkog predgrađa u Požarevac, pa nešto kasnije u Slavonsku Požegu. Slavni zatvori naših života. Slavni zatvori jugoslavenskog raja socijalizma. Svi dobri ljudi u njima su pocrkali. Slavni zatvori predratnih komunista i poratnih nacionalista, zatvori za građane bez jasnog smjera političke vjere, zatvori za prave komuniste, naivce i utopiste. Sve zatvor do zatvora, tamnica posvuda, kud god stupiš nogom, vreba te straža, strši u vis zatvor. (...) U kabinetima politička policija proizvodila je uvijek istu boju mraka."

Više je u ovoj prozi dionica prizorâ i stanjâ, koje ću, zahvaljujući zreloj, izoštrenoj optici i sočnu pjevu Dunje, dugo dugo pamtiti. Evo jednoga od njih:

"Visoki let vrtuljka bio je divno pijanstvo. Među prvima uspela se na to okruglo čarobno kolo Darja. Vrtuljak šaren kao ciganska noć. Let nezemaljski, doživljaj uzbudljiv. Ponovo i ponovo uskakala je u sjedalo ringišpila i zatvarala sigurnosnu prečku dok je muzika letjela u visine zajedno sa sjedalima, visoko, sve više, iznad električnih žica i svjetiljki, sve do oblaka, sve do vrtoglavice. Nestajala je zemlja pod njima, smanjili su se ljudi, postali su nevažni u opojnosti leta kroz popodnevni rumeni odsjaj neba."

A metaforičnost Dunjina izražajna oslika?!

"Između nje i Ole izbijale su glasne svađe, letjela je metla po dvorištu kad su se zgrabile u koštac. Letjele su riječi okrugle kao tanjuri, pljosnate riječi slične pogačama. Riječi - uvrede."

Ili njen žig obilježenih:

"Kao da putuju stranim morima, izgledali su sami sebi neobično; dolaze iz zatvora, a ovi u tramvaju, nasmijani ljudi, voze se svojim dnevnim rutama. Jedino su oni okuženi, među svim putnicima tramvaja, okuženi od malih nogu. Tko ih je to prokleo i izbacio iz ljudskog društva? (...)

Oni su na slobodi s rešetkama. Posvuda, iz zraka, iz ljudskih glasova strše rešetke."

Zatvor se probija iz podsvijesti i memorije i kroz znamenjski prepoznajnu osobnu kartu državâ u zemljovidu:

"Zemljopis vlastite zemlje Darja je učila po razmještaju zatvora na karti i na željezničkim pravcima države. Zemljopis ostalog svijeta pamtila je po raskošnim gradovima i palačama Foro Romano, po skulpturama antičke Venere i Minerve, po svilenim putevima što migolje azijskim klancima iz Kine za Evropu, po čarobnom plesu latinoameričke sambe, po slavnoj pobjedi nad Bastilleom.

Ovdje, u ovom gladnom okrajku svijeta nikada još nijedna Bastillea nije pala. Naše Bastille progutale su mnogo glava. Umjesto da padaju zatvorski zidovi, ovdje padaju ljudi. I nikada se više ne dižu. Tome su ih učili, nastojali su da to zapamte bolje od svega drugog, učili su ih užasu življenja, od malih nogu primali su lekcije o strahu, umorstvu i progonima. I dva plavokosa prestrašena brata osjećala su taj užas zajedno s njom."

Stilske odlike ovoga zauzetog i savjesnog, nepravedno zapostavljena pisca, ogledaju se u mnogim, od zornosti do humora, karakteristikama pera:

a) pojedinost:

"Tete su uzele restl i sašile zelene gaće svakome djetetu, pa su im se stražnjice zelenile kao zelena mahovina."

b) detalj susreta s majkom:

" — Da, imaš dobre noge - odmah je primijetila i odvratila pogled. Imaš noge na oca, bez mane.

Ta rentgenska pretraga djelovala je odbojno."

c) slušna i druga, višeosjetna plastičnost prilike:

"I otišla je žena sa svojim šupljim kostima koje su pucketale kao staro granje na vatri, otišla i ponovo dolazila, kao avet."

Darja motri uokrug i živi, makar i u isprekidanim - isprepadanim predasima svoju mladenačku dob. Ženskosno vrednovanje 50-ih godina baš i tvojeg stoljeća ona ovako prosuđuje i snima u međuspolnu mladosnu odmjeravanju:

"Nije bilo ljepših žena od filmskih glumica. Fatalne zvijezde američkog filma zavodile su jednako žene i muškarce. Kim Novak, plava i krhka, prigrabila je počasno mjesto jedne od prvih ljepotica. Djevojke su odmjeravali prema divama, pa i one same mjerile su se s filmskim ljepoticama. Na snazi je najviša cijena za ljepotu: ako djevojka ima vitku silhuetu kao filmska Kim ili kao

Merilyn, nagrađuju je momci dugačkim, raštimanim zvižducima svojeg na brzinu sklepanog uličnog žirija."

Darja iz retrospekcije svojih srednjoškolskih kota maestralno secira "samoupravni" Brozov totalitarizam:

"Nikad je nisu pozvali u partiju. Godinama nije znala da se gimnazijalci naveliko ubacuju u partijske redove i guraju u partiju, u svemoćni Savez komunista Jugoslavije, intimno nazvan Es Ka, SK, i već od mladih dana kalkuliraju - grabe povlastice. U velikim lukovima zaobilazili su je. Ljudska pakost živi od podvale, od tuđe nesreće. Es Ka trajao je, sve do svog nestanka u proljeće 1990, i sve do tada ostao je ogrnut i zakrabuljen u prekrojeni starinski crveni plašt, pod šifrom jugokomunizma."

Scene užasa nasrću na ganglije i sile Darju na nezadrživ oštroslov: "Ne može se zabraniti slikama da naviru u mozak."

Zbor je dakako o zlovremenu i (s)podobama u njemu, onima koji su ga (k)rojili, špricali vonj, davali mu obličje i dah. Kao primjerice Aleksandar II. alias "drug Marko" — Ranković, naravno, i njegov prvi ortak zlosretni Svetislav Stefanović, miljeničkog nadimka Ćeća, "što je učio partijsku školu u Moskvi, a ovdje podavio i posmicao po zatvorima komunističke Jugoslavije više partijaca nego svi okupatorski marionetski ratni režimi zajedno". Znala ih je i (o)ćutjela, itekako, Darja koja stoga i ne može a da ne izvrši još jedan obdukcijski rez premile joj Jugostravije, ne bi li spasila za pokoljenja alibi monstruozna doba:

"Mutna su posla, mutne ih vode plave odmalena, u ovoj javnoj spilji ne zna se tko je kome ubio oca, tko kome silovao mater, tko je kome zlostavljao dijete. Mutavost je sveopća. Mutava usta taje zločince. Taje i skrivaju krvave ruke udbaša policajaca, istražitelja, goniča ljudske marve. Tajnovit mrak prekriva tamničke dane. Zatvorenici na lažljivoj slobodi ne govore o policajcima. Ne znaju im imena. Smišljena je najpodlija zaštita krvnika: žrtva nije saznala kako se zvao dželat. Imena su im tajna, predstavljaju se lažnim imenima, koriste pseudonime. Preživjeli sužnji, izvan zatvorskih zidina, ne raspoznaju ih. Orgija nasilje pod maskama. Istražitelji i batinaši nose nadimke. Ne znaš tko te je ubio."

Logično je bilo pretpostaviti kako "Šum crnih limuzina", iznimna i rijetka autobiografska i ljetopisna, dakle povijesna knjiga zapisâ, neće završiti happy-endno. I Darja, što hoće reći Dunja, življenjem i djelom kćerka dostojna oca, umorena Andrije Hebranga, zaključuje stoga konstatacijom — optužbenom, kojom drugo? — svoju i u mučnini objektivnu pred poviješću, i vjerodostojnu i pravednu, blistavu fresko sliku po-gubne Titove Jugoslavije:

"Nešto se strašno dogodilo ovoj zemlji nad kojom je crn i sam zrak, ljudi su promijenili lica, ljudi su izmijenili ćud. Svi su postali zatvorenici, živjeli su u poluistinama, u lažima. Rešetke i zidovi što ih je Darja osjećala oko života svog i svoje rodbine, okružili su ulice i trgove, obujmili su gradske četvrti, obuhvatili su cijeli grad i cijelu državu. Ljudi su bludjeli pogledima, skrivali su misli, zaklanjali dlanovima oči i utapali se u bezličnom protjecanju vremena, nisu ni pokušali razmaknuti nevidljive rešetke kojima su im okovali živote. Svaki treći čovjek izgubio je nekoga svog u logorima i u zatvorima, svaki poznanik sklanjao je pogled ustranu da ne mora gledati u oči nekadašnjem prijatelju. Postepeno ljudi su nestajali, oni preostali umirali su od čudnih iznenadnih bolesti, od tuge i od tuđe mržnje.

Što se dogodilo, zašto ta silna nesreća? Jednom će se saznati, dobacivali su ljudi jedan drugome u pola glasa, saznat će se, ništa ne ostaje skriveno dovijeka."

O kandžijo, o glavinjanja oštrovidne, neslušane učiteljice života!

U dane množenih i u neprekidnu rastu i nesrećâ i patnjî, zeman tisućljetna, usudna arvatskog iskušenja, kada ne rijetke domovinske i ine guske, tovljene fatamorganskom nostalgijom, treći put po redu srljaju u maglu, nužno li je reći: koja je Dunjina poruka?

U Hrvatskoj, 30. svibnja 1995.

P. S.

Povraćam. Diže mi se Jugoslavija, ma kakvih atributa bila — iza ili ispred!

Gadi mi se UN, gadi EU, NATO — što umjesto da zviznu, hrle umilni, nasmiješeni, sk-rušeni u Belgrad — Brozovu servo-Meku, Mamlazu mitogojcu, Ubojici Gazimestanskom na poklon — umjesto on njima!

Pravedno li je na koncu, s iskustvom i Srebrenice srpnja 1995-e, zagušit urlik Nebu u psovci "Maćuho Aidsuropo", očajnički grcan još Došašća ljeta Nečastivog 1991?

Eli
oprosti joj!

Njima također
p-s(v)ima

Jahve i zvjeradi pobješnjele

čopora bešćutne
razularene

krvopijne
duš(m)anove Serviae

oprosti -
ako možeš

jer

muloševìzirani

satanoídi

znaju što nam rade!

Hrvatska, srpnja 1995.

Malkica Dugeč

VJENCESLAV ČIŽEK - JEDAN ŽIVOT ZA HRVATSKU

"Za slobodu plaćaš čitavim sobom"
Karol Wojtyla

Slijediti tragove pravde i nepravde, dobra i zla, a ne uočiti da između njih i na putu prema njima postoje tisuće i tisuće međuprostora ljudskih sudbina još neotkrivenih svjetlosnim godinama, ne oćutjeti bujno šarenilo tek naslućenih spoznaja — bio bi neoprostiv promašaj.

Krenuti u potragu za istinom, a ne uvjeriti se da u središtu svega ovozemaljskog postoji Č O V J E K — to po svijesti, dobroti, ali i podlosti, po gipkosti duha, suosjećajnosti, ali i bestijalnoj bezobzirnosti, to kako po ljepoti tako isto i po ružnoći još nikada i ničim nenadmašeno čudesno živo biće — bilo bi jalovo pa čak i besmisleno, jer se ne bi pokazalo kao put olakšanja, nego kao teret — pretežak za putovanja kroz labirinte Nepoznatog.

Imajući na umu spoznaju da i najplemenitije pobude tragača istine prestaju biti plemenitima ako nisu poduzete s namjerom da, tragajući za prošlosti, posluže kao pouka današnjima, kao čitljiv putokaz u budućnost u kojoj će Dobrota i slobodoumlje biti prepoznatljiva odlika slobodnog Čovjeka u slobodnom, zlobom neomeđenom duhovnom i stvarnom životnom prostoru zvanom —domovina, odlučih progovoriti o čovjeku i mučeniku, borcu za slobodu Hrvatske, vjerniku, filozofu, "liriku suptilnih i nježnih stihova" (Stijepo Mijović Kočan), autoru poznatih i nepoznatih epigrama i inih satiričkih tekstova — Hrvatu izvan Domovine, prof. Vjenceslavu Čižeku.

A da zaborav, hotimično ili nehotično zaobilaženje saznanja po kojemu domovina čovjeka nije neki imaginarni kutak ili individualna sanjarska vizija na sagu ovozemaljskom, već "izboreni životni prostor jednoga naroda" (V. Čižek), dakle, zemlja, nebo, jezik, i da ne bi zaveli tragače skoro četrnaeststoljetne istine hrvatske, pogotovo ne istine ovostoljetne — osjetih se izazvanom da kroz svoja osobna viđenja i impresije zavirim u nepoznato o već poznatom, da ponovim istinu o jednom životu za Hrvatsku.

Nastojeći se svojim raščlambama i razmišljanjima barem približiti, ako ne i proniknuti u duhovnu i moralnu čistoću ovog zbog siline ljubavi prema Domovini obnevidjelog svjedoka zle kobi hrvatske, a služeći se ujedno njegovom maksimom da "ne dobiva onaj koji prima, već onaj koji daje" ("Živa zajednica" br. 138, 1993.) dotaknuh se srcem i sviješću tek jednog zrnca spoznaje o "Krvopisu predsvanuća", "Bosonogoj

prašini", "Nenarodnom narodu", "Samoupravljačkoj gramatici", "Novom jugo-ustavu" — kako bih ga oplođena kroz riječ hrvatsku umnožila te oplemenjena darivala današnjim graditeljima Sutrašnjega.

Premda životopis prof. Vjenceslava Čižeka — od samoga rođenja 28. 2. 1929. (Đenovići, Boka Kotorska) preko školovanja sve od mladih dana kada je bio naučio prva slova, te da bi svoje znanje i dokazao, po želji oca napisa i svoju prvu rečenicu: "Živio Maček!", pa preko Učiteljske škole, Filozofskog fakulteta u Sarajevu, otpuštanja s posla, policijskih pretraga, uhićenja i tamnovanja (17 godina svoga života proveo je po jugo-kazamatima) — obiluje raznolikošću i tragikom trpljenja, njegov život i rad od 12. 5. 1972. godine kada je stupio u svoju prvu političku emigraciju na tlo Njemačke te počeo pronicljivim, često smijehom kroz suze, a najčešće uvjerljivim i na istini utemeljenim iznošenjem istine o diktatorsko-totalitarističko-velikosrpskom režimu bivše Jugoslavije, da bi kobnoga 11. 11. 1977. na putu u Italiju bio kidnapiran od strane jugoslavenske UDBE te skoro 11 godina — a nakon montiranog suđenja — proveo u zeničkom zatvoru, gdje je kao posljedicu zlostavljanja izgubio i očni vid — pa sve do onog žalosno-radosnog 7. 11. 1988. god. kada je — na zauzimanje i uporno diplomatsko angažiranje tadašnjeg njemačkog ministra vanjskih poslova Hans D. Genschera — bio oslobođen i stupio opetovano na njemačko tlo u svoju drugu emigraciju — taj period njegova života najbliži je i najvjerodostojniji izvor upoznavanja osobnog udjela ovog neslomljivog čovjeka u mučnu ali časnu radu za slobodu Hrvatske. Slijedeći najznačajnije postaje ovog uspravnog "hoda po mukama" nije se moguće oteti uvjerenju da je često citirana Čižekova misao "Teže je u duši čovjeka biti slobodan bez domovine, nego biti u domovini bez slobode", a koju je izrekao 1973. u svome prvotiskanom članku u "Republici Hrvatskoj" (glasilu Hrvatske republikanske stranke) — bila upravo sudbinski determinirana i potvrđivana u njegovu cjelokupnom poetskom, filozofskom i ljudskom življenju.

Tri godine čekao je prof. Čižek na dobivanje političkog azila u Njemačkoj. Kroz to vrijeme, suočavan ne samo s materijalnom bijedom, glađu i neizvjesnošću, već i s prijetnjama protjerivanja, upoznavao je i njemu još nepoznatu stranu života na tzv. slobodnom Zapadu.

Oboljevši od tuberkuloze kao neminovne posljedice ranijih duševnih i tjelesnih patnji, nekoliko mjeseci provodi na liječenju u jednom sanatoriju — u Schwarzwaldu.

"Doživio sam taj demokratski i kapitalistički (kršćanski!) Zapad u pravom smislu" — pisao je tada vodstvu Hrvatske republikanske

stranke, započinjući svoju suradnju u glasilima te stranke, no ne gubeći niti u tim teškim trenucima smisao za humor: "Svaka tuberkuloza je, kao i sva druga zla: originalna! Od čovjeka do čovjeka!" (26. 5. 1973.) Naravno, tada još nitko nije mogao niti naslutiti što će se dogoditi četiri godine kasnije i kako će strašno zlo koje je na vlastitoj koži već doživio prof. Čižek — zamijeniti još jezivije, ljudskom maštom nezamislivo zlo.

Kada mu je nakon svih birokratskih zakonom propisanih postupaka, a koje su iskusili mnogi Hrvati u tuđini, konačno odobreno pravo političkog azila u S R Njemačkoj — smjestio se bio u gradiću Saeckingenu nastavljajući živjeti životom punim odricanja i gotovo asketske skromnosti: "Dosta mi je dnevno za osnovne troškove 5 DM, to je jedan kruh, jedna sardina i — jedna kutija cigareta" — pisao je 21. 7. 1976. godine.

Usprkos činjenici što je u emigraciju stigao kao svjestan Hrvat i politički izgrađena osoba — to je ujedno i vrijeme njegove u drugim uvjetima stasale političke nadgradnje, a iz koje je rezultirala svjesna odluka da se organizirano suprotstavi zlu zvanom Jugoslavija. On je, naime, već bio uvjeren da "hrvatski narod ima pravo na svoju nezavisnost" te da je nezavisna država Hrvatska ono najsvetije i najvrednije što možemo ostaviti u nasljeđe budućim generacijama. Upoznavši se kroz knjigu "Oslobođenje i sloboda" (priredio ju je i tiskao u Buenos Airesu 1973. dr. Ivo Korsky u suradnji s prof. Kazimirom Katalinićem) s filozofsko-sociološkim, nacionalno-političkim i drugim idejama prof. Ivana Oršanića, ideologa i jednoga od utemeljitelja Hrvatske republikanske stranke (1951.), nadahnjujući se njima kao istinom koju je i sam spoznao "u nejakoj, samostalnoj oporbi protiv ljudskog zla" — pristupa u redove HRS-e naglašavajući: "Moje opredjeljenje za HRS zapavo je opredjeljenje za istinu".

Započinjući iskreno, produhovljeno i znalački-argumentirano pisati o moralnim i političkim devijacijama totalitarističko-diktatorskog jugo-režima — prof. Čižek se sve više predstavljao hrvatskoj javnosti kao beskompromisan borac za slobodu Hrvatske.

No bez obzira koliko njegovi tekstovi, objavljivani u "Republici Hrvatskoj", "Hrvatskom putu", "Hrvatskoj borbi", "Rakovici" i "Hrvatskoj reviji" - bilo pod pravim imenom ili pod pseudonimima Meho Bukara i Mak Bardak - bili originalni izrazom autentičnog svjedoka prilika i događaja na tlu povijesne i etničke Hrvatske koja je stenjala u okovima jugoslavenstva, bez obzira na svu dubinu i širinu misli, hrabrost izraženu kroz satiričke tekstove, na unikatni lirski mikrokozmos njegovih pjesama — sve bi to bilo polusvjesno registrirano kao usputna epizoda tek jednog od brojnih hrvatskih političkih emigranata; ostalo bi

nepoznato pa možda i prešućeno da nije bio svanuo onaj zloguki 11. 11. 1977. — dan, koji je doslovno i alegorijski rečeno, svjetlo njegova života pretvorio u mrak, a mrak i sumaglicu površnih čitača njegovih poruka osvijetlio žarkim snopom svjetlosti pravedne žrtve jedne neizmjerne ljubavi prema Hrvatskoj: prema Dobru, Istini i Slobodi.

Prve škrte vijesti o otmici Vjenceslava Čižeka izazvale su čuđenje, ogorčenje pa i nemoćan bijes u redovima hrvatske dijaspore, tim više što on nije bio poznat kao zagovaratelj nasilja i terora, a uživao je već i pravo političkog azilanta u Njemačkoj.

Ubrzo se pokazalo da je priznati status političkog emigranta, pa odnosio se on ne samo na pripadnika hrvatskoga naroda, nego i na osobu bilo koje druge narodnosti, vjere ili rase — tek mrtvo slovo na papiru, ako dođu u pitanje tzv. bilateralni odnosi tj. egoističko-etatistički interesi zemlje-domaćina i zemlje-goniča.

Uvjerivši se da je prof. V. Čižek 11. 11. 1977. kod mjesta Lago di Como (kamo ga je dovezao neki Hasan Milić, agent UDB-e) zaista otet od strane jugoslavenskih agenata, da mu je prigodom otmice slomljena ključna kost, povrijeđeno oko, te da je u međuvremenu već i osuđen na 14 godina tamnice — vodstvo Hrv. republikanske stranke s predsjednikom dr. Ivom Korskym i tajnikom prof. Kazimirom Katalinićem (danas predsjednikom domovinskog nastavka HRS-e pod imenom Hrvatska republikanska zajednica) — s najvećim mogućim oprezom, kako mu se niti nehotično ne bi otežalo i onako preteško stanje, započinje upoznavati hrvatsku i svjetsku javnost s istinom o njemu.

Iako su vijesti iz zeničkog zatvora jedva dopirale u javnost, a potpuno svjestan da borba za Čižekovo oslobođenje neće preko noći uroditi plodom, časopis "Republika Hrvatska" je preko svojih kanala doznavao i objavljivao saznanja o mučeničkom ali dostojanstvenom držanju čovjeka koji je čak i nekoliko puta bio stavljan pred puščane cijevi, kojemu je uza sva psihička i fizička zlostavljanja prijetilo i potpuno sljepilo.

Prosvjedni skupovi širom europskih i prekomorskih zemalja, organizirani s ciljem skretanja pozornosti međunarodne javnosti na kršenja temeljnih ljudskih prava na tlu bivše Jugoslavije a posebno na slučaj prof. Čižeka, povezivanje s lokalnim i svjetskim humanitarnim organizacijama kao npr. IGFM-om (Internationale Gesellschaft fuer Menschenrechte), Amnesty International koja ga proglašuje zatočenikom savjesti, kontakti s drugim međunarodnim forumima svjetovnog i vjerskog karaktera kako bi mu se u zatvor dostavili paketi s hranom i lijekovima te barem malo ublažili nečovječni uvjeti tamnovanja u samici ili u prostoriji koju je i sam kasnije nazvao "tridesetosma rupetina pakla" — sve je to bio samo dio plemenitog i

požrtvovnog rada kako za oslobađanje ovog istinskog borca za slobodu Hrvatske, tako isto i za svjedočenje istine o ugroženosti cjelokupnog hrvatskog narodnog bića.

Ipak, kada su svi, pa čak i zločinci uvidjeli da ga ne mogu duhovno slomiti pa ma kako perfidne metode mučenja izmišljali te su mu se potajno morali i diviti (Čižekov tzv. istražitelj, udbaš Vinko, prilikom preslušavanja je u jednom trenu i sam uzviknuo: "Profesore, Bog te j..., što nisi naš?!) — zamisao prof. K. Katalinića da kroz sabrane tekstove V. Čižeka, već objavljene pretežno u hrvatskim republikanskim glasilima, osvijetli i uzdigne žrtvu ovog hrvatskog borca i mučenika, kako bi hrvatska državotvorna ideja i kroz usta prof. Čižeka doprla do svijesti čitavog hrvatskog naroda, ubrzo je i oživotvorena postavši zapaženim i nezaobilaznim vrelom informacija.

Najprije objavljeni u "Republici Hrvatskoj" br. 128, 1980. god. pod naslovom "Vjenceslav Čižek — borac i mučenik", zatim prevođeni na njemački, francuski i engleski jezik te šireni u vidu letaka po svim kontinentima — isti su tekstovi prevedeni čak i na ruski jezik te tiskani u najelitnijem časopisu ruske emigracije "Kontinent " br. 34, 1982.

I dok je Vjenceslav Čižek, premda rapidno gubeći sada već ostatke očinjeg vida i nakon 8 godina mučenja odbijao liječnički pregled govoreći: "Odbijam liječenje, jer nemam povjerenja", dok su mu drugi zatočenici povremeno čitali tekstove iz novina ili knjiga a on sve više razvijao i usavršavao tehniku memoriranja služeći se samo njemu osobno poznatim mnemotehničkim sredstvima "pisanja stihova", kako bi ipak ostali zabilježeni, osjećajući se i u tim i takvim uvjetima iskreno počašćenim što je, eto, sam samcat uzdignute glave stajao pred jednom državom, ne moleći ni za što, već optužujući svojim nepokolebljivim držanjem utemeljenim na dubokom uvjerenju da se borio i bori za istinu i "slobodu svakog čovjeka i svakoga naroda" ("Republika Hrvatska" br. 165) — ne jednom se upitah: Zar je zaista samo pisana riječ mislioca i pjesnika Čižeka bila toliko opasna za jednu, istina na teroru i strahovladi građenu, no ipak prilično uhodanu državnu tvorevinu, da je od straha pred njom posegnula za najbrutalnijim metodama mrvljenja i ubijanja prije svega psihe a zatim i njegova tijela?

I zar je njegov jedini i najveći grijeh što je, ljubeći Domovinu iznad svega i čeznući za slobodom svoga naroda, imao intelektualne snage i građanske hrabrosti kroz pisanu hrvatsku riječ javno očitovati tu ljubav?

Danas, 7 godina nakon njegova ponovnog dolaska u "slobodu bez domovine" i 5 godina poslije oživotvorenja vjekovnog sna svih Hrvata: slobodne i neovisne države Republike Hrvatske, treba priznati da je gotovo panični strah jugo-režima od pisane riječi uopće, a ne samo od

hrvatske pisane riječi, bio i te kako utemeljen, jer je taj otrovni konglomerat bio stvoren na nepravdi i zločinu kako prema Hrvatima, tako i prema drugim narodima nasilno utrpanima u tu tamnicu, a prof. Čižek je iznosio činjenice i nedvosmisleno upućivao kako izaći iz te tamnice, kako se dočepati slobode: "Jugoslavija može biti samo srušena i to unutarnjom snagom revolucije" - pisao je po svoj prilici nadahnut i Oršanićevom tvrdnjom da se "Jugoslavija ima srušiti zadavljena hrvatskom voljom za slobodom" te dodajući: "a ono što sada bukti i kipti u potlačenom biću hrvatskoga naroda nije tek samilosna pobuna duha, nego silno pregnuće prema izvršenju vlastite povijesne zadovoljštine, koja ne može nikud drugo nego preko oštrice". ("Republika Hrvatska" br. 94)

Čižekovi tamničari nisu, doduše, bili čvrsto uvjereni da on bezpogovorno prihvaća tolstojevsko "neprotivljenje zlu nasiljem", ali nisu poznavali niti približnu istinu o njegovom pravom, iskrenom mišljenju i odnosu prema državi koja nije bila njegova.

U svome satiričkom tekstu "Novi jugo-ustav", posvećenu najvećem državnom cirkusu na svijetu" — doslovno je pisao:

Član 55

"Obrana Jugoslavije je zločin, kao što je zločin i njeno postojanje u bilo kojem obliku."

Član 57

"Rušiti iznutra i izvana jugo-tamnicu, dužnost je i čast svakog građanina."

A u Članu 58

još je jasniji: "Svaki građanin, koji s oružjem u ruci bude učestvovao u rušenju Jugoslavije, svrstava se u redove boraca za ljudska prava i nacionalnu slobodu."

Kada su ga njegovi mučitelji u Sarajevu ispitivali o planovima hrvatske političke emigracije za rušenje Jugoslavije, samouvjereno je odgovarao da takovi planovi uopće ne postoje, ni u snu ne pomišljajući da su možda njegova ljubav prema Hrvatskoj i slobodarske težnje uopće bili dijelom toga plana, jedan blistavi, nezamjenjivi kamenčić u mozaiku duhovnog i fizičkog nagona hrvatskog narodnog bića za kidanjem okova koje mu je nametnula Jugoslavija.

Svatko, tko je bio pažljivo pročitao posuvremenjena filozofska razmatranja prof. Čižeka kao npr. "Državni ateizam", objavljen u "Republici Hrvatskoj" br. 99, 1974. god. a gdje tvrdi da "u komunizmu samo Bog ne terorizira" i da su "ateisti znanstvenog tipa, bez izuzetka intelektualni mediokriteti" ili pak tekst "Političke ustanove u komunističkom političkom 'sustavu' " (RH br. 105) kojim jasno upozorava da stalnost demokratskih težnji niti u komunizmu ne zamire

te da će ga upravo one "kada dođe vrijeme, iznutra oboriti"; svatko, tko je pročitao Oršanićevim dalekovidnim mislima nadahnut Čižekov članak "Fenomen političkog otuđenja čovjeka u uvjetima komunističke diktature", a u kojemu podvlači bitne odlike komunističkog poretka: dvoličnost, laž i diktaturu te činjenicu da je "u svim istočnoeuropskim zemljama pa i u Jugoslaviji, samo Crkva mogla ostati na poprištu i u oporbi — kao nacionalna utješiteljica" — morao je dokučiti dubinu i opravdanost iznesenih misli, a nije, zacijelo, mogao ostati niti ravnodušan prema Čižekovoj britkoj satiri, jer su i jedno i drugo samo plod doživljavanja nepravde. Zato nije začuđujuće što i danas, čitajući njegove epigrame, a zbog kojih je još kao student bio osuđivan, gotovo svatko od nas nalazi i dio sebe, jer kroz Čižekovu proživljava i svoju osobnu, ali i narodnu tragediju:

"Ako kihneš malo jače,
Iz zasjede žbir iskače.
Ako ljubiš Domovinu,
Psi-špijuni na te zinu." ("Narodni neprijatelj")

Gotovo svi epigrami iz zbirke V. Čižeka "Narodni narod" gorkim smijehom aludiraju na crnu zbilju crvene tiranije kao što je to npr. vidljivo i u "Narodnoj vlasti":

"Na pet ljudi — tri agenta,
Na dva sela — sto pisara"

No ipak, možda je svojim nenametljivim sarkazmom te svevremenskim sadržajem najvredniji pozornosti "Narodni vođa":

"Svaki od nas
Po glavu da ima,
S kojim to pravom?
Priznajte sami,
Sasvim je dosta
Narod sa jednom glavom."

Da je kojim slučajem hrvatskoj javnosti u Domovini mogla doći u ruke "Samoupravljačka gramatika sa rječnikom", nastala "u Zagrebu, o Pokladama 1977." — kako u Uvodu kaže Meho Bukara, tj. sam Vjenceslav Čižek, ne bi je zasigurno bila mimoišla sudbina samizdatske tradicije te bi tako bila postala najtraženije hrvatsko štivo. A tko bi se mogao oteti iskušenju da makar najbližim prijateljima u povjerenju ne ispripovijeda o Čižekovom novom pristupu vrstama riječi u hrvatskom jeziku i njihovoj tvorbi?! Tako kada govori o imenicama, dijeleći ih na opće, vlastite, zbirne i mislene — dodaje im još i besmislene kao npr. "zakon", "sud", "izbori" te zastarjele i ukinute imenice kao npr. Hrvat, Hrvatska.

Pridjevima — uz regularne — dodaje i — političke pridjeve. Brojeve dijeli na: lažne, jeftine i beskonačne, priloge na: umirujuće, ublažujuće, otežavajuće i olakšavajuće. Ni "Rječnik" kao dodatak "Samoupravljačkoj gramatici" ne bi bio mogao ostati nezapažen. Trebalo je ne

samo božjeg dara, već i goleme hrabrosti još prije skoro dva desetljeća, makar i u tuđini, napisati da je npr. Hrvat — grobar Jugoslavije, Hrvatska — zasad, srpska devizna kolonija, Jugoslaven — strašilo bez rodnog lista, S K — savez kriminalaca itd.

Taj ljudski opravdan buntovnički duh utkan u "Ljekovito trnje", kako je pod zajedničkim naslovom već sabrao i uskoro namjerava objaviti sve svoje "negdašnje satirične priloge, prenesen na papir ne samo s ciljem davanja oduška osobnom mučno-tragičnom doživljaju stvarnosti u bivšoj Jugoslaviji, nego i s namjerom ukazivanja na njene korijene, uzroke i neminovne posljedice — nije bio poljuljan niti slomljen čak ni nakon svih proživljenih muka u "zeničkom gulagu". A kako bi inače, odmah po izlasku na slobodu mogao diktirati u pero svoj još malo kome poznati "Jugo-bećarac" u kojemu samo sebi tipičnom i prepoznatljivom nedužnošću pravednoga pjeva:

"Jugovino, ne stoji ti fino
Ni kokarda, niti avangarda.
Jugovino, ni voda ni vino,
Tko te voli — od raka oboli."

Ne smije se zaboraviti, a pogotovo se ne smije prešutjeti činjenicu da je istih onih godina dok je prof. Čižek u zeničkoj mučionici, premda sveden na tjelesnu krhotinu, svojom moralnom čvrstinom, čistoćom i postojanošću branio uvjerenje da Hrvati mogu i moraju slobodno živjeti samo u svojoj slobodnoj narodnoj državi. Zbog istih i sličnih uvjerenja po raznim tamnicama bivše Jugoslavije čamilo je mnogo uspravnih hrvatskih sinova poput dr. Franje Tuđmana, dr. Marka Veselice, Vlade Gotovca te mnogi drugi znani i neznani pripadnici hrvatskoga roda, a što nedvojbeno i zorno potvrđuje činjenicu da je prošla, kao i ova današnja svim srcem žuđena i pravicom Boga blagoslovljena država Hrvatska — plod žrtava mnogih svjesnih pojedinaca i volje čitavoga hrvatskoga naroda.

Vlastitim življenjem oćutjevši da se "sloboda ne dariva", već da se uzima — kako je i sam govorio, te da "za slobodu plaćaš čitavim sobom" kako napisa poljski pjesnik Karol Wojtyla i naš današnji Sveti otac Ivan Pavao Drugi (Karol Wojtyla: "Poezija, drame, eseji", Zagreb 1980. Pjesma: "Dopirem do srca drame") — pjesnik Vjenceslav Čižek nije ni u najneljudskijim trenucima tamnovanja, dijeleći "tridesetosmu rupetinu pakla" s kriminalcima, ubojicama, šizofreničarima i drugim tipovima s dna života, propuštao priliku da od nemogućeg stvori moguće: da bez olovke i papira pa čak već i bez svjetla svojih očiju ostavlja za sobom tragove istine progovarajući stihom kroz krvopise predsvanuća slobode, prekoračujući uzničkom pjesmom hrvatskom zidove tamnice, natkriljujući čovječnošću nečovještvo.

Tri tjedna nakon svoga povratka na slobodu, u Njemačku, poslao je vodstvu Hrvatske rep. stranke na magnetofonsku vrpcu snimljeno izvješće u kojem — uz ostalo — kaže i slijedeće: "Toliko sam bio razvio tehniku matriciranja, da sam već mogao pamtiti i stihove koji su otpali.

No teško je to išlo, veoma, veoma teško. Tjednima i tjednima ne bih uspio sačiniti jednu ili dvije strofe. U tijeku jedne godine možda jednu ili dvije pjesme, ali te su bile, vjerujem, briljantne. To su najljepši stihovi koje sam napisao i koje ću ikada napisati. Toliko me uzbuđuju da kada ih reproduciram, a znam ih sve napamet, osjetim toliko uznesenje, toliku samopotvrdu, toliko dostojanstvo, tako visoku čast" ("Republika Hrvatska" br. 165, 1989.)

Zahvaljujući zalaganju dr. Ive Korskog i prof. Kazimira Katalinića u izdanju "Republike Hrvatske" u Buenos Airesu je 1989. god. ugledao svjetlo dana poetski prvijenac V. Čižeka: "Krvopisi predsvanuća". Zbirka je to osebujnih lirski intoniranih rimovanih ili pak slobodnih prozom uokvirenih stihova, zbirka u doslovnom smislu riječi krvopisom i svjetlom srca skladanih hrvatskih stihova jednog zlobom povrijeđenog pravednika.

"Prava pjesma začinje se ili u dubokoj povrijeđenosti ljudske duše ili je pak izričaj životne radosti. Kod mene ovih drugih nema" — rekao je 1988. godine autor "Krvopisa predsvanuća".

Prepuštajući hrvatskim književnim kritičarima znanstveni i meritorni sud o poetskim i literarnim vrijednostima ove zbirke od ukupno 40 pjesama, podijeljenih u tri ciklusa: "Udasi Boke", "Daljina bliskog" i "Iskre tmice" — njihovi čitatelji bit će do dna duše ganuti sadržajima, zaneseni adekvatnošću, ljepotom i ritmom izričaja, a i rastuženi ako su i sami slijedili pjesnikov put u slobodu.

"Sama bješe pjesma, bez štita i mača,
Od zloumne sile svojom žrtvom jača" — kaže on u svojoj pjesmi "Lago di Como", misleći zacijelo na stvarno postojeće mjesto odakle su ga "loše sluge goreg gospodara" otpremile u ralje beskrupuloznih zlikovaca. A ranije:

"Imala je pjesma susret sa ljepotom
Bestjelesno istom u predvorju nesna" — da bi zaključio:
"Zbilja moja tek je uspomena o tom
Što protiče mnome vječna i čudesna." ("Modro pa rumeno")

Usprkos svemu on, ne sumnjajući, proriče:

"Nadolazi žetva velika,
Od domaćeg zrna pogača široka.
Pričest gladnima Slobode." ("Uskoro")

Dok "Udasima Boke", posvećenim gospođi Heleni Klein, Njemici koja se i sama žrtvovala zauzimajući se za njegovo oslobođenje, sluti

"nebo, kada ga nema", doziva u sjećanje svoj Kotor "od kamena, na kamenu, pod kamenom"; dok u "Daljinama bliskog" "nad tuđištem mladi čempres svitanje povija, tražeći izgubljene papuče snova" — on sam sebi postaje "tek prigoda za zaborav u molitvi" no ipak misli i na svoju bivšu stanodavku (gđu Hertzberg) koja ga je, instinktivno predosjećajući zlo, odvraćala od puta za Italiju i tješi je:

"Hrabra nježnost plovi po pučini šutnje,
Doplovit će, gospo, do obala Rajne".

I dok gotovo skamenjen surovošću jave doživljava da i njegovi stihovi zadavljeni bivaju kao "nerođene mrtve ptice-uzletnice", dočekuje i deseti Božić u tamnici. Tada nastaje jedna od najdirljivijih pjesama koju je zatočenik s matičnim brojem 6146 ispjevao "među nakotom zloduha", u svojoj "tridesetosmoj rupetini pakla" i dao joj naslov "Božić u Zenici".

U svetom času unutarnjeg božićnog zanosa "Vjenceslav rob", filozof i vjernik ne misli na sebe nego promatra svoje supatnike i strahuje za "sina u jaslicama" :

"Umukle su psovke iz smotuljka mesa,
tek poneka krnja iz sna im izleti.
To golaći hine juriš na nebesa
dok po kalu plaze sebi oduzeti.
U mračaju ovom skupne paranoje,
s obje strane zida, preko mnogih žica,
sutra će za Sinom, u jaslicama što je,
razaslana biti javna tjeralica."

Pjesnik Vjenceslav Čižek, taj "Job iz zaljeva hrvatskih svetaca" kako ga s pravom nazva hrvatski književnik Stijepo Mijović Kočan, inače priređivač druge Čižekove zbirke pjesama "Bosonoga prašina" — nije manje ljudski i poetski uvjerljiv ni u svojim pjesmama u prozi, a nije manji patnik niti manji domoljub kada se izrazito lirskim minijaturnim reminiscencijama dotiče ružmarina, lovora ili oskoruše, jer sve su to plodovi zemlje hrvatske.

Premda niti jednim stihom izravno ne spominje ime Hrvatske, svaki čitatelj ipak osjeti da je on jedina vjera u njemu, jedina nada za koju se kao utopljenik slamke hvata da bi se othrvao očaju ili zatomio bol, da bi se uzdigao u naviru klonuća.

Ona je bunt u njemu, žar u zjenici oka, ubod noža u srce, ali i utjeha, melem duši u paklu ljudske zlobe, svo dobro što je imao i što će opet njegovo biti.

A tko i ne bi otkrio ime Hrvatske u pjesmi "Sin i mati", jer kome će, ako ne Hrvatskoj, pjevati:

"Domovino moja trnova krunidbo,
sveto slovo glagoljskog Misala,
oku mome Ti bi svjetlost dala
da i Tvoju zlotvor nije tmicom izbo."

Druga knjiga pjesama V. Čižeka "Bosonoga prašina", tiskana 1994. god. u izdanju "Školskih novina" i s nadahnutim pogovorom Stijepe Mijovića Kočana — gotovo da je pretisak i prepjev "Krvopisa predsvanuća", jer od ukupno 41 pjesme uokvirenih u 4 ciklusa: "Bokeljska svitanja", "Konavoski spomenak", "Iskre tmice" i "Daljine bliskog" — samo ih je šest novih: "Katica", "Moj prvi grijeh", "Vranica", "Monolog s gospodinom", "Iza iza" i "Pozdrav suncu".

Namjerno ili slučajno, da li zbog činjenice da sam autor ne može vidjeti napisano ili iz nekog još nepoznatog razloga — dobro je što se makar i na taj način književno stvaralaštvo nastalo izvan Domovine ipak vraća na svoje pravo mjesto: u sveukupnu hrvatsku kulturnu baštinu. Samo tako možemo slijediti različite putove jednog te istog naroda, samo tako možemo upoznati svoje hrvatsko jučer i danas te istinu o sebi prenijeti i budućima.

U dijaspori uzdignuto u tron mučenika i beskompromisnog borca za slobodu Hrvatske, borca oštra pera i nježne pjesničke ćudi — ime prof. V. Čižeka nije više nepoznato ni u Hrvatskoj. Tako je s 8 pjesama zastupljen u antologiji Š. Šite Ćorića "45 hrvatskih emigrantskih pisaca". U posebnom poglavlju, pod nazivom "Suputnici" spominje se i u knjizi Vinka Grubišića "Hrvatska književnost u egzilu" (KHR 1990.) Dobio je zasluženo mjesto i u Hrvatskom biografskom leksikonu — a da se i ne spominje kako ga ne zaboravljaju niti "Glas Koncila", niti "Matica", niti "Živa zajednica", niti njegova i naša "Hrvatska revija" s dragim čovjekom i pjesnikom Vinkom Nikolićem na čelu.

I eto, približavajući se još jednoj, nadajmo se, sretnijoj postaji Čižekova življenja, evocirajući sjećanja na zapise o njegovu trpljenju, ali ne samo "Za Hrvatsku, nego i za čovječanstvo" kako je to ustvrdio dr. Ivo Korsky, zavirivši srcem u sadržaje njegovih poetskih krvopisa, vjerujem da ću, pročitavši najavljene prozne zapise o zeničkom gulagu "Među nakotom zloduha", moći bez dvoumljenja samo ponoviti istinu po kojoj je taj gotovo svetac iz grada hrvatskog sveca Leopolda Mandića, taj pjesnik iz grada pjesnika Ane Marije Marović, Jeronima Kornera i Viktora Vide za slobodu Hrvatske proživio čitav svoj život i platio čitavim sobom. A "nikada nije mrzio. Nije snovao osvetu. Ljubeći domovinu svim žarom pravednika nije se klanjao ni dodvoravao moćnicima. Niti pred oštricom noža, niti pred bezakonjem nije pao na koljena. Ostao je uspravan čak i u časovima kada je kroz stihove krvopisom pisane snatrio uskrsnuće i čitava sebe darovao za vječnost Hrvatske". *(Iz Pogovora M. Dugeč "Krvopisima predsvanuća")*

Politički pregled

PREDSTAVLJANJE NAŠEG ČASOPISA U ZAGREBU I OSIJEKU

U punoj dvorani Europskog doma u Zagrebu predstavljen je javnosti broj 189 našeg časopisa. Sastanak je vodio dopredsjednik Hrvatske republikanske zajednice i član uredničkog vijeća časopisa gosp. Goran Ante Blažeković, a na tribini su sudjelovali urednik gosp. Stanislav Pejković i članovi uredničkog vijeća gospoda Ivan Gabelica i Ivo Korsky, te kao gost sveuč. prof. dr. Boris Kandare, predsjednik Glavnog stana Hrvatske stranke prava, koji je u kraćem govoru pozdravio skup, kojemu se obratio, nešto duljim osvrtom, odvjetnik Ivan Gabelica, dok je urednik Stanislav Pejković pročitao izvatke iz svoga eseja "Mentalno oslobođenje Hrvatske". Bivši urednik časopisa dr. Ivo Korsky, radi odsutnosti glavnog urednika mr. Kazimira Katalinića, prikazao je smjernice koje su vodile izdavače časopisa Republika Hrvatska od prvoga broja, objavljenog u listopadu 1951. do danas. Prenosimo ovaj prikaz u cijelosti.

"U listopadu 1951., kad je izašao prvi broj novog časopisa Republika Hrvatska, daleko od domovine u gradu Buenos Airesu, nitko nije mogao predvidjeti da će 44 godine kasnije isti časopis u novom, suvremenom ruhu, obogaćen prilozima pisaca iz Hrvatske, predati svoj 189. broj u glavnom gradu Republike Hrvatske, u samom središtu hrvatstva. Od pisaca čiji su prilozi objavljeni u prvom broju, nijedan nije više na životu. Međutim, ostao je živ, netaknut i produbljen duh onih koji su ga pokrenuli kao izrazito političku hrvatsku publikaciju u sredini koja je tada, nakon poraza Nezavisne Države Hrvatske, nastojala spasiti samo hrvatsku kulturu, hrvatski jezik i hrvatsko rodoljublje, dakle minimum izražaja hrvatske narodne zajednice.

Mnogi dobri Hrvati u emigraciji čudili su se tada smjelosti pokretača časopisa i proricali su da će ovaj, kao nepotreban, ubrzo nestati. Ali časopis se je održao, razvio i učvrstio, jer su njegovi suradnici, od početka pa do danas, djelovali u duhu koji je u 'Načelima republikanske stranke' godine 1951. formulirao osnivač stranke i časopisa prof. Ivan Oršanić riječima:

'Pred nama se očituje povijesna određenost, živa i neuništiva. Nikakvi političari više ne mogu razdvojiti hrvatski narod od ideje hrvatske državne nezavisnosti.

Nemojmo se, dakle, plašiti prići problematici hrvatskoga naroda, niti je izbjegavati, kakogod to u ovim časovima izgledalo ponovno teško i bezizgledno. Nemojmo se previše baviti sitnicama, nebitnim stvarima i poslovima drugih naroda, jer hrvatski narod danas u svojoj šutnji nosi budućnost, koju nikakva sadašnjost ne može uništiti.'

Na stranicama našega časopisa nisu se objavljivale teoretske raščlambe o drugim narodima i drugim zemljama, nego samo ono što se tiče hrvatskog naroda i hrvatske zemlje. U njemu se je spajalo zanimanje za hrvatsku prošlost i hrvatsku sadašnjost s pogledom upravljenim prema hrvatskoj budućnosti. A cilj je bio uvijek isti: oslobođenje Hrvatske, obnavljanje hrvatske države i ustrojavanje istinske slobode i socijalne pravednosti u toj budućoj hrvatskoj državi.

I druge su publikacije imale slične ciljeve, no nijedna nije toliko dosljedno upotrebljavala znanstvenu, analitičku metodu i racionalni pristup u prikazivanju hrvatskih narodnih problema. Nijedna nije toliko sustavno odbijala laki patriotizam i rodoljubnu nostalgiju kao što je to odbijala Republika Hrvatska pod vodstvom Ivana Oršanića koji je napisao 1956. godine:

'Nitko nema prava tražiti, da se naši politički događaji iz bliže ili dalje prošlosti drže u zaboravu ili da samo služe za slatkorječivo deklamatorstvo, nego trebaju u nama biti što usvješćeniji kao živo iskustvo, koje nam ima neprestano služiti u izgradnji svih naših unutrašnjih i vanjskopolitičkih pogleda i postupaka.'

I danas, poslije uspostavljanja hrvatske samostalnosti, usprkos svih teškoća domovinskog obrambenog rata i razočaranja radi pojava koje su izravna posljedica diktature i totalitarizma, naš časopis nije nikada odstupio od svojih glavnih ciljeva: hrvatske državne slobode i slobodarskog, iskreno socijalnog sustava u hrvatskoj državi.

Radi ove svoje strogosti i ozbiljnosti u načelima, časopis je uvijek okupljao hrvatske nacionaliste iz različitih hrvatskih političkih i kulturnih organizacija i sredina, uz puno poštivanje njihova intelektualnog integriteta i slobodnog opredjeljivanja.

Kad se je konačno preselio u Hrvatsku, časopis se nije trebao prilagoditi novim prilikama, jer je bio od svoga početka, četiri desetljeća prije travanjskih izbora 1990., na istoj valnoj duljini na kojoj su bili svi iskreni i slobodoljubivi hrvatski nacionalisti.

Pogledajmo sadržaj novoga broja i vidjet ćemo da nastavlja tradiciju časopisa: proučava i raščlanjuje cijelu lepezu hrvatske stvarnosti a ne samo događaje i pojave na trgu Bana Jelačića i oko trga. Raščlanjuje Hrvatsku kao socijalno-ekonomsku, povijesću oblikovanu narodnu zajednicu i područje, Hrvatsku kao međunarodni subjekt i cjelokupno hrvatsko etničko i povijesno područje, dakle Hrvatsku sa svim poteškoćama koje je današnji naraštaj primio na rješavanje od svojih predaka.

U to ime predajemo prisutnim kao i odsutnim čitateljima našega časopisa novi broj i zahvaljujemo se svim suradnicima koji su se uklopili u tu našu skoro polustoljetnu tradiciju slobodnog i odgovornog političkog izražavanja, koje se preko nas povezuje s časopisom Hrvatska smotra, idejnom luči suvremenog hrvatskog nacionalizma u prijelomnom razdoblju između prestanka jugoslavenske kraljevske diktature i desetotravanjske revolucije.

Nakon službenog dijela predstavljanja razvila se rasprava u kojoj su sudjelovali mnogi od nazočnih slušatelja.

U nedjelju 22. listopada 1995., u 11 sati, održano je prvi puta u Osijeku predstavljanje našega časopisa, koje je organizirao naš povjerenik, prof. Petar Gudelj, u maloj dvorani Hotela Royal. Oko 80 osoba bilo je nazočno tom predstavljanju koje je započeo prof. Gudelj predavši zatim riječ dopredsjedniku HRZ-e, prof. Mariju Ostojiću, koji je predstavio prvo časopis a zatim glavnog govornika, dr. Ivu Korskog, koji je iznio prikaz ideja i rada časopisa Republika Hrvatska. (Tekst prikaza bio je istovjetan s onim u Zagrebu.)

Zanimljivom i živom raspravom dovršena je i ova uspješna javna tribina.

UMRO PROF. DANIJEL CRLJEN

Živ i nemiran duh, izvrstan govornik i ugodan pripovjedač, čvrst i nepokolebljiv hrvatski nacionalist, Danijel Crljen je umro u argentinskom gradiću Puerto Madryn dne 11. kolovoza 1995., kamo se je radi bolesti preselio sa

svojom suprugom Đurđicom rođ. Hunjet, da bi obadvoje bili u blizini svoje djece, sina Zvonka i kćerke Jasminke.

Opis Crljenova života dobili smo od njegova dugogodišnjeg znanca **dr. Milana Blažekovića**, ali prekasno da bismo ga mogli objaviti u prošlom broju našega časopisa. Isti je u međuvremenu objavljen, potpisan inicijalima M. B., u mjesečniku **Nezavisna Država Hrvatska** (Toronto, Kanada, rujan 1995.). Iz toga opisa prenosimo glavne dijelove, jer vjerujemo da nitko od danas živih Crljenovih suvremenika ne bi mogao napisati vjerniji životopis od onoga koji je priredio dr. Blažeković.

Danijel Crljen rođen je 20. srpnja 1914. u Šibeniku od oca Frane i majke Vice rođ. Jurković. Osnovnu školu i klasičnu gimnaziju pohađao je u Šibeniku maturiravši s odličnim uspjehom, a na Sveučilištu u Zagrebu završio je u četiri godine studij na Filozofskom fakultetu i postao profesor francuskog i hrvatskog jezika i književnosti. Služio je kao profesor na franjevačkoj gimnaziji u Varaždinu školske godine 1939., biskupskoj gimnaziji u Splitu 1939.-1940. te na državnim gimnazijama u Sinju, Gospiću i Derventi do 1941., kada biva otpušten iz državne službe brzojavkom bana Ivana Šubašića.

Na zagrebačkom sveučilištu aktivno je sudjelovao u nacionalističkom i državotvornom ustaškom pokretu. Tajnom odlukom Poglavnikova zamjenika u domovini, pukovnika Slavka Kvaternika, imenovan je u organizacijsko vodstvo Ustaškog pokreta s drugim prvacima, Antom Vokićem, Antom Štitićem i Mirkom Jerecom.

Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske godine 1941. upućen je kao prvi tajnik poslanstva u Bukurešt, a po povratku iz Rumunjske imenovan je pročelnikom za odgoj i promidžbu u Glavnom ustaškom stanu, zadržavši tu dužnost do sloma Nezavisne Države Hrvatske u svibnju 1945. Početkom 1945. promaknut je u čin djelatnog ustaškog pukovnika pa se je kao takav povlačio s hrvatskom vojskom i mnoštvom hrvatskog puka u izbjeglištvo.

Na temelju odluke hrvatske državne vlade, zapovjednik povlačenja, general Ivo Herenčić, ponudio je predaju hrvatske vojske engleskim oružanim snagama u Austriji, tražeći istovremeno zaštitu za zarobljenu hrvatsku vojsku. Engleski general Patrick Scott odbio je primiti u zarobljeništvo hrvatsku vojsku i prisilio je izaslanike, generala Herenčića, generala Servatzyja i pukovnika Crljena, da o predaji razgovaraju s partizanskim komesarom, Srbinom Milanom Bastom. Poslije prisilne predaje hrvatske vojske partizanima na Bleiburškom polju, Crljen se je povukao s jednim ustaškim odredom u šumu. Našavši privremeno utočište u Italiji, bude 1946. uhićen od britanskog zapovjednika hrvatskog izbjegličkog logora u gradu Fermu i stavljen u zatvor. Otkuda ga izbaviše jedinstvenim junačkim pothvatom četiri ustaška časnika i time mu omogućiše da se trajno nastani u Argentini 1947. godine.

U Argentini živo sudjeluje u političkom radu i kulturnom djelovanju hrvatske emigracije, pa je kao takav pripadnik Hrvatskog domobrana u Buenos Airesu, član Hrvatsko-argentinskog kulturnog kluba i Hrvatskog latinoameričkog klulturnog instituta, te uredničkog odbora časopisa na španjolskom jeziku **Studia croatica** u Buenos Airesu. Surađivao je u svim hrvatskim državotvornim časopisima, novinama i prigodnim publikacijama, pri čemu valja posebno istaknuti suradnju u **Hrvatskoj reviji** godine 1966., u kojoj je objavio svoj članak "Bleiburg" (sv. 2-4, str. 263-296), koji je stvarno prijepis njegova dnevnika od 6. do 15. svibnja 1945., te godine 1970., kada je objavio svoju povijesno-političku raspravu "Čimbenici bleiburškog sloma" (**Hrvatska revija** 1970/1, sv. 1 i sv. 2). Konačno, godine 1976. objavio je povodom tridesete godišnjice bleiburške tragedije opširnu raspravu pod naslovom "'Jubilej' genocida - povod novih insultacija" (Jubilarni zbornik Hrvatske revije 1951.-1975., str. 280-311). Kada je 1974. osnovano Hrvatsko narodno vijeće, bude izabran na listi Hrvatskog domobrana u I. sabor u Torontu (1975.), a na listi Mjesnog odbora "Nezavisnost" iz Buenos Airesa u II. sabor u Bruxellesu (1977.) i u III. sabor u Londonu (1980.)

Kao čovjek visoke kulture i solidnog općeg znanja uvijek je dosljedno i živo branio svoje nacionalno, političko i vjersko uvjerenje, a posebice Nezavisnu Državu Hrvatsku i njeno državno vodstvo od napadaja i kleveta dolazile one s bilo koje strane. Takvo držanje pribavilo mu je mnoge poštovatelje među preživjelim žrtvama najvećeg eksodusa Hrvata i bleiburške tragedije s marševima smrti od austrijske do rumunjske granice 1945., ali ujedno i brojne protivnike, koji su u svome očajnom traženju uzroka ovih nesreća smatrali da dio odgovornosti pada na njega kao sudionika na "pregovorima" u dvorcu grofova Thurn u Bleiburgu. Općenito su smatrali da bi jedan domobranski general starije dobi kao pregovarač umjesto njega promijenio zlu kob hrvatske vojske i naroda nakon engleskog izručenja jugokomunističkim partizanima 15. svibnja 1945. i narednih dana.

Uz neimaštinu, uza svu skromnost njegova načina života, koja ga je pratila već iz roditeljske kuće, pa čak i do stanovite mjere i za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske; uz obiteljsku tragediju oličenu u smrti kćerkice Danijele na povlačenju, te kćerke Jadranke u Buenos Airesu, a koju je zajedno sa svojom ženom tiho i nenapadno žalio godinama, najteže mu je bilo podnositi nepravedno i neodgovorno okrivljavanje njega kao "pregovarača" za najveću tragediju hrvatskog naroda u njegovoj povijesti, na sastanku na kojemu se nije ništa moglo pregovarati, jer je sve bilo unaprijed odlučeno. To hrvatska emigrantska javnost u jednom svom dijelu nije mogla shvatiti upirući svoje poglede i nade prema Zapadu. Tek tridesetak godina kasnije, kad je britanski Public Record Office u Londonu dopustio pristup javnosti istraživanju političkih i vojničkih dokumenata iz Drugog svjetskog rata te kada je lord Nicholas Bethell 1974. godine objavio knjigu pod naslovom "The Last Secret" o prisilnom vraćanju Rusa i Hrvata u komunističke zemlje Rusiju i Jugoslaviju, a pogotovo kada je grof Nikolaj Tolstoy 1986. objavio svoju zamašnu knjigu "The Minister and the Massacres", postalo je svima jasno da je Danijel Crljen za bleiburšku tragediju kriv i odgovoran onoliko koliko je kriv i odgovoran svaki Hrvat koji se je riječju, slovom ili puškom borio za održanje Nezavisne Države Hrvatske kao jedine državne tvorevine koja je u okolnostima Drugog svjetskog rata mogla nastati i postojati.

Pa ipak smrt prof. Danijela Crljena nije obična emigrantska smrt. Makar u poodmakloj dobi, imao je sreću doživjeti uspostavu Republike Hrvatske 1991. s istim osjećajem ostvarenja svojeg životnog ideala kao i 1941. godine. Štoviše, doživio je ne samo posjet Domovini u proljeće 1992., nego i prijam kod njenog vrhovnika, predsjednika dr. Franje Tuđmana, što mu je pružilo veliko zadovoljstvo. Živio je za Hrvatsku i ponovno ju je doživio, što mnogima od njegove desetotravanjske generacije nije bilo suđeno.

DAYTON: PREKRETNICA ILI NASTAVAK SUKOBA

Mirovni sporazum koji su "pod budnim okom američkih i međunarodnih posrednika" potpisali predsjednici Alija Izetbegović, Slobodan Milošević i Franjo Tuđman, kako stoji u *Reuterovoj* vijesti iz Daytona od 21. studenog 1995., nije pobudio opću radost, pa ni općenito olakšanje koje se obično pojavljuje kad se sklapa mir nakon duljih ratnih sukoba.

Lagani optimizam, koji se je osjećao u prvi mah, ubrzo su zasjenile poteškoće što su se pojavile na obzorju još prije nego što je sporazum bio potpisan. Iako formalno dogovoren, mirovni sporazum je stvarno bio nametnut, a užurbani pregovori vodili su se pod "budnim okom" glavnog čimbenika, Sjedinjenih Američkih Država, kojima se je žurilo da odstrane ovo žarište sukoba prije svojih predsjedničkih izbora što se imaju održati u studenom 1996. Europska Unija gledala je na te pregovore, mogli bismo reći, nevoljkim okom, jer je "bolno svjesna" da su tijekom cijeloga rata njena nastojanja bila uzaludna i to ne toliko zbog složenosti sukoba koliko radi njenog "nedostatka političke volje i vojničkih snaga" (kako kaže ista novinska vijest). Ni jedan ni drugi stav nisu dakle zalog za stabilan mir na području Bosne i Hercegovine koja je pak ključ za budući mir između Srbije i Hrvatske o kojemu ovisi daljnji razvitak jugoistočne Europe.

Uspjeh postignutog sporazuma najviše ugrožavaju različiti, pa i oprečni interesi glavnih čimbenika međunarodne zajednice.

Američki državni tajnik Warren Christopher pokazuje značajan optimizam. Prema navodima britanskog dnevnika (i tjednika) *The Guardian,* u njegovu prvom komentaru, gosp. Christopher smatra da je ovim sporazumom osigurano postojanje jedinstvene bosanske države s učinkovitim saveznim ustanovama i jedinstvenom valutom, čiju suverenost poštuju svi njeni susjedi.

Nasuprot američkom optimizmu, u svom daljnjem komentaru uredništvo *Guardiana* očekuje daljnje prepirke i ističe da je Bosna samo nominalno jedinstvena država, dok je stvarno njeno područje podijeljeno na dva skoro jednaka dijela: bošnjačko-hrvatsku federaciju i zasebnu bosanskosrpsku republiku. Ovaj komentar odražava frustriranost engleskih službenih krugova, svjesnih da im nedostaje snage da bi se mogli otvoreno usprotiviti američkoj inicijativi. Na taj način oni izražavaju svoje nezadovoljstvo s razvitkom događaja u Bosni (i u Hrvatskoj) koji je oprečan prosrpskoj i projugoslavenskoj politici Lorda Owena, dugogodišnjeg britanskog posrednika na području bivše Jugoslavije.

* * *

Rat se je vodio skoro četiri godine, jer su velesile, u prijelomnim časovima nakon pada berlinskog zida, kada su se u cijeloj istočnoj Europi mijenjali odnosi snaga i dolazile do izražaja zapretane sile, nastojale prisiliti narode tadašnje Jugoslavije da nastave s vladavinom uspostavljenom na pobjedi komunizma 1945. godine. Nisu htjeli uzeti u obzir suprotnosti što su se među njima nakupile tijekom skoro polustoljetne jugoslavenske komunističke diktature, koja je, uz obilnu pomoć međunarodne zajednice silom onemogućavala nova, dogovorena rješenja i tako posijala sjeme budućih krvavih sukoba na tom području.

Da je Dayton održan 1991., ne bi došlo ni do rata, ni do teških zločina, ni do tolikih žrtava, ni do takvih razaranja. Tada su poteškoće bile relativno male i uz razumijevanje i pomoć međunarodne zajednice mogle su se brzo i dosta bezbolno riješiti.

Iako kasno, američka je intervencija bila korisna, no nije dobro što ponovno međunarodna zajednica nema u vidu pitanja i potrebe sučeljenih naroda i zemalja. Glavne sile te zajednice i nadalje djeluju uglavnom u smislu svojih vlastitih političkih, gospodarskih i strateških interesa. Mir je poželjan i doista je potreban tim izmučenim zemljama, no još više im je potrebna ozbiljna i manje sebična politička volja međunarodne zajednice, ako se ne želi da nakon kraćeg

ili duljeg prekida oružanih sukoba dođe do novih neprijateljstava na tom području.

Strani promatrači svjesni su prepreka koje stoje na putu prema pravom miru. Uoči potpisivanja sporazuma u Daytonu, *Reuterov* dopisnik Nicholas Doughty u članku "Problems of Balkan peace crowd in" [Nahrupiše problemi nakon mira na Balkanu] napisao je:

"Dok su razgovori u Sjedinjenim Državama jučer ulazili u zadnjih nekoliko sati, zapadni saveznici, više naviknuti na prepirku kako će dokončati rat, suočili su se sada s izazovima mira.

Hoće li NATO biti u stanju ostvariti sporazum i ima li dovoljnu pomoć svoga glavnog člana, Sjedinjenih Država? Postoje li uopće izgledi da će se sporazum doista održati, ako se uzme u obzir da su u prošlosti zaraćene strane bezbroj puta prekršile svoja obećanja?

Tko će platiti za ponovnu izgradnju bivše Jugoslavije? Hoće li se Bosna održati kao nezavisna država ili će ju progutati njezini snažni susjedi?

Hoće li biti kažnjeni oni koji su krivi za počinjene ratne zločine? Hoće li se bezbrojni izbjeglice moći vratiti svojim kućama? Hoće li ti ljudi ponovno moći živjeti zajedno nakon duševnih potresa proživjelih u ratu i usred užasa koji spadaju među najgore što su počinjeni u 20. stoljeću?

'Mirovni sporazum dovodi do mnogih teških pitanja. Međutim znamo da je alternativa još gora', rekao je jedan europski diplomat," piše Doghty u navedenom članku.

* * *

Veliki zadaci stoje dakle pred međunarodnom zajednicom nakon Daytona. Ali još teži stoje pred zaraćenim stranama koje trebaju, svaka na svom području i u svojem djelokrugu, pripremiti materijalno i duhovno ozračje za izgrađivanje pravednoga mira. Bez vlastitih napora, žrtava i često bolnih inicijativa, narodi ovoga područja ostat će igračkom međunarodne zajednice koja im neće ozbiljno pomagati u prebrođivanju posljedica prošloga rata ako si sami ne nastoje pomoći.

Iz hrvatskog tiska

SREBRNI JUBILEJ KATOLIČKIH MISIJA U NJEMAČKOJ

"Obilježavanje raznih jubileja hrvatskih katoličkih misija u Njemačkoj nametnulo se samo od sebe," stoji u uvodniku mjesečnika **Živa zajednica*** za listopad 1995. "Ove godine, kako ćete vidjeti u ovom broju, slavi se u mnogim misijama četvrt stoljeća postojanja i djelovanja brojnih misija. Proslava takvog jubileja znači ponos, radost, ali i tugu. Jedan od propovjednika u povodu obilježavanja 25. obljetnice jedne misije doslovce je rekao: 'Ne dao Bog da slavimo i 50. obljetnicu ove misije!' To zapravo znači da je došlo vrijeme odluke o povratku kući. Obljetnice misija se obilježavaju da se pokaže nenadoknadiva uloga tih ustanova u čuvanju vjerske, nacionalne i kulturne svijesti stotina tisuća iseljenih Hrvata. To su usto prigode za duhovne obnove članova misije, za sjetni pogled unatrag, ali i poziv za razmišljanje unaprijed."

Prigodom obljetnica uobičajeno je uljepšavati učinjeno i postignuto, jer je ljudski da svaka djelatna osoba ljubi ono čemu je posvetila najbolje godine svoga života. Stoga je spoznaja citiranog propovjednika znak natprosječne predanosti Hrvatskoj, jer shvaća da misije u inozemstvu, kraj svojih velikih zasluga za iseljenike, u konačnici predstavljaju samo melem na teške rane hrvatskog naroda koji je iseljavanjem, a posebno onim koje se službeno promicalo od konca pedesetih godina, gubio svoje najzdravije elemente i jačao hrvatskom mladošću i njihovom djecom narode u bogatim potrošačkim zemljama u kojima domaće pučanstvo nije bilo spremno žrtvovati ni najmanji dio svoje udobnosti da bi rađalo i othranjivalo svoje potomstvo.

Velikoj većini hrvatskih iseljenika misije su pomogle da izlazak iz hrvatske narodne zajednice bude manje traumatičan i da njihova djeca, prije nego što se potpuno asimiliraju u sredini u kojoj su se rodila ili odgojila, prime bar dio kulturnih i duhovnih vrednota koje su donijeli njihovi roditelji, i time ublaže rez između roditelja i djece.

Kao pojedinci, hrvatski iseljenici trebaju biti zahvalni svojim misijama koje su tolike od njih spasile od moralne propasti u tuđoj, bezosjećajnoj sredini. Hrvatska, kao duhovna i živa narodna zajednica, mora shvatiti da joj nije u interesu da bogati, u udobnosti i materijalnim dobrima ogreznuo svijet, guta njenu djecu kao neki novovjekovni Moloh.

PROMJENA STRANKE — UVJERENJE ILI INTERES?

U već citiranom mjesečniku **Živa zajednica** za mjesec listopad 1995. Vlatko Marić, pišući uoči izbora za Zastupnički dom Sabora, osvrće se na 24 zastupnika dosadašnjega Sabora koji su promijenili svoju stranačku pripadnost tijekom

* Ilustrirani mjesečni časopis koji izdaje Hrvatsko naddušobrižništvo u Njemačkoj [adresa: An den Drei Steinen 42, 60435 Frankfurt am Main, tel. (069) 54 10 48 i fax (069) 5 48 21 32]. Najveći dio posvećen je životu hrvatskih zajednica u Njemačkoj, no neki su članci posvećeni hrvatskoj domovini da ju približe iseljenicima koji su već godinama odsutni iz nje.

njegova zasjedanja, većinom kad se je osjetilo da će doći do novih izbora, te primjećuje da je ovima postalo "očito da nemaju baš puno izgleda uskoro vladati, a oni bi to željeli. Budući da je želja za vlašću jaka, onda se traže i sredstva za ostvarenjem vlasti: **prijelaz u vladajuću stranku.** Nameću se vrlo važna pitanja. Što se dogodilo kod ovih političkih prebjega s njihovim političkim uvjerenjima, te kako sada objasniti da je nestala ljubav prema stranci kojoj su do sada pripadali? Može li im se sada vjerovati da sutra, ako se ponovno promijene uvjeti, neće opet tražiti transfer u neku novu vladajuću stranku?! Što oni misle o demokraciji? Mogu li se stranke mijenjati kao košulje? Žele li oni ponovno stvoriti jednostranački sustav u Hrvatskoj? Nije li to pomalo opasno za hrvatsku demokraciju, ne samo na unutarnjem planu, nego i za međunarodni ugled hrvatske države, ako bi se broj zastupnika oporbe sveo na minimum, a saborska diskusija svela na diskusiju unutar jedne stranke?! Sumnjam da HDZ želi Hrvatsku pretvoriti u nedemokratsku jednostranačku državu, ali, ukoliko bi se oporba sama uništila, tada bi 'stranačka disciplina' jedine stranke mogla polako ugušiti svaku (pa i pozitivnu) kritiku. Hrvatska demokracija treba nekoliko stranaka koje bi trebale i morale pokazati i dokazati Hrvatsku kao demokratsku državu, kako na unutarnjem tako i na vanjskom planu."

U daljnjem raščlanjivanju predizborne kampanje, Vlatko Marić daje ovaj ispravan sud: "Nije jaka, a ni uspješna zemlja u kojoj nema oporbe." Nakon velike izborne pobjede Hrvatske demokratske zajednice na izborima održanim 29. listopada 1995. ostaje otvoreno pitanje: je li oporba u novom Zastupničkom domu dovoljno jaka da bi zaustavila put prema činjeničnom jednostranačju?

DRŽAVNA NEZAVISNOST I JEZIČNA PITANJA

Tipično je za neslobodne narode, pa i autonomne narodne zajednice u višenarodnim državama, da se pitanje jezika i pravopisa pretvara u glavno političko pitanje. O tome je u svezi sa Slovenijom pisao svojedobno slovenski nacionalistički emigrant, sada već pokojni Branko Pistivšek, u **Republici Hrvatskoj** (br. 138/1982) istaknuvši korijen te pojave koji je bio posebno izražen u bivšoj Austro-Ugarskoj: "**Sprachenfrage** (tj. jezično pitanje) je postalo sinonim za poseban oblik političkog nasilja, kad se nekom, na određenom području naseljenom narodu odriče pravo na slobodnu upotrebu i razvoj svoga materinskog jezika, čime je dovoljno dokazan jedan od bitnih oblika političkog nasilja."

Jezik i pravopis kao pitanje narodnoga opstanka doveo je 1967. do "Izjave o hrvatskom književnom jeziku" i ova je pojava znatno pomogla u uništavanju jugoslavenstva u Hrvatskoj, isto kao što je izjava M. Bulatovića u ljubljanskom Cankarjevom domu o "arhaičnom slovenskom jeziku" dovela do protujugoslavenske reakcije u do tada pretežno filojugoslavenskoj Sloveniji.

Ali ovaj negativan stav ne bi smio biti odlučan za jezična pitanja danas kad je ostvarena hrvatska država. Iako u blagom i pomalo uvijenom obliku, ovo mišljenje izražava **Josip Lisac,** profesor na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u opširnom interviewu koji je dao Živani Morić (**Danica,** prilog **Vjesnika** od 14. listopada 1995., str. 19).

Kada ga je Živana Morić upitala o izlaganju akademika Dalibora Brozovića na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu u Puli u svezi s "alternativnom lingvistikom" u Hrvatskoj, dr. Josip Lisac odgovara:

- Kao akademik Brozović, i ja mislim da stanje u jezikoslovnoj kroatistici nije dobro i nije sređeno. Vrlo je lako razumjeti da to nije nešto nevažno. Iako u drugačijim uvjetima, i dalje se moramo boriti da u raznim znanstvenim

disciplinama imamo što bolje mjesto, barem kao što je to bilo u prošlosti. Jamačno je pitanje hrvatskoga jezika osobito osjetljivo, već po samoj ulozi materinske riječi u životu nacije. Doduše, i alternativcima mogao bi se ***dogoditi*** *kakav dobar prijedlog, ali nama je potrebna prava profesionalnost. Teško mi je o tom što reći, ali najvažnijim poslovima doista bi trebalo prići organizirano i dostojanstveno.*

Lisac se osvrće na "radikalne čistunce" koji na hrvatski gledaju s negativnih pozicija:

- *Rasprave o razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika uvijek su načelno bile opravdane, jedino nije bilo dovoljno opravdano izbjegavanje tih rasprava i nedovoljno pouzdano razmatranje tih izvanredno osjetljivih pitanja. Pred svijetom taj problem valja analizirati ozbiljno i znanstveno, jer samo takve raščlambe mogu biti shvaćene kaō utemeljene. Naravno, najbitnije je ono što je neosporno, tj. da hrvatski jezik u svakom, pa i leksičkom smislu, valja obrađivati kao jezik koji nije karakteriziran time što bi bio nesrpski jezik. Hrvatski jezik nije srpski, to je negativno određenje točno, ali je točno i još važnije da hrvatski jezik posjeduje hrvatska jezična obilježja.*

U skladu sa svojim umjerenim stavom on prilazi i pravopisu, koji je u pitanju hrvatskog jezičnog standarda najmanje bitan, i veli:

- *Rasprava o pravopisu doista ima mnogo, ali se tomu nije čuditi znamo li, skupa s Jagićem, kako upravo pravopisna pitanja neobično raspaljuju strasti. Već smo rekli o značenju Ivšićevih stavova o pravopisnim pitanjima, pa nam se svakako valja sjetiti njegovih riječi npr. iz 1942. godine: "Hrvatski je jezik najblagoglasniji slavenski jezik, on je uopće jedan između najblagoglasnijih poznatih jezika... Za to se za nj ne može preporučiti ni jedan pravopis, koji bi zatirao to njegovo obilježje." Dakle, iz toga razloga našem jeziku bolje odgovara (umjereno) fonološki pravopis nego morfonološki. Uz to bih rekao kako valja paziti na razinu rasprava i urediti hrvatski pravopis u preostalim pojedinostima kako to najbolje odgovara našem jezičnom standardu.*

Umjerenost je pohvalna, no i ona ima granica. Zato ne možemo u cijelosti prihvatiti njegovu procjenu da je stvaranje hrvatske države važno, ali da su "temelji hrvatske jezične kulture i prije bili dobro zacrtani, iako je politički pritisak donosio teške posljedice". U pogledu hrvatskog jezika, stvaranje hrvatske države je prekretnica koja je zaustavila njegovo uništavanje koje se je sustavno odvijalo u okviru jugoslavenske države u kojoj je beogradski žargon, kao službeni jezik državne uprave, svemoćne Partije i Jugoslavenske narodne armije, uz upotrebu sredstava masovnog komuniciranja, duboko prodro u govorni jezik Hrvata i preko njega i u jezični standard, unatoč svih "dobro zacrtanih temelja hrvatske jezične kulture", što se osjeća na svakom koraku još i dan danas.

Iako je ispravan njegov stav da se jezikom trebaju baviti stručnjaci, jezikoslovci, ne smijemo zaboraviti da oni ne stvaraju jezik nego da književni jezik stvaraju književnici, pjesnici, novinari i svi koji na njemu pišu u bilo kojoj struci, a u prvom redu široki slojevi naroda čiji govorni jezik vremenom ulazi u književni jezik. Ovaj govorni jezik može se vratiti svom izvoru samo ako narod ima svoju državu koja je najbolja zaštita od kulturnog genocida kao što je bio onaj koji su Hrvati trpjeli zadnjih sedamdeset godina. Jezikoslovci pak samo proučavaju, savjetuju i kodificiraju ono što narod stvara u svakodnevnom životu i samo ako je narod slobodan, njegov je jezični izražaj odraz njegove duše a ne stranoga nasilja.

REPUBLIKA HRVATSKA

TROMJESEČNI ČASOPIS

•

Prvi broj časopisa izašao je 1951. godine u Buenos Airesu. Urednici su mu bili: prof. Ivan Oršanić, prof. Ante Oršanić, Viktor Kos, Mladen Petrić, Marko Sinovčić i dr. Ivo Korsky.

•

Glavni i odgovorni urednik:
mr. Kazimir Katalinić

Urednik:
Stanislav Pejković

Uredničko vijeće:
Goran Ante Blažeković
Ivan Gabelica
Dr. Ivo Korsky

Adresa: Nova ves 62, 10000 Zagreb
Telefon i fax: (01) 277-318

•

GODIŠNJA PRETPLATA
(četiri broja): 60 kuna
Cijena ovog broja je 15 kuna.
Pretplatu slati na žiro-račun Hrvatske republikanske zajednice br. 30102-670-203, Zavod za platni promet, podr. Zagreb, a fotokopiju "Opće uplatnice" na našu adresu.

•

PRETPLATA IZVAN HRVATSKE:
30 DEM, 25 USA dolara,
30 kanadskih ili 34 australskih dolara.
Uplaćuje se preko Poštanske štedionice, München BLZ 700 100 80 na račun REPUBLIKA HRVATSKA Nr. 1201 89-809 ili preko Citizens Bank of Maryland, Laurel, MD 20707, USA, na račun: REPUBLIKA HRVATSKA N° 018-4738. Javite nam kada ste i koliki iznos uplatili.

•

Tisak: Tiskara Zelina d.d.
Sv. Ivan Zelina

Sadržaj

Časopis je registriran pri Ministarstvu informiranja Republike Hrvatske pod brojem 1340, dne 26. 8. 1991. Oslobođen je plaćanja poreza na promet.